בנימין גונן

חיים אדומים

תחנות בחיי קומוניסט ישראלי

הספר מוקדש לתנועת הנוער הקומוניסטי

בה חונכתי וחינכתי.

בנימין גונן

חיים אדומים

תחנות בחיי קומוניסט ישראלי

עריכה: מרים אלגזי

π

פרדס הוצאה לאור

Binyamin Gonen

Life in Red
Memories of an Israeli Communist

ISBN: 978-965-541-006-8 :מסת"ב

ת"ד 45855, חיפה 31458
e-mail: contact@pardes.co.il

2009 תש"ע
Printed in Israel

בכתיבת הספר השתתף אבשלום קווה, לשעבר כתב "על המשמר" לענייני עבודה והסתדרות, עימו נהגתי לשוחח ולהתייעץ.
שלמי תודות לפועה רכב ולערן רוזנצוויג, עובדי חדר העיתונות בבית אריאלה שבתל־אביב.

תוכן העניינים

מבוא

אדם לאדם – אדם

מאז הצטרפותי לנוער הקומוניסטי לא חדלתי מלהאמין שאנחנו, הקומוניסטים היהודים והערבים, יוצרים דבר־מה חדש, הכולל בתוכו שורה של מסרים חיוניים, אנושיים והומניים, הנועדים לדחות את ההשקפה המקובלת כי "אדם לאדם זאב". אדם לאדם – אדם, ללא מרכאות כפולות.

לא אחת אני שואל את עצמי: בנימין, למה מסרת את חייך? ותשובתי היא: לרעיון הנפלא של טובת האדם באשר הוא. ולכך תרמה לי רבות המפלגה המשמשת, מאז הקמתה בתחילת המאה העשרים, כמעבדה לבחינת האפשרות שיהודים וערבים יחיו יחד בארץ המיוסרת הזו והוכיחה כי בניית חיים משותפים בין יהודים וערבים אכן אפשרית והכרחית.

הספר שלפניכם מציג תחנות בחיי: החל בהצטרפותי לתנועת הילדים של המפלגה, שנקראה אז פיונרים ועד חברות בלשכה הפוליטית. שימשתי בתפקידים רבים ומגוונים. פגשתי אנשים נהדרים כרות לוביץ', מאיר וילנר, תופיק טובי, אמיל חביבי, אמיל תומא, ססה חנין, עוזי בורשטיין, וולף ארליך ועוד רבים אחרים. הישיבות והדיונים, אליהם התייחסנו במלוא כובד הראש, העניקו לי משנה כוח להמשיך ולפעול בתנאים לא קלים כלל ועיקר. פעילותי הציבורית התרכזה בעיקר בקרב הנוער ובתחום האיגוד המקצועי.

בתקופתי נפל דבר. לראשונה הצטרפה סיעתנו לקואליציה בוועד־הפועל של ההסתדרות. במהלך כהונתי שימשתי מ"מ יו"ר האגף לאיגוד מקצועי ומנהל חדר המצב. אך עלינו לזכור ולשנן שלא ה"הנהגה" היא ההסתדרות אלא העובדים המאורגנים בה, וכי יש לעמוד על שמירת זכויותיהם. תפקיד מדריך ומכוון היה ויהיה לקומוניסטים ולחד"ש, ומחובתנו להגביר את מעורבותנו במאבקם של העובדים, יהודים כערבים.

בפעילותנו היומיומית ובהופעות של נציגינו במוסדות הכנסת וההסתדרות, אנו אומרים בפה מלא שלא ניתן להתגבר על המצוקה הכלכלית והחברתית מבלי לפתור את הבעיה היסודית והיא הסכסוך הישראלי־פלסטיני. לב הבעיה הוא ההכרה בצורך בסיום הכיבוש, בנסיגה לקווי ה־4 ביוני 1967 ובהקמת מדינה פלסטינית בצד מדינת ישראל. מול גל ההסתה לפיה "אין פרטנר", אנו אומרים שהפרטנר שלנו הוא הנציגות הנבחרת של העם הפלסטיני, ואיתה צריך לדבר כדי למנוע המשך שפיכות הדמים ולבנות סיכוי לחיים משותפים.

השיחות שאני מקיים היום עם הדור הצעיר, המצטרף לשורות המפלגה, ממלאות אותי שמחה. אני פוגש אנשים אכפתיים המבקשים להבין, ללמוד ולפעול. בניגוד לנו, הדור הוותיק, להם אין מודל ללכת לפיו ולכן מלאכתם קשה שבעתיים. עם זאת, אני מאמין בכל לבי כי אותם צעירים וצעירות ימשיכו את דרכנו, ובמסע הקשה והממושך ידעו סיפוק שבעשייה הפוליטית והחברתית.

אינני מתיימר כאן לכתוב היסטוריה וגם לא עבודת מחקר. רק לספר על תחנות בחיי כפי שחוויתי ולחלוק אותן עם הקורא.

פרק ראשון

ילדות קשה ומאושרת

ילד רחוב

בין התמונות המוקדמות של ילדותי זכורות לי שתי דמויות: זו של יולק, מכבה־אש ברובע שלנו, שנשמתו יצאה פתאום וגופתו הונחה בארון מתים בבגדים היפים ביותר שראיתי מאודי; וזו של אחיה של אמי, המלמד, שאצלו למדתי תקופה קצרה ב"חדר". הוא נהג לטמון קופיקות (החלק המאתיים של הרובל) בקפלי כובע הקסקט שלו, ובכל פעם שהשבתי תשובה נכונה, היה מתכופף כך שהמטבעות כאילו נשרו לחיקי "היישר מהשמים" ו/או מאלוהים בכבודו ובעצמו.

נולדתי ב־18.6.1928 לשמחה ולחיה גניזדוביץ' בעיירה צ'יחונוביץ שבמחוז ביאליסטוק בפולין. הייתי בן הזקונים. אחותי ציפורה הייתה מבוגרת ממני בשש שנים ואחי דב בחמש שנים. בילדותי רציתי להיות חזן. אבי האופה אהב חזנות אהבת נפש. אני זוכר אותו בחגים ובימים רגילים כשהוא מזמר בקול ענוג, מוצף שמחה גדולה. אמי הייתה עקרת בית בעלת חוכמה עממית.

התגוררנו בצריף סמוך למשפחת אחות אמי. גם לבנה קראו בנימין. אני הייתי צעיר ה"בנימינים".

בשנת 1935, ואני בן שש וחצי, עזבנו את העיירה בעגלה רתומה לסוסים חסונים לעיר המחוז ביאליסטוק בדרכנו לפלשתינה. מאז עלייתו

של אדולף היטלר לשלטון בגרמניה לא ידע אבי מנוח, הוא חזר ואמר שמשהו חמור עומד להתרחש ועלינו לקחת את הרגליים ולהסתלק מיבשת אירופה. האינטואיציה שלו היא שהצילה אותנו. אני זוכר שהיה מביא הביתה עיתונים בהם התנוסס דיוקנו המאיים של היטלר ואני חוררתי בהם חורים. הוריי היו האחרונים בעיירה שקיבלו סרטיפיקטים לפני שהבריטים הפסיקו להנפיק אותם.

אבי היה מקורב לחוג "הבונה" – גרעין ציוני שהשתייך לקיבוץ הארצי של השומר הצעיר. באותה תקופה, כך למדתי מאוחר יותר, היו חבריו לגרעין – שללא ספק אף השפיעו עליו – בין מייסדי קיבוץ שריד, יחד עם קבוצת מלט הרומנית וקבוצות קיבוץ ג' וד' מגליציה.

בצאתנו מהעיירה נתמלאתי פחד מפני שודדים, אך הזיכרון החזק ביותר מאותם ימים דרמתיים נחרת בי כאשר אחי דב נעלם לפני שעלינו לרכבת. לאחר חיפוש עצבני הוא נמצא באחד הקרונות. דב היה העתק כמעט מושלם של אבי במבנה גופו, בתווי פניו, בחיוכו ובהליכתו. ניתן לומר כי בחייהם ובמותם לא נפרדו. אבא נפטר שנה לאחר מותו של דב בחזית הצפון, בהפוגה הראשונה במלחמת תש"ח.

לאחר נסיעה מטלטלת ברכבות דרך שלזיה ווינה הגענו לטרייסט – עיר נמל שוקקת וצבעונית בצפון מזרח איטליה, בקרבת גבול סלובניה. מיד עם עלייתנו לאונייה זכינו לקבל אבטיח אדום ועסיסי כמותו לא ראינו מעולם. לאחר הפלגה בת שבוע לערך נקשרה הספינה ברציף נמל חיפה, העיר בה אני חי מאז ועד היום.

לטרייסט מעמד מרכזי בפרק העליות לארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי. גם יצחק קומר, גיבור הרומן המכונן "תמול שלשום" לש"י עגנון (הוצאת שוקן, 1966) מגיע לטרייסט בדרכו לארץ. וכך כותב עגנון: "הלילה כבר עבר ומחלון הרכבת נראה פתאום כמין רצועה תכולה שמתמתחת ומתרחבת בלא שיעור ובלי סוף. אנשים שהיו עם יצחק בקרון עמדו ממקומם וקראו מתוך שמחה, זה הים, זה ימנו. יצחק עמד ונסתכל

בים. זה הים שהוא סניף לימה של ארץ ישראל." טרייסט מופיעה גם בסיפורו של י"ח ברנר, "עצבים", (הוצאת עם עובד, 1951) ובדפי יומן של עולים/מהגרים רבים.

בבואנו לארץ התמלא עורנו פריחה. הפתרון לכך היה בעמידה ממושכת בשמש קופחת ובכיסוי האזורים הפגועים במשחות ובלבן. בתחילה השתכנו בבית אחיו של אבא. לאחר זמן קצר החלו נדודים בין בתים שונים. במהלך השנתיים הבאות עברנו ארבע דירות, רובן ככולן בשכונת הדר. תחילה התגוררנו ברחוב הגידם (כיום רחוב יוסף) בצריף עלוב. לאחר מכן בדירה ברחוב זבולון 5 מעל ואדי רושמיה, בשותפות עם משפחה נוספת, ניידיק שמה. עשרה אנשים הסתופפנו בשני חדרים, מטבח אחד ושרותים משותפים. בבוקר התארך התור לשרותים ללא סוף. אמבטיה עשינו אחת לשבוע. בימי חמישי שימש חדר האמבטיה מעגן לדגי השבת. עליי הוטל תפקיד "המחסל". בסופי השבוע הצפיפות הייתה בלתי־נסבלת, אך השלמנו עם המצוקה כי הייתה זאת, אחרי הכול, מנת חלקה של אוכלוסייה גדולה. בתנאים אלו התגוררנו במשך חמש שנים. לאחר שמשפחת ניידיק התפנתה מהמקום רווח לנו.

את שנת הלימודים הראשונה התחלתי בבית הספר הדתי "נצח ישראל", אך לא סיימתי אותה במוסד זה. המורים נהגו להכות אותנו בגין עברות של מה־בכך, למשל, אם שכחנו לחבוש כובע. בסוף כיתה אלף עברתי לבית חינוך לילדי עובדים ברחוב מלצ'ט, סמוך לבית בו גדל עזר ויצמן. יום אחד נפגשתי איתו וסיפרתי לו שמתוך חצר בית־הספר ניתן היה להבחין בברור בחדר צבוע ירוק בביתו. "בוודאי," אישר ויצמן בגאווה, "זה היה חדרה של אחותי."

אבי היה ציוני נאמן. הוא תמך במפלגת פועלי ארץ־ישראל, הלוא היא מפא"י ההיסטורית שהונהגה שנים רבות וארוכות על־ידי דוד בן־גוריון. את המילים קומוניסט וקומוניזם שמעתי פה ושם, אבל הן היו זרות ורחוקות לי.

הן אבי והן אמי עבדו בבניין והיו בין בוני רחוב העצמאות – עורק

ראשי בעיר התחתית של חיפה, המקביל לנמל. הם עבדו מהנץ החמה ועד צאת הנשמה. בימי חול כמעט לא ראיתי אותם. הפטיש והאיזמל לא משו מידיהם. אנשי עמל בהא הידיעה. גם כיום, בעוברי לפעמים ברחוב העצמאות אני יכול לזהות את הבתים שהקימו בשנים ההן. בניית הארץ הייתה אז למשימה לאומית, אבל עם זאת, אני לא יכול שלא לזכור את החרדה שאחזה בהוריי כל אימת שהסתיימה אחת העבודות ולא היה ברור האם ומתי יוכלו לזכות בעבודה נוספת. ואולי לחששות ולחרדות שלהם באותן שנים יש חלק בכוח וברצון שהניע ומניע אותי עד עצם היום הזה במאבקי למען ציבור העובדים בארץ.

בתקופת מלחמת העולם השנייה מצאו הוריי ואחותי את פרנסתם במפעל קטן של דודי שעסק בחידוש שקי מלט ישנים לצורכי הצבא; שקים ישנים הפכו חדשים על ידי הדבקתם בקמח. כך הייתה להם עבודה, אמנם קשה, אבל הם זכו לקבל לידיהם את הקמח המנופה לצורכי משק הבית. אני זוכר את שלושתם שבים מהעבודה כשהם מותשים אחרי יום ארוך ומפרך.

אחותי ציפורה רצתה לצאת מהבית ולהתחתן. היא מצאה בן־זוג מתושבי השכונה, יורד ים בשם ברוך, ששהה רוב הזמן מחוץ לבית. השניים התגוררו בצריף ישן באזור שומם בקרית בנימין, שם ילדה את בתה. אני זוכר שהייתה בודדה מאוד. אמי הרבתה לסייע לה במצוקתה. יום אחד אחזה בנו בהלה גדולה כאשר שמענו שסוס שעבר במקום כמעט דרס למוות את הפעוטה ששכבה מחוץ לעריסה. ברבות הימים השתפר מצבם, אחותי ילדה בת נוספת והם עברו לגור בנווה שאנן. לצערי, אחותי נפטרה צעירה ממחלה חשוכת מרפא.

הייתה זו תקופה בה ביליתי וחגגתי בפרחחות, בשיטוטים ובהקמת קבוצת כדורגל. רק לעתים נדירות שיחקנו בכדור של ממש. המצב הכלכלי שלי ושל חבריי בשכונה לא אפשר מותרות מסוג זה. הסתפקנו בכדור סמרטוטים. איש לא בדק אם הכנתי שיעורים. מאחר שאמי ואבי עבדו, התגלגלה לידי זכות גדולה לאכול במטבח פועלים ברחוב החלוץ.

תמורת שני מיל זכיתי לקבל מרק ולחם ללא הגבלה. הייתי למעשה ילד רחוב. בשלב מסוים המורים זימנו את הוריי והעמידו אותם על מצבי הלא מזהיר בלימודים. שמעתי את אמי אומרת לאבי שצריכים לשים לב יותר למעשיי, אבל בפועל הם לא יכלו לעשות דבר, כה עייפים ורצוצים שבו לעת ערב מעבודתם.

בין שאר מעשי הקונדס בהם הייתי מעורב הייתה זריקת אבנים לעבר פנינה פיינהויז שכונתה "האדומה". כמובן, לא ידעתי מי היא אותה דמות שאחר־כך הפכה לי לסמל. בחוברת שהוצאה לאחר מותה נכתב עליה בעמוד הראשון: "לוחמת לאושרו של האדם, לאחווה יהודית־ערבית ולשלום, דמות מקרינה להט מהפכני". אנחנו, נערי רחוב ארנון, לא ידענו דבר עליה, קלטנו רק שהיא חברה פעילה במפלגת פ.ק.פ (לימים המפלגה הקומוניסטית) המושמצת והדחויה. לשם מוזר זה של הארגון, אותו הטחנו כלפיה כמו קללה, התווספו גם האבנים שידינו לעברה.

בד־בבד עם מעשי הפרחחות וחיי הכדורגל התוססים הקדשתי, למרות הכול, אי אלו שעות ללימודים. בבית הספר זכיתי במחנכים נהדרים. אחד מהם היה שמואל שדה, אביו של האסטרופיזיקאי דרור. אמנם נוקשה היה, אך אני זוכר אותו כמי שבכל זאת שבה את לבנו. ואף כי לא פעם עשינו לו את המוות, כמו שאומרים, הוא גילה כלפינו יחס בלתי רגיל. לימים מצאתי את קברו, שנמצא סמוך לזה של אבי, קבר צנוע שעליו מתנוסס שמו ומתחתיו בפשטות: "מורה".

ראשיתה של מעורבות פוליטית

בתחילת תקופת המנדט הייתה חיפה עיר שקטה ולא חשובה, כפי שהיה מקובל לחשוב אז. עם השנים הפכה למרכז הפעילות הכלכלית של ארץ־ישראל. בזכות היקף התפתחותה וקצב צמיחתה, ששיוו לה קווי אופי

עירוניים ייחודיים, זכתה העיר למעמד מיוחד לעומת ערי הארץ האחרות. זו הייתה חיפה של נעוריי ובחרותי.

בספרו "שיתוף בצל עימות – ערבים ויהודים בשלטון המקומי בחיפה בתקופת המנדט הבריטי" (הוצאת אוניברסיטת בר־אילן, 2008) קובע החוקר תמיר גורן כי התפקיד שמילאו הבריטים ותרומתם לביצור מעמדה של חיפה אינם מוטלים בספק. עוד נקבע בעבודה זו, כי "מרקם היחסים שנוצר בין הערבים ליהודים במערכת העבודה המוניציפלית בחיפה בתקופת המנדט הצטייר כבר באותה העת בתור תופעה יוצאת דופן לעומת הנעשה בעיריות מעורבות אחרות."

"ערים מעורבות בישראל", קובע ד"ר דניאל מונטרסקו ("זמנים" 106, אביב 2009), "הן זירה למאבק על מרחב וזהות הניטש זה כמאה שנים. בין ערים אלו בולטת יפו במורכבות יחסיה עם תל־אביב. ליפו דימוי מסוכסך בתרבות הישראלית... מערך הייצוגים התרבותיים של יפו ממקם אותה בתווך שבין תפישה רומנטית של עיר בעלת עומק היסטורי לבין זיהויה כזירה של אלימות פוליטית, בין ראייתה כמקור של זהות וערגה לבין סמל של אחרות ואיבה..." בחרתי לגעת ולו במעט ביפו משום הדמיון לחיפה בהיותה עיר נמל והשוני ביניהן כערים מעורבות.

שנת ייסודה של חיפה אינה ידועה בוודאות. בסימוכים המעטים המצויים יש עדות על דבר קיומה בשנות השבעים של המאה ה־19. שמו של ראשון ראשי העירייה לוט בערפל. ידועים שמות של כמה אישים שהחזיקו בתפקיד זה בשנים הראשונות לייסוד, כמו נג'יב אפנדי אל־יאסין, אפנדי ג'לבי ואחרים. על פועלם לא ידוע הרבה, למעט עדות שלפיה התאפיין אל־יאסין במזגו הנוח ובאהדתו ליהודים.

ערב מלחמת העולם הראשונה כללה האוכלוסייה הערבית בחיפה מספר רב של סוחרים, משקיעים ובעלי קרקעות עשירים, מוסלמים ונוצרים. כל אלה השקיעו בסחר חוץ ופיתחו רשתות מסחר בערי הארץ ובכפריה. הם מילאו תפקיד חשוב בתהליכי הפיתוח הכלכלי והשינוי החברתי. לדברי

מחמוד יזבק: "שכבה זו של הערבים העשירים התרחבה בראשית שנות העשרים של המאה העשרים, עם בואם של נוספים מביירות, דמשק ומערים פלסטיניות. פרט למקרים נדירים מאוד, לא מיהרו העשירים הערבים להשקיע בענפים שאינם קשורים בפעילות המסחר המסורתית. המשקיעים הערבים לא יכלו להתחרות עם המשקיעים בתעשייה הכבדה שהייתה בשליטה יהודית מלאה, כחלק מהכלכלה הציונית הלאומית...במקביל להתרחבות מעמד הסוחרים הערביים בשנות העשרים והשלושים, גדל מעמד הפועלים בחיפה...שגשוג ענף הבנייה במגזר הפרטי והציבורי משך פועלים רבים לחיפה, ברובם פלאחים עניים מתושבי המחוז הצפוני..." ("חיפה בתש"ח", אסופת מאמרים בהוצאת עיריית חיפה, 2008).

אוכלוסיית חיפה גדלה מכ־22 אלף תושבים בשנת 1918 ליותר מ־50 אלף בשנת 1931 וליותר מ־130 אלף בשנת 1947. ערב פרוץ מלחמת 48' התגוררו בחיפה 65 אלף יהודים וכמספר הזה ערבים.

מחקר המבוסס על פרוטוקולים של בית הדין המוסלמי בעיר (סג'ל) מראה ש־75 אחוזים מכלל המהגרים הערבים לחיפה בימי המנדט היו פלסטינים. חיפה, שנחשבה בתחילת המנדט לעיירה קטנה, הפכה שלושים שנה לאחר־מכן לאחת מערי הארץ הגדולות ביותר. האוכלוסייה הערבית, שהיוותה רוב מכריע בתחילת המנדט, איבדה לקראת סיומו את עוצמתה החברתית והכלכלית. בתקופת המנדט הפכה התעשייה למרכיב העיקרי בכלכלת העיר, שנבחרה על־ידי המוסדות הלאומיים הציוניים למרכז העתידי של המפעלים התעשייתיים היהודיים הגדולים. רוכזו בה התעשייה הכבדה – חברת החשמל, מפעל שמן, הטחנות הגדולות ומפעל נשר. הנהלות חדורות תפיסה ציונית ניהלו מפעלים אלה, ייצרו מוצרים חיוניים לבניית זהות לאומית ונהנו, לדברי יזבק, מחוקי מגן. במקרים לא מעטים ובשעת צורך, לא היססו מפעלים אלה להעסיק גם פועלים ערביים בשכר נמוך.

במגזר הערבי, לעומת זאת, שרר מחסור בהון. מפעל הסיגריות שהקימו קראמן, דיק וסלטי היה מפעל התעשייה הגדול בחיפה. תעשיית

הסיגריות, כשאר המפעלים הערביים הקטנים יותר ובתי מלאכה בעיר, ייצרה רק לשוק הערבי. בשנות המנדט, טוען החוקר, רוב ההשקעות הערביות בחיפה הופנו לתעשייה הזעירה כמו קרח, שמן, נעליים, מיטות, קרמיקה, צינורות וכו', השקעות שבדרך כלל הסתיימו בהפסדים פיננסיים. פניות לשלטונות המנדט בבקשה להגן על מפעלים אלה ולסייע להם לא נענו, ומשקיעים ערביים נשארו חשופים מול יבוא תעשייתי וכלכלה אינפלציונית. בעקבות זאת נדחקה התעשייה הערבית לשולי הכלכלה העירונית והארצית.

גידולה המהיר של האוכלוסייה הערבית בעיר, ללא קיומם של ארגונים ממשלתיים או אחרים שיכלו לסייע בקליטה, יצר בקרבה מציאות חיים של מצוקה, אותה אני זוכר היטב. הלחץ הרב על מקורות התעסוקה הוריד את רמות השכר גם בסקטור הפרטי. במקביל גדל הביקוש לדיור. דמי השכירות הועלו ונוצר מחסור ניכר בתחום זה. כך נולדו "ערי הפחונים", שכונות עוני גדולות מאוד שצצו בפרברי העיר. כתוצאה מהמחסור בדיור ומריבוי הפלאחים שהיגרו לחיפה, שוטטו ברחובות מאות רבות של אנשים, נשים וטף שישנו על המדרכות. משפחות רבות מצאו מקלט במערות ואדי רושמיה, ללא תנאים סניטריים. במערות אלו חיו כ־2000 איש. שלוש או ארבע משפחות חלקו ביניהן אותה מערה. זה נחקק היטב בזיכרוני.

חליסה, שכונה מעורבת

בשנת 1935 התקיימו בחירות עירוניות בהן זכתה רשימה משותפת של יהודים וערבים. שבתאי לוי היה לראש העיר. אחד מחברי המועצה, דוד הכהן, לימים מנכ"ל סולל בונה וחבר כנסת, כותב עליו בספרו "עת לספר" (הוצאת עם עובד, 1974): "את יחסיו הטובים הקפיד לוי לטפח לא בניסיון להידמות להם, אלא בנוהגו עמם כפי שנהג עם האוכלוסייה היהודית.

בזכות אופיו הנוח, פשטות הליכותיו, יושרו והגינותו והיותו איש מנהל מוכשר שניחן בכישרונות מיוחדים ליחסי ציבור וביכולת שכנוע, עיסוקו זה הקנה לו ניסיון רב וסייע לו בפועלו לקשירת קשרים בקרב האוכלוסייה הערבית..."

חיפה שבה גדלתי הייתה עירם של שבתאי לוי, דוד הכהן וחסן ביי שוקרי, ששימש ראש עירייה 15 שנים לא רצופות. הכהן קובע כי ניצחון הרשימה המשותפת "עמד במבחן שנים של מאורעות שזעזעו את הארץ כולה ואת חיפה בכללה. עיריית חיפה המעורבת בלטה בייחודה בהשוואה לשתי העיריות המעורבות ירושלים ויפו.

תושבי עיר ותיקים, עימם שוחחתי, אשר באו במגע עם שוקרי, ידעו לספר כי הוא התגלה להם כאדם נטול קנאות דתית, בעל מידות אצילות הנפש של איש המזרח בן הדור הישן. אצילות אבל לא גאווה, אדיבות אבל לא חנופה, יד פתוחה אבל לא פזרנית, וכי מילא את תפקידו ללא תאוות שררה, בעל חוש הומור ושמחת חיים. ובקיצור: "אדם חכם ללא פלפול והתחכמות".

על כך מוסיף הכהן: "במשך כל התקופה לא אכזב את האמון שנתנו בו. אישיותו הייתה תופעה מיוחדת בחיים הציבוריים באותם ימים. במשך כל שנות המאורעות בארץ, מול חרפות וגידופים, בגידת ידידים, ניתוק קשרים ואיומים להרגו נפש, השכים יום־יום אל שולחן עבודתו ועשה מלאכתו נאמנה. פעמיים ייפגש עם המוות: פעם כאשר ירו בו מרצחים בפתח בית העירייה ופעם ליד ביתו, מהם יצא ללא פגע."

חסן שוקרי ואחרים הקרינו על כלל האוכלוסייה, הן היהודית והן הערבית. ההיכרות שלי עם זו האחרונה לא נותרה בגדר תיאוריה בלבד. שכונת חליסה, בה גדלתי, הפגישה ביני לבין נערים ערביים. הכרתי מקרוב את בני גילי מוואדי רושמיה. שררו בינינו יחסים טובים, שהידרדרו לפעמים לזריקת אבנים ולחילופי מהלומות, לא מעבר למה שמתרחש בין חבורות נערים. האווירה ששררה במקום לא הכילה בתוכה זרעים

של אנטי, לא אנטי ערבי בקרב היהודים ולא אנטי יהודי בקרב הערבים. התחושה עימה גדלתי הייתה של שותפות.

בנעוריי הלכה חיפה והתפשטה לכל עבר; הכרמל התכסה בבתים, המפרץ במפעלים והנמל ברציפים ובעגורנים. שטחים הסמוכים לנמל יובשו והבנייה עליהם הושלמה, עמק זבולון הפך למרכז תעשייתי. הוקמו בתי זיקוק ומפעלי חברת העובדים כמו וולקן, תנובה, שמן, סולל בונה ועוד. מאות בתי אב הלכו ונבנו בכל האזור, הוקמו הקריות, שכונות העיר התרחבו, נסללו כבישים והתארגנו קואופרטיבים לשרותי אוטובוסים בעיר.

אולם כבר אז הסתמנה תופעה מדאיגה בעיניי: היהודים התמקמו בהדר ובכרמל, בעוד הערבים התגוררו בעיר התחתית. ואף כי חיפה הייתה ועודנה עיר מעורבת, יש בכך מן הסמליות. לא לחינם משקיפה נצרת עלית על נצרת, מודיעין עלית על היישובים הערביים שלמרגלותיה והמצפים והמאחזים בגליל התחתון והעליון על היישובים הערביים שמתחתם וחודרים לבתיהם ולנשמתם של התושבים.

בפסטיבל הנוער הדמוקרטי העולמי, שהתקיים בשנת 1977 בהוואנה שבקובה, פגשתי את המשורר הפלסטיני אחמד דחבור. בן שלוש היה כאשר גורש עם משפחתו בספינה ללבנון ומשם למחנה פליטים בדרום ארץ הארזים. הוא התרגש מאוד לפגוש אותי ואמר כי חיפה עבורו היא הכול ("אנא חייפאוני," חזר והדגיש).

שנים לאחר הגירוש נודע לדחבור על העיר שהותירה משפחתו מאחור. להוריו הייתה חנות עלובה במחנה הפליטים שעסקה בחליפין. הוא סיפר לי שיום אחד ראה ילדים משלמים עבור הפיתות שאמו אפתה. כשפנה אליה וביקש גם הוא פלוס (כסף בערבית) הושיבה אותו על ברכיה, חיבקה אותו ואמרה: "כשנחזור לעיר שלנו, לחיפה, ואבא שלך ישוב לעבודתו הקודמת וירוויח כסף, תוכל אז לקבל סוכריות כיד המלך." זו הייתה הפעם הראשונה ששמה של חיפה הוזכר לפניו במפורש. אמו הוסיפה וסיפרה: "בחיפה מתנוסס ג'בל (הר) גדול, כרמל שמו. הוא יורד אל החול ומאחורי

החול משתרע בחר (ים) גדול. בלילה באה חנתור (עגלה) הקושרת את הג׳בל וגוררת אותו לים.״ דחבור המשיך וסיפר על חיפה סיפורים ואנקדוטות ופרטים רבים אחרים, כאילו מעולם לא גורש ממנה.

הכרמל והים מלווים אותי מאז דרכו רגליי על אדמת הארץ. בנעוריי רציתי להיות כמו כולם והצטרפתי לפלוגה הימית של הפועל חיפה. אך היה זה לתקופה קצרה. משום־מה פחדתי מהים ועד היום אינני יודע לשחות. עם הכרמל הסיפור אחר לגמרי; במסגרת תנועות הנוער, תחילה בשומר הצעיר ולאחר־מכן בבנ״ק (ברית הנוער הקומוניסטית בתקופת המנדט. רק לאחר שנת 48׳ הוסיפו את היוד) ביליתי חלק ניכר מזמני במורדות ובמעלה ההר. לא אחת התגודדנו סביב ״מגרש המחנות״ שבמעלה ההר, בו שיחקו חיילי הצבא הבריטי כדורגל והחיילים ההודים רוגבי.

הכרמל היה עבורי מעין חוץ־לארץ של מדורות, חברויות, היכרויות משכונת חליסה ועד פסגתו, מהלך הליכה של כמחצית השעה. אני יכול לומר בבטחה כי אמנם הייתה לי ילדות קשה, אך בה בעת גם מאושרת.

תקראו ליוונים!

בכיתה גימל הושיבו אותי ליד ילדה יפה, בעלת שיער בלונדיני ארוך, מקריית חיים שעברה מאוחר יותר להתגורר ברחוב הרצל בחיפה. חיפשתי כל הזדמנות להגיע אליה. זו הייתה יוכבד. מאז הישיבה לשולחן המשותף עברנו שבעים שנה ביחד. גם מביתי בחליסה יכולתי להשקיף לעבר מעונה ולראות מתי היא יוצאת, ואז יכולתי לחמוק במהירות החוצה ולפגוש בה באקראי, כביכול.

באחד הימים בהם פגשתי בה ״במקרה״ היא הציעה שנלך דרך השוק ברחוב השומר. כאשר התקרבנו לשוק הסבה יוכבד את תשומת לבי לתמונה שזעזעה אותי: גברת יהודייה מפורכסת, גדולה ובריאת בשר,

לבושה במיטב מחלצותיה, הסתובבה שם וקנתה מכל הבא ליד ברוטלים (משקל בן 12 אוקיות הנהוג בארצות המזרח. משקלו 2.8 ק"ג) ולידה דידה ילד ערבי צנום בבלויי סחבות, על גבו סל מקש. את המוצרים השונים היא הייתה מטילה לתוך הסל, מתעלמת לחלוטין מכך שהעבד הקטן שלה הולך וקורס. עקבנו אחרי הגברת המהודרת והילד האומלל. לאחר שעברנו כברת דרך שאלה יוכבד: "תגיד, בנימין, זה צודק?" יש תנועה הנאבקת נגד עוול ואי צדק. "אולי אתה רוצה לבוא ולהשתתף בפעילות?" שאלה זו היא שזרעה בי את הזרעים הראשונים שהניבו בסופו של דבר את הצטרפותי לבנ"ק ולמפלגה הקומוניסטית.

בית חינוך לילדי עובדים בחיפה
יוכבד ראשונה משמאל בשורה העליונה. בנימין שלישי משמאל

בבית־הספר השתייכו הכול לתנועות הנוער הציוניות: הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר ומחנות העולים. בנ"ק פעלה למעשה במחתרת, מאחר שבתקופת המנדט הוצאה המפלגה הקומוניסטית אל מחוץ לחוק.

חבריה נרדפו על־ידי הבריטים וגם על־ידי בריוני מפא"י שהיו אף גרועים מהם. הם אלה שדאגו להוציא ממקומות עבודה את החברים שהיו מזוהים עם המפלגה, התנכלו לפעילים מרכזיים ותקפו אותם. את פנינה הכו באכזריות על מדרגות בית מועצת הפועלים בחיפה.

יוכבד היא שהכניסה אותי לתנועה. הכיסוי היה בהצטרפות לשומר הצעיר. גילאי החברים נעו בין תשע לארבע־עשרה. בין עשרת הדיברות של התנועה ניתן למצוא פנינים כמו: "הפיונר אוהב את מולדתו, הוא ידיד לילדי כל שאר הארצות, לומד היטב, מנומס וממושמע, אוהב עבודה וזהיר ברכוש הציבור, הוא אמיץ ואינו ירא מקשיים, חבר טוב ודואג לצעירים ממנו ועוזר לזקנים, הוא בעל כבוד ומעריך את כבוד פלוגתו". ואחרון אחרון חביב: "הפיונר מקשיח את עצמו, עוסק בתרגילים גופניים בכל יום ואוהב את הטבע".

שמה של הקבוצה שלנו היה "קדימה". הססמה הראשונה שבלטה לעיניי יוחסה ללנין: "ללמוד, ללמוד, ללמוד". בתום לימודיי בבית־הספר העממי עלתה השאלה באיזה כיוון אמשיך. להוריי לא הייתה היכולת לממן עבורי לימודים בבית־ספר תיכון. על הפרק עמדה האפשרות ללכת לקיבוץ. יוכבד התחילה את לימודיה בבית־ספר תיכון ומימנה את לימודיה בעבודתה אחרי הצהריים במלון כמגהצת. אני הלכתי לעבוד כמסגר והתנתקתי מהקבוצה.

בעיתון "אשנב" של ההגנה הופיעה באותם ימים ידיעה על קבוצת צעירים קומוניסטים הפועלת במחתרת. עוזי בורשטיין שימש באותם ימים מזכיר הנוער הקומוניסטי בחיפה. יום אחד הוא פגש אותי בדרכי לעבודה ושאל למה עזבתי. לא הייתה לי תשובה. הוא הציע שאחזור. התא (זה היה הכינוי לכל קבוצה) התנגד ויוכבד טענה אפילו שאני הוא זה שהלשנתי ל"אשנב", וקבעה נמרצות: "אם הוא בא, אני בולעת מטאטא." עוזי אמר: "לא יהיה לך צורך לבלוע מטאטא, את תיתקלי בו."

עם שובי לפעילות בתא החלטנו לפעול לא רק לצירוף תלמידים לתנועה אלא להתמקד גם בנערים עובדים. באותו זמן התחלתי ללמוד

בערב בבית־ספר אליאנס, במטרה ללמוד לבגרות. בד־בבד התקבלתי לחברת החשמל כחניך במחלקה הטכנית של המונים. גם במסגרת העבודה המשכתי לשחק כדורגל, שהיה המשחק האהוב עליי. למען האמת, הייתי קיצוני ימני עם רגלים שמאליות. בחברה זו עבדתי עד פרישתי בשנת 1974, לאחר מסכת של עליות ומורדות (הצקות ורדיפות) שהגיעו לשיאן לאחר מלחמת ששת הימים.

התא שלנו פשט על בית ברחוב השומר והצליח לגייס לנוער הקומוניסטי בני משפחות של סלוניקאים, כורדים, בוכרים ואחרים. זה היה הישג לא מבוטל. למדתי שברגישות ובנחישות ניתן להידבר עם כל שכבות העם ולא להישאר בבדידות מזהרת. במסגרת פעילות התא זכינו לקבל שיעורים במרקסיזם מפי סטודנט מצרי שלמד בטכניון בחיפה. החומר הנלמד הוסתר בנקיק בכרמל והשיעורים התקיימו בהסתר.

מקום המפגש הקבוע שלנו היה במועדון ברחוב הרצל. לעתים היו צעירי הימין, נערי "החולצות החומות", שהשתייכו לתנועה הרוויזיוניסטית, בית"ר, תוקפים אותנו. לא אחת הם עשו שמות במועדון עצמו ואף פגעו בנו פיזית. ההתכתשויות האלו לימדו אותי לא רק להתגונן, אלא גם להחזיר להם כגמולם. למרות המכות שספגו, הם המשיכו להטריד אותנו.

יום אחד התארחה במועדון קבוצה של חיילים יוונים שהגיעו לפלשתינה לאחר ששוחררו ממחנה שבויים במצרים. תוך כדי פגישה איתם נכנס שומר שהצבנו בחוץ והודיע כי אנשי "החולצות החומות" הולכים ומתקרבים. הסברנו ליוונים את העתיד להתחולל. הם הזדקפו, קיפלו את שרוולי חולצתם ויצאו ללא היסוס להתעמת עם יריבינו שלא ידעו מהיכן זה נפל עליהם. החיילים הפליאו בהם את מכותיהם ונערי בית"ר נסוגו ונמוגו במהירות. וכך, כל אימת שהללו ביקשו לחדש את התקפותיהם עלינו, פילחה את האוויר זעקת הקרב: "תקראו ליוונים!" ידענו כי אותם חיילים כבר אינם בסביבה, אך לנערי בית"ר הספיק האיום והם הסתלקו.

בקיץ 46', ליד מוסך אופנועים בפינת רחוב ארנון, הורה קפטן בריטי לחייליו לפתוח באש לעבר הפגנה בה השתתפתי. ההפגנה התקיימה ביוזמת כל תנועות הנוער, בקריאה להפר את העוצר שהטילו הבריטים על חיפה. היה זה שבועות אחדים לאחר "השבת השחורה", שבה נעצרו ראשי היישוב היהודי. בעקבות מאסר המנהיגים וגירוש מעפילים, החליטה הנהגת היישוב להפעיל את תוכנית "ירובעל", היינו הפרת עוצר המונית. כאשר הופצה בחיפה השמועה שהמעפילים באוניות "יגור" ו"הנרייטה סאלד" גורשו לקפריסין יצאנו לדרך.

עמדתי מטרים ספורים מאותו קפטן ג'ינג'י שנתן את ההוראה ללחוץ על ההדק. במטח האש הראשון נהרגה אביגיל ויינברנד והיא בת תשע־עשרה בלבד. היא פסעה בשורת המפגינים ומתה בזרועות אמה שצעדה לידה. מאש "הכלניות" – כינוי שניתן לצנחנים הבריטים שחבשו כומתות אדומות – נפצעו רבים, ביניהם המדריך שלי, עוזי בורשטיין. כל זה התחולל סמוך לבית שלנו.

שתי מדינות לשני עמים

כאמור, אבי השתייך למפא"י ההיסטורית. אני בחרתי בדרך אחרת ולכן התייחסתי למלחמת 48' כאל מאבק להגשמה של החלטת האו"ם לחלוקת הארץ בינינו לבין הפלסטינים.

בן תשע־עשרה הייתי כאשר גויסתי לצבא. עברתי קורס חבלה מזורז. הכל נעשה במהירות הבזק וללא תקופת טירונות או הכשרה נאותה. הסבירו לי כיצד מחברים פתיל ונפץ. נשלחתי יחד עם חיילים אחרים להתאמן בפרוק פחים בהם נשאר חומר נפץ מתקופת התבצרות היישוב היהודי על הכרמל במלחמת העולם השנייה לנוכח האפשרות שהוורמכט, בפיקודו של הגנרל רומל, יכבוש את פלשתינה. עיקר תפקידי היה לפרק

מוקשים שנותרו לאחר פעולות כאלו ואחרות, כמו למשל פרוק שדה המוקשים שנטמן במצודה בצפת.

במרוצת המלחמה נתקלתי במעשי זוועה והתעללות שנעשו בידי חיילים ישראליים בפלסטינים. השתדלתי למנוע זאת. בחטיבת כרמלי, בה שרתתי, היה תא קומוניסטי. פנינה פיינהויז ואחרים הורו לנו להשגיח שלא יפגעו באזרחים ערביים.

ואשר למה שהתחולל בחיפה: אני עצמי לא ראיתי איזשהו כרוז הקורא לציבור הערבי שלא לברוח. אבל נוכחתי במו עיניי כיצד ירו מעל ראשם של גברים נשים וטף שרצו בכיוון הים. ידועים גם המעשים הנפשעים שנעשו בבאלד אל־שיח – תל חנן היום – כאשר הבריחו את התושבים הערבים בצעקות: "דיר יאסין! דיר יאסין!"

הקומוניסטים הערבים ניסו לשכנע את האוכלוסייה הערבית שלא לברוח. אולם, רק מעטים שעו להם.

חיפה אחרי המלחמה

עד מאי 48' התגוררו בחיפה 65 אלף ערבים. לאחר שההגנה השלימה את כיבוש העיר וביצעה את הוראת בן־גוריון לגרש את תושביה, נותרו בה רק 3 אלפים ערבים. עם הפסקתם ההדרגתית של הקרבות ברחבי הארץ וכינון הממשל הצבאי, נעצרה גם בריחת הערבים ופחתו הגירושים ההמוניים אל מעבר לגבולות.

בשעות הערב של ה־1 ביולי 48' זומנו נציגי הציבור הערבי בחיפה אל משרדו של מפקד העיר הכבושה כדי לדון בפינוי הערבים מהכרמל. "זה היה מעמד רווי מתח," כותב תום שגב בספרו "1949 – הישראלים הראשונים" (הוצאת דומינו, 1984), "ראשיתו עימות, כמו היסטורי, בין הציונים המנצחים לפלשתינאים המובסים, אך המשכו דיון תכליתי וטכני

בהעברת הערבים מן הכרמל ומהמושבה הגרמנית לוואדי ניסנאס, לבתים נטושים שהוכנו להם."

תופיק טובי, אז צעיר בן 26 שניחן באומץ לב מעורר השתאות, אמר כך בציטוט המובא בספרו של שגב: "לא הבינותי: הזו פקודה צבאית? נסתכל במצב האנשים הללו. אינני רואה כל סיבה, אפילו צבאית, שתחייב צעד זה. לפי שאני רואה הרי זו בעיה מדינית יותר מאשר צבאית. הכוונה היא ליצור גטו ערבי בחיפה... יש אומרים אם אלו הזכויות במדינת ישראל, מוטב היה אילו נשארו האנגלים... אנו מבקשים שהאנשים יישארו במקומותיהם."

ההגנה ביצעה, בסופו של דבר, את ההחלטה וריכזה את הערבים בוואדי ניסנאס ובשכונת עבאס. לתושבים הערבים ניתנו רישיונות אישיים בצבע צהוב שהתירו להם ללכת לעיר התחתית, אך מנעו מהם להיכנס לשכונת הדר ולכרמל.

בגיליון מיוחד של "זו הדרך" שיצא במלאות 90 שנה להקמת מק"י כותב זאהי כרכבי, תושב חיפה ותיק, אשר שנים רבות נמנה עם הנהגת המפלגה, כי: "למרות התנאים הקשים, הקומוניסטים המשיכו לנהל פעילות פוליטית. לאחר כיבוש העיר כתבו תופיק טובי ועסאם עבאס כרוז בשם הליגה לשחרור לאומי ובו קראו לערבים שלא לעזוב את חיפה."

הקומוניסטים הקימו קואופרטיב בשם "מזון לעמל". עם המייסדים נמנו, נוסף על טובי ועבאס, גם נור אלדין עבאסי, יוסף עבדו וסרכיס אבריאן. הקואופרטיב פתח חנויות מכולת וכן מאפייה. חלוקת המזון התבצעה לפי פנקסי נקודות, שחולקו לכל תושב. אילולי החנויות והמאפייה, כותב כרכבי, התושבים, שלא היו יכולים להשיג מזון ומצרכים חיוניים, היו עוזבים את העיר.

בשנת 49' נעשה ניסיון לסלק את התושבים הערבים מוואדי ניסנאס ומשכונת עבאס. לביצוע הגירוש נשלחו חיילים משוחררים. הקומוניסטים היהודים והערבים התייצבו מול ניסיונות אלו, שזכו לגיבוי מצד ראש העירייה, שבתאי לוי. כרכבי מציין שקומוניסטים יהודים הוציאו בכוח

פולשים מכמה בתים וזאת לאחר עימותים אלימים. בסופו של דבר הוצאו מהדירות רוב הפולשים.

צה"ל היה מטיל מפעם לפעם מצור על ואדי ניסנאס ועל שכונת עבאס בעילה של חיפוש אחר "מסתננים". הכוונה הייתה לתושבים ערבים, שהגיעו לחיפה והשתכנו בה כחוק.

הבחירות הראשונות למועצת העיר התקיימו בשנת 1950. הגידול במספר התושבים הערבים הביא עימו עלייה במספר חברי מק"י. מועמדת המפלגה למועצת העיר, צילה עירם, נבחרה למרות הניסיונות לשבש את ההצבעה. השיא היה כאשר בריונים תקפו חברי מפלגה שניצבו ליד בניין "ברית פועלי ישראל", בו היו ממוקמות מספר קלפיות. כמה מהתוקפים אף ירו ופצעו כמה פעילים. בין הפצועים היו תופיק כורי, פועל בדפוס 'אל־אתיחאד", חליל כורי מאבו סנאן וידידי ג'ורג' טובי. על אפם וחמתם של אנשי מפא"י והבריונים שלה רשמה המפלגה הישג גדול בבחירת צילה עירם. הכול ידעו שהיא תגן על כלל התושבים ותייצג את בעיותיהם, דברי כרכבי.

השלום הוא גבול הביטחון

ישראל, שנלחמתי לעצמאותה ואינני בוש בכך, אמורה הייתה להיות מדינה של שלום ולא של מלחמה מתמדת. אולם התנהלות רבת שנים של שפיכות דמים והתנכרות לזכויות העם האחר הציבו אותי בעמדה שונה מזו המקובלת, וגם בכך אני שלם עם עצמי.

השלום הוא גבול הביטחון ולא המטוסים, הטנקים והתותחים וכל אותם כלי משחית שרק מלבים את אש המאבק המזוין. אלה המנופפים בדגל הציונות כאמצעי לנישול ערבים, אלה המנהלים מדיניות של התנשאות ופועלים למניעת כל פתרון הוגן, הם־הם בעיניי אנטי־יהודיים.

כאשר התחלתי את הפעילות הפוליטית שלי, במסגרת המפלגה וההסתדרות, רק שלושה עד ארבעה אחוזים מכלל הציבור הישראלי ראו בעיקרון החלוקה צעד להשכנת שלום. כיום (קיץ 2009) למעלה מחמישים אחוזים תומכים בכך.

בהופעותיי בפני תלמידי בתי־ספר וצעירים אני שב וטוען כי פתרונות צבאיים מובילים רק למבוי סתום וגורמים להרג מיותר ולהרס. בין שאר טיעוניי אני מציג בפני הנוכחים תמונת מציאות ששררה לפני מלחמת 67', כשלישראל היו "מותניים צרים". איש בנתניה לא נפגע אז. אולם מאז ועד עתה רבו הפיגועים והנפגעים בצד הישראלי ובעיקר בצד הפלסטיני. הרוחב והגודל אינם קובעים. בהתפתחות הטכנולוגית של היום ניתן ליצור גבולות אמת.

השלום הוא הביטחון להמשך קיומנו. בל נשכח שמתיחויות ביטחוניות בעבר כבהווה נועדו לשרת את האינטרסים הגיאופוליטיים של האמריקנים במזרח־התיכון. אין לשכוח לרגע, כי עוד בטרם סילקה בריטניה את גדודיה, התיישב במטכ"ל הישראלי הגנרל הינקי האריס, כפי שהתברר מאוחר יותר במשפט בן־גוריון־"קול העם", ועל כך בהמשך.

פרק שני

אחי, דב

אחי היה פעיל בתנועת הנוער העובד. הוא למד בשעות הערב, רצה להיות מהנדס. הוא היה ספורטאי מחונן ותלמיד מצטיין. כל מה שנותר ממנו היא תמונה דהויה וחותמת של חיוך מבויש משהו.

בן 17 התנדב דב לצבא הבריטי ושירת שנה וחצי בחיל הים כמכונאי במשחתת. כשהיה בחופי אסמרה שבחבש אירע פיצוץ באונייה והוא חולץ עם יתר הימאים בסירות הצלה. ממלחמת העולם השנייה שב דב הביתה והצטרף לפלמ״ח. בחופשות ביקש לעזור בפרנסת המשפחה. באחת מהן נסע באוטובוס לשכונת נווה־שאנן. בצדו ישב אבא. ליד מחנה הלגיון הערבי שבשולי הכרמל ירו באוטובוס. דב נפצע ברגליו ואושפז. תקופת ההחלמה ניתקה אותו מחטיבתו ״יפתח״, שהמשיכה בקרבות בדרום הארץ.

פציעה זו חרצה למעשה את גורלו. הוא הוצב בחטיבת ״עודד״ שלחמה בצפון הארץ. ניסיונו בשירות הצבא הבריטי הכשיר אותו לשמש מפקד מחלקה של טירונים שזה עתה הצטרפו למערך הלוחם של הצבא. בימי ההפוגה הראשונה הוא פיקד על מחלקת עולים חדשים נטולי ניסיון. בין השאר, כך סיפר לי באחת מחופשותיו, פיקד על עולים שהורדו מספינת ״אלטלנה״ הבוערת ונשלחו לחזית.

אחי דב

בין ה־8 ל־17 ביולי 1948 התחוללו "עשרת הימים". היו אלו הניסיונות האחרונים של כל הצדדים המעורבים בקרבות לשפר עמדות בין ההפוגות. תל עזאזיאת שברמת הגולן, שהפך שם נרדף לקרבות מתמשכים בין ישראל לסוריה גם לאחר 48', עבר מיד ליד. בהפוגה הראשונה הסכימו הישראלים והסורים, בתיווכם של אנשי האו"ם, שהגבעה שממזרח לשאר ישוב תוכרז שטח מפורז בין הצדדים. בקרבות של אותם עשרת הימים ניסו חיילים משני הכוחות לזחול לתוך השטח במטרה לשפר את מצבם. לוחמי צה"ל, שכבשו את השטח, נאלצו לסגת ממנו מיד עם סיום הקרבות. הסורים, שנאחזו במוצב שמעל הגבעה, לא אפשרו ללוחמים הנסוגים לקחת עמם את מתיהם.

כבר בתחילת ההפוגה השנייה החלו לכרסם דאגות בלבי. ידעתי כי החיילים שהשתתפו באותם קרבות יצאו לחופשה. משפחות עודכנו ברשימות הפצועים וההרוגים. מדב לא שמענו דבר. ומה שלא פחות חמור: דאגו להודיע לי שהכל בסדר. אך לא הייתי שקט. יוכבד שימשה קשרית בחטיבה שלי. ישבנו כל הלילה כדי לטכס עצה. בבוקר פניתי למפקדת החטיבה הצפונית כשאני מצויד בפרטים שקיבלתי באחת הפגישות החטופות עם דב. יוכבד סייעה לי לאתר בקשר את היחידה בה שירת אחי. לאחר שיטוט ארוך בכל הרשתות היא איתרה את מפקדתו. "מה אתם רוצים?" השתוממו בחדר הקשר, "שמו לא נמצא בין רשימות ההרוגים והפצועים. הבלגן יעבור והוא יחזור." התשובה לא הניחה את דעתי. דרשתי פרטים נוספים. מתוך הברור שלי מצאתי כי מחלקתו של דב השתתפה בקרב המאסף לרגלי תל עזאזיאת. הוא ירה את היריות האחרונות שלפני ההפוגה בגבול הצפון־מזרחי של אצבע הגליל. מאז לא נראה באוהלי היחידה.

לא הייתי מוכן לקבל את העצה ולהמתין עד שהאנדרלמוסיה תעבור. על אף שלא היה לי רישיון נהיגה, נהגתי בימי הקרבות בכמה הזדמנויות. החלטתי שעליי לעשות מעשה. סחבתי ג'יפ ממפקדת החטיבה ודהרתי לשאר ישוב. הגעתי לשטח בדיוק בזמן שנציגי הכוחות יצאו, נושאים

דגלים לבנים כדי לחפש את שרידי הלוחמים שנהרגו בנסיגה. הצטרפתי אליהם ללא צו סיפוח וללא קבלת רשות.

בשיחה עם הלוחמים התברר כי דב הפעיל באותו קרב את מקלע הבזה. הוא החליט להישאר על הגבעה עם המקלע כדי לחפות על חייליו חסרי הניסיון. החיילים סיפרו לי שלפני שירדו מהגבעה הספיקו לחבוש את רגלו הפצועה. שבוע ימים עבר מהקרב האחרון בו השתתף אחי. חיות הבר וחום השמש הקופחת עשו שמות בגופות. שוטטתי בין שרידי הגופות שלא ניתנו כבר לזיהוי ברור. לאחר דין ודברים עם צוות החיפוש התברר כי הם אספו שרידי גופות של לוחמים ישראליים, אולם מאחר שלא היו מדים וסמלים, לא התאפשר לזהות אפילו את דרגות הנספים. נוסף על כך, התברר שגם הסורים לא אספו את מתיהם מיד עם שוך הקרב, כך שלא מן הנמנע שחלקי הגופות והגופות התערבבו אלה באלה.

וכך, שרוי במצב בלתי אפשרי, הצבעתי על גופה שנאספה בשטח ואמרתי: "זה דב," בהסתמכי על דברי אחד מחיילי היחידה שאמר לי קודם־לכן: "אני יכול לעזור לך בדבר אחד. לפני שדב נהרג הוא קיבל כדור ברגל. חבשנו אותה בפיסת בד. רצינו לפנות אותו אבל הוא סירב לרדת, רצה לחפות על חייליו." פיסת הבד הייתה עבורי סימן כי ייתכן שאלה שרידיו של אחי, אם כי כאז כן עתה אני לא בטוח בכך. שרידי שבע הגופות נקברו באופן זמני בשאר ישוב ללא סימונים אישיים.

משם נסעתי לפגוש את יוכבד, ששאלה אותי אם אני בטוח שזיהיתי את דב. אמרתי לה שהיו שם גופות של לוחמים משני הצדדים ואי־אפשר לזהות אף אחד. מה שנראה לי כתחבושת של אחי, נטע בי את הרעיון שאני לא יודע אם כדאי לי לסגת ממנו עכשיו. החלטנו לא לשתף איש בהתלבטות. יוכבד הציעה שאסע להוריי. "תתקלח, תנוח ותשאיר אצלם את החפצים האישיים שקיבלת במפקדה שלו," אמרה.

הגעתי הביתה בשעת בוקר מוקדמת. אמא פתחה את הדלת. לא יכולתי לספר לה דבר. אבי נמצא אותה עת במקום עבודתו בנמל. בחלוף שעה או

שעתיים אמרתי לאמי שדב נפצע וכי אני הולך לספר זאת לאבא. ירדתי לנמל. אבי הביט בי ואמר: "בוא נלך הביתה. אם באת עד הנמל, סימן שדב לא בחיים."

כעבור כמה חודשים קיבלנו הודעה שהארון מועבר לקבורת־קבע בחיפה. הלכתי למקום בו הוצבו הארונות ללא ציון שמם של הנפטרים. לקחתי עיפרון וכתבתי על אחד מהם: דב. אבי עוד הספיק לראות את מצבת השיש בבית הקברות הצבאי בחיפה.

סמוך למצבה של אחי מצויות שש מצבות של ששת החיילים שנפלו עמו בתל עזאזיאת. מעטים באו לפקוד את קברם. אני חושש שעל שאר המצבות רשמו סתם שמות. במרוצת השנים ראיתי מדי פעם זר שהונח על אחת המצבות בימי הזיכרון. פעם גם פגשתי זוג הורים קשישים. לא העזתי לספר להם שקרוב לוודאי שהקבר לפניהם אינו הקבר של בנם, כפי שלא העזתי לספר זאת לאמי.

בכל יום זיכרון למלחמה נשכתי את שפתיי ולא גיליתי לאיש מה שעשיתי בגבעה שלמרגלות תל־עזאזיאת לאחר שוך הקרבות. שנים ארוכות הסתרתי מהוריי ומאחותי את האפשרות שמתחת למצבה של יקירנו טמונים שרידי גופתו של חייל סורי. ולא מן הנמנע שאישה סורית מבכה עד היום בדמשק את מות בנה מעל קבר שבו נמצאים שרידי אחי דב.

אמי נפטרה עשרים שנה לאחר־מכן. בכל יום זיכרון לחללי צה"ל לקחתי אותה לחלקת הקבר של דב. היה קל לקחת אותה, אך קשה להרחיקה משם. היא הייתה יושבת ומספרת לי מה עבר עליה ומתנה את צרותיה בפניי. שכנה שלנו, שבנה נהרג באסון המשחתת "אילת", נהגה לומר לאמי: "לך לפחות יש קבר לבכות עליו, לי גם את זה אין."

באביב 90', שש שנים לאחר מות אמי, הגיע אליי מכתב ששיגרו בני משפחת נגלי מכפר גלעדי. המכתב, שמוען לאמי, הכיל הזמנה להשתתף בטקס הסרת הלוט מעל גלעד לזכר הנופלים באותו תל. עובדי מחצבת כפר גלעדי הציבו סלע גדול וחרתו את שמות הנופלים, בהם דב גניזדוביץ'.

אני מחשיב את עצמי אדם חזק שאינו נוטה להתייפח. הפעם הראשונה שבה הרגשתי דמעות חונקות את גרוני היה כאשר הגעתי יום אחד לקברו של דב, פתחתי את הדלת הקטנה למקום המיועד לנר נשמה ומצאתי את קופסת הנר האחרונה שהניחה אמי עשר שנים קודם לכן ולצדה קופסת גפרורים. הרגשתי מחנק. כאילו היא השאירה לי מזכרת. אמי לא השאירה אחריה הרבה, אך המזכרת הזאת גרמה לי לדמוע. לא שלטתי בזה.

לאחר מותן של אמי ואחותי חשתי שאין עוד טעם לשמור את סוד קברו של אחי. רציתי להשתחרר מהמועקה שבתוכי במשך עשרות שנים. ומשיצא הסיפור לאור, חשתי הקלה רבה. העובדות פורסמו מעל דפי העיתונות הארצית והמקומית וכן בראיון שקיים אתי מני פאר בתוכנית הרדיו "זה הסוד שלי" ובטלוויזיה המקומית של חיפה.

פרק שלישי

קראו לי נמרוד

"להיות קומוניסט, זאת אומרת להיות אמיץ, לחשוב, לרצות, להעז." מאיאקובסקי

"הכל צריך להיות יפה באדם: הפנים, הבגדים, הנפש וגם המחשבות." צ'כוב

בעשור הראשון לקיום המדינה, כמו באלו שיבואו בעקבותיו, לא היה רגע דל. לפעמים היינו גם אנחנו בעין הסערה. אחד משיאי המאבק התחולל ב־1 במאי 1958 בנצרת. ממשלת בן־גוריון וגרורותיה ניסו להסיר מסדר־היום הלאומי את התנגדותנו לממשל הצבאי, דבר שלא עלה בידן.

עם תום מלחמת העולם יצאה המפלגה מהמחתרת. חמש שנים מאוחר יותר הלכו ותכפו ההתנכלויות למפלגתנו. לא זו בלבד שהממשל הצבאי נשאר על כנו, השלטונות פגעו בעובדים יהודים וערבים שזוהו עם המפלגה, כדי לשלול מהם את פרנסתם. אחד משיאי הנבזויות היו הפיטורים המסיביים של אנשינו בבתי הזיקוק בחיפה.

בן־גוריון ועוזריו, שנתמכו בסיעות הימין ובחלק ניכר מעיתונות החצר, ניהלו נגדנו מסע הסתה חסר־תקדים. נאלצנו לעמוד מול גלי דה־לגיטימציה הולכים וגואים, תוך ניצול "משפטי פראג" ו"משפט הרופאים" בברית־המועצות.

האווירה בארץ נעשתה עכורה מיום ליום. המפלגה התכוננה לרדת למחתרת פוליטית, על־מנת להבטיח את המשך קיומה.

מבנ"ק לבנק"י

אחד האנשים ששימש לי דוגמה ומופת עוד בשלהי תקופת המנדט הבריטי היה עוזי בורשטיין.

עוזי נולד בשנת 1921 בעיר הנמל הליטאית ממל. ב־1935 הגרה המשפחה לארץ והתיישבה בתל־אביב. עוזי למד בבית־הספר הדתי "תחכמוני". בד־בבד התוודע לשני פעילים מרכזיים בפ.ק.פ שהשפיעו עליו רבות. השניים יצאו ב־1936 לספרד, הצטרפו לבריגדה הבינלאומית הרפובליקנית ומאז נעלמו עקבותיהם.

באותה שנה עברה המשפחה לחיפה. עוזי הצטרף לסניף המקומי של בנ"ק, וכהסוואה לבש את החולצה הכחולה של השומר הצעיר. שנתיים מאוחר יותר היה לרכז הנוער בעיר. הזיווג עם תנועת השומר הצעיר הגיע לקצו אחרי שיצא בגלוי נגד גזלת קרקעות ערביות ונגד הססמה של "עבודה עברית".

ב־1948 נבחר עוזי למזכיר כללי של בנק"י במקום ססה חנין שנפצע בקרבות בנגב והועבר לטיפול בפראג. הייתה זו תקופת פריחה. צעירים רבים הצטרפו לתנועה, בעיקר נערים עובדים בעלי תודעה מעמדית שהגיעו מארצות שונות, ביניהם קבוצה סלוניקאית שאבא חושי, לימים ראש עיריית חיפה, הביא ארצה. ביצענו חריש עמוק של גיוסים בקרב בני עובדים, שכבות עוני ועובדי נמל. עבודתנו נשאה פרי והמועדון שקק חיים ופעילות.

בין סניפי התנועה ברחבי הארץ התקיימה, מדי פעם, תחרות לגיוס חברים חדשים שכונתה: "התחרות הסוציאליסטית הארצית". באחד מגיליונות ביטאון בנק"י מצוטט חבר סניף חיפה: "אנו מורגשים כיום ברחוב, את דברנו שמעו ושומעים המוני נוער עובד ולומד... אנו מבינים כי אסור שפעילותנו תיפסק אפילו לרגע. התחרות מלמדת אותנו להיות תמיד דרוכים ומוכנים לפעולה." באותה שנה התקיים בפראג פסטיבל נוער רב־משתתפים מכל רחבי העולם. גם אצלנו, פה, על הכרמל, נערך

פסטיבל ישראלי. יותר מאלף חברי הנוער הקומוניסטי מכל רחבי הארץ התכנסו להפגנת כוח תוך הדגשת האחווה היהודית־ערבית. תהלוכת השלום המשותפת ברחובות העיר הפתיעה את התושבים בססגוניותה.

בחוברת צבעונית ומרהיבה שהותירה אחריה קבוצת ג'מילה, על שמה של גיבורת המאבק האלג'יראי בכיבוש הצרפתי רב השנים, מוזכרת שורה של פעילויות בצד חיבורים במגוון נושאים. וכך נכתב בפתח החוברת: "בפעולה זו שוחחנו על התחרות והעמדנו לפני הקבוצה למשך כל זמן התחרות את המטרות הבאות: א. הגברת הפעילות בבתי־הספר על־ידי ויכוחים בשעות חינוך, פעילות בוועד הכיתה, שיחה אישית עם החברים. ב. הרחבת הקבוצה והגדלתה על־ידי הגברת הפעולות בין מכרים וחברים ובבית־הספר. ג. לימוד רציני של החומר והשלמתו תוך לימוד עצמי ועיון בספריות. ד. יצירת קבוצה מלוכדת ומגובשת מבחינה חברתית. ה. קיום פעולות חברתיות כערבי שכבה, קומזיצים וכדומה. וכן שמירה על קישוט וסדר בחדרנו.

במרכז תוכנית החודש הראשון לתחרות עמדו 'גיבורי קדם'. 1. במסגרת החומר אנו מתכוונים לערוך משפט ספרותי על הנושא: 'האם היה מעשה יוספוס פלוויוס צודק או לא?' בחודש זה נתכונן במרץ לקראת המשפט. 2. החלטנו להגדיל את מספר חברי הקבוצה עד ל־10 חברים קבועים בכל פעולה..."

אליאס ניקולא כותב בספר האדום, כפי שכונה יומן הקבוצה:

"...התעללות המורים בילדים עברה ממש כל גבול, אבל אנחנו לא הסכמנו למצב כזה בבית־הספר. ביום אחד לפני חופש חג המולד היה לנו שעור חינוך בו נאם המנהל. אחרי נאומו שאל אם יש שאלות. קמתי ואמרתי בשם בית־הספר ובשם ועד הכיתה כי אנו התלמידים דורשים לבטל ההכאה בבתי הספר ואם לא תמולאנה דרישותינו נפתח בשביתה..."

בהמשך מובא שיר שכתבה אתל רוזנברג, אשר הוצאה להורג בארצות־הברית בשנת 1953, יחד עם בעלה יוליוס, בגין אשמת ריגול לטובת ברית־המועצות: "יום אחד יוודע לכם בני, יום אחד יוודע/למה זה הולכים אנו,

והשירה לא נשלמה/הספר עוד פתוח, המלאכה לא נעשתה/הולכים אנו לנוח מתחת לאדמה..." וגם שירו של פול רובסון "ארצנו צעירה": "ארצנו צעירה, ארצנו רחבת ידיים/ומיטב זימרתה ושירתה לא הושרו עדיין... מבעד, מבעד לצווחות, מבעד ללינץ' ולרציחות מבעד לקיא הפטריוטי ולמליצות הנפוחות/מבעד להיסוס ולחוסר הביטחון... הוא יזדמר שנית/ שיר מצעדנו יזדמר שנית/פשוט כלחן השגור, עמוק כגיאותינו, נישא כהררינו, כאנשים שהולידוהו!"

באחת השביתות הארציות שהתקיימה בזמן כהונתי כחבר הנהגת ההסתדרות, נקלעתי במסגרת תוכנית ב"גלי צה"ל" לוויכוח מר עם אברהם פורז, שהיה איש מפלגת "שינוי" וחבר כנסת. בתום התוכנית טילפן אליי אדם שלא דיברתי אתו עשרות שנים. היה זה מדריכי בתנועת הנוער הקומוניסטית, יוסף גלוברזון, לימים פרופסור ליחסי עבודה. הוא ברך אותי על הדברים שאמרתי והחזיר אותי באחת לימי נעוריי בתנועה.

גלוברזון היה אדם בעל ידע רב בתחומים שונים. אחד הזיכרונות הקשורים בו היה במחנה נוער שקיימנו בסביבות זכרון יעקב, כאשר הזמין לערב שבת את רב המקום. לא מן הנמנע כי למעשה מחמם הלב הייתה השפעה על היחסים והקשרים עם הרב גרשום הרפנס, נציג פועלי אגודת ישראל בהנהגת ההסתדרות, הנשמרים עד היום.

מחברות מצהיבות

בסניף שלנו בחיפה הייתה תלויה כרזה שמילותיה יוחסו ללנין: "ללמוד, ללמוד, ללמוד". ואכן, באותם ימים וגם באלו שבאו אחריהם, הרבינו ללמוד, לקרוא, להתווכח, להתעניין בתחומי משק, כלכלה, תרבות וכמובן שקענו שעות בלימוד ההיסטוריה של התנועה הקומוניסטית בברית־המועצות, באירופה ובעולם.

שעות רבות מספור השקענו בברור דרכו של האימפריאליזם כשלב עליון של הקפיטליזם, בשאלה הלאומית, בעבודה שכירה והון, בקווי ההתפתחות של המשטר הסוציאליסטי, בתפקידי הסוציאל־דמוקרטים, במשטר הפיאודלי, במניפסט הקומוניסטי, למדנו את המרקסיזם, הקומוניזם והלניניזם וכן את הרקע ההיסטורי והחברתי של התנועות השונות.

ישבנו ולמדנו שורה אחר שורה על הסחורה, (מחיר וערך), הממון, עודף הערך, שכר עבודה, מחזור הון, חלוקת עודף הערך, משברים ועל הכלכלה הסוציאליסטית. דנו רבות בשורה ארוכה של שאלות כגון: מה גורם למשברים, מהם הקווים של משבר כללי, מהו תפקידה של הדיקטטורה של הפרולטריון, באילו צורות מגבירים הקפיטליסטים את הניצול: קבלנות, שיטת הזעה, שיתוף הפועל ברווח, תשלום בסחורות, עבודה ביתית וכו'. התמקדנו גם בסוגיות שכר העבודה הריאלי במשטר קפיטליסטי ובמשטר סוציאליסטי, מהו קפיטל קבוע וקפיטל משתנה, מעמד האישה, שוויון בין המינים, ועוד.

יוכבד ואני שומרים מכל משמר מחברות רבות ששימשו אותנו בתקופת הלימודים. מדי פעם אני שב ומציץ בהן כדי לגלות עד כמה לא נס ליחן גם בשאלות חברה ומוסר. עלעול קצר באותם דפים צהובים מגלה שורה ארוכה של אמירות שנצרבו בתודעתי והיו נר לרגליי מאז ועד היום: "ידידות דורשת ביקורת חריפה יותר ולא פייסנות", "לשם כך קיימת הידידות, לשם עזרה", "אחדות השקפת העולם והיחס לאדם מאפשרים תמיד לקבוע את היחס הנכון", "המוסר הקומוניסטי הוא האנושי ביותר, היות שהוא מוסר של מנוצלים שהם רוב העם", "על המדריך לתת את המקסימום, אבל הילד צריך לדעת שהוא חייב לתנועה והתנועה איננה חייבת לו אלא רק את חינוכו", "עבודה קולקטיבית אין פירושה שכולם עושים אותו דבר אלא כל אחד בשטחו את הטוב לכולם", "הסוציאליזם משמעותו אינטרסים משותפים עם הכלל. הפרט אינו מדוכא אלא מגיע לידי שלמות".

יוכבד ואני בסיום לימודיה בתיכון

וקראנו גם הרבה ספרות יפה, שורה ארוכה של ספרים כמו "כיצד נתחשלה הפלדה" (הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1947, תרגום: ח.ש. בן־אברם) ו"אנשי פאנפילוב" (הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1946, תרגום: שלמה אבן־שושן). אהבתי במיוחד את "האוניברסיטאות שלי" מאת מקסים גורקי ("כתבים", הוצאת ספריית פועלים, 1954, תרגום: לאה גולדברג).

באחד מקטעי הספר נכתב: "בהישארי יחידי הייתי משוטט בפרוזדורים, מתבונן באורחות חייהם של האנשים שהיו חדשים עבורי. הבית היה מלא וגדוש כנחיל נמלים, בחללו נישאו ריחות חמוצים, צורבים, ובכל זווית הסתתרו צללים כבדים, האויבים לאדם. מן הבוקר ועד שעה מאוחרת בלילה המה הבית ולא ידע מנוחה. בלי הרף זמזמו מכונות התפירה של התופרות, זמרות האופרה ניסו את קולן, בקול באס נהם הסטודנט את סולם הצלילים, רמות דקלם השחקן השיכור...ובלבי הייתה מתעוררת השאלה הטבעית, אך הבלתי נפתרת: כל זה לשם מה?" נראה לי כי בקטע

הנ"ל עונה גורקי על שאלה התקפה גם בימינו: "איש הרוח מה הוא? מי שאין בו צרות עין או קנאה, אלא סקרנות בלבד."

בהקדמה לספר של נ.ס. אוסטרובסקי, "כיצד נתחשלה הפלדה", קראתי שורות עמן הזדהיתי: "הנכס היקר ביותר לאדם הוא החיים. זה ניתן לו רק פעם אחת ולחיות צריך ככה שלא יהיה מכאיב ומצער בעד השנים שחלפו ללא מטרה, ושלא יהיה צורך לבעור מבושה בעד העבר הבזוי והעלוב. ובמותו יוכלו לאמור: כל החיים וכל הכוחות ניתנו והוקדשו בעד העניין הנשגב ביותר – בעד שחרור האנושות."

ועוד נכתב שם: "אני – אחא – הייתי כמוך בילדותי, לא ידעתי איפה להוציא את המרץ. הייתי נער גאה. חייתי בעוני. היה קורה ואתה מסתכל על השבעים, בני הבורגנים, ואתה מתחיל לשנוא. לפעמים הרבצתי להם בלי רחמנות, אולם זה כלום לא שינה, חוץ ממכות הגונות מאבי. מלחמת יחיד לא תשנה מאומה בעולם. אתה פבקה, מכיל הכל בכדי להיות לוחם אמיץ של הפרולטריון. רק זה שאתה צעיר מדי ויש לך מושגים קלושים בקשר למלחמת מעמדות."

משפטים רבים נצרבו בתודעתנו והדריכו אותנו לאורך שנים. אחד המשפטים הזכורים לי היטב אומר כך: "אני – אחא – אראה לך את הדרך האמיתית. כי אני יודע שממך יצא בן־אדם. שקטים ומפונקים אינני סובל. כעת הוצת כל העולם. התקוממו העבדים, והחיים הישנים יש להוריד לתחתית. אולם לשם כך נחוצה חבריה אמיצה, לא בנים המתרפקים לסינר אמם, רק חבריה איתנה שאיננה מתחבאת בחור ממכות כמו נמלה מאור."

יצירות נוספות להן היה ועודנו יש מקום של כבוד בארון הספרים שלנו: "האיזמל־החרב" מאת הרופאים טד אלן וסידני גורדון (הוצאת ספריית פועלים, 1955, תרגום: עמי שמיר) המספר את קורותיו של רופא קנדי, שהתנדב להילחם בצד הרפובליקני במלחמת האזרחים בספרד ואחר־כך השתתף במסע הגדול של מאו צה־טונג; "עשרת הימים שזעזעו את העולם" לג'ון ריד, (הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1960, תרגום: אברהם

יבין; "שלוש־עשרה המקטרות" לאיליה ארנבורג (הוצאת תרמיל, 1966, תרגום: אליעזר כרמי); "מלחמה ושלום" לטולסטוי (הוצאת מעריב לעם. תרגום: לאה גולדברג); "מפרש בודד מלבין באופק" מאת ולנטין קטייב. (הוצאת ספריית פועלים, 1946, תרגום: לאה גולדברג); ספרים על המאבק בפאשיזם בספרד וכן ספריו של המחנך יאנוש קורצ'ק בצד יצירותיהם של שלום עליכם, אלכסנדר פן וחיה קדמון.

בין הספרים בלט בשעתו "רשימות מבית המוות", ספרו של העיתונאי הצ'כי, יוליוס פוצ'יק, שנאסר ונרצח בידי הנאצים. הספר מכיל מכתבים שכתב לאשתו ממקום כלאו. במכתבו האחרון כתב: "בני אדם, אהבתיכם, תהיינה עיניכם פקוחות." ביום הנישואין קיבלנו מחברנו יושקה ולרשטיין את ציור דיוקנו של פוצ'יק שהיה תלוי בחדרנו שנים רבות.

בנימין, מפקד מחנה הפסטיבל ה־ו, על הכרמל, 1950

נקודות ציון:

1919: הקמת מפלגת פועלים סוציאליסטית (מ.ו.פ.ס) שהפכה אחר־כך לפאלעסטינישע קומוניסטישע פארטיי.

4.12.1920: הקמת ההסתדרות בחג החנוכה בבניין הטכניון בחיפה. "זכות הצעקה" של ברנר.

נובמבר 1922: הוקמה פרקציית הפועלים שיוצגה בוועד־הפועל של ההסתדרות.

1924: פ.ק.פ מוצאת מההסתדרות בגין עמדותיה האנטי־ציוניות. בשנים הבאות רבים מחבריה מגורשים מהארץ על־ידי שלטונות המנדט הבריטי לברית־המועצות ולאירופה.

1940: המפלגה מתמודדת תחת השם הסיעה הפרולטרית.

1941: פ.ק.פ מוחזרת להסתדרות לאחר דרישות חוזרות ונשנות ושורה של מאבקים.

1942: מתקבלת החלטה בוועד־הפועל להוציא את הסיעה מההסתדרות יחד עם כל חבריה.

1944: החברים מתחילים לשוב באופן אישי להסתדרות. היו לה נציגים במועצות הפועלים. בתל־אביב אסתר וילנסקה ובחיפה אליהו דרוקמן.

1945: חלק מהחברים היהודים פורשים מהפ.ק.פ ומקימים את המפלגה הקומוניסטית העברית.

1948: ועידת האיחוד בין הקומוניסטים הערבים והיהודים.

1949: בוועידה ה־7 מתמודדת המפלגה בשם מק"י ויש לה שני חברים בוועד־הפועל.

1953: הצטרפות משה סנה וסיעתו שפרשה ממפ"ם למק"י.

1965: פילוג המפלגה. בית המשפט שולל מהרוב היהודי־ערבי את שמה המקורי והיא מופיעה בשם רק"ח (רשימה קומוניסטית חדשה).

1977: הקמת חד"ש.

אינטרנציונליזם, פירושו המילולי של המושג: בינלאומי. תיבה זו הינה שם כינוי לאיגוד הבינלאומי של ארגוני פועלים בעקבות קריאתו של קרל מארקס במניפסט הקומוניסטי: "פועלי כל הארצות התאחדו!" ומתבסס על תפיסתו של מארקס, לפיה הזיקה בין הפועלים בכל העולם עולה על ההשתייכות הלאומית או הדתית וכי רק במאבק בינלאומי משותף יצלח המאבק להבסת הקפיטליזם.

"למען לא ייאלצו ללכת בטל"

ההתארגנות הראשונה של עובדים בפלשתינה־א"י הייתה בראשון לציון בשנת 1886. הוועידות הראשונות של ארגוני עובדים התקיימו שבע־שמונה שנים לפני הקמת ההסתדרות; הוועידה הראשונה של קופת־חולים התקיימה ביפו בשנת 1913 ושנה קודם־לכן הוכרז על הקמת ארגון המורים בזכרון יעקב.

סעיפי התקנון של אגודת הפועלים בראשון לציון קבעו:

א. על הוועד לחפש תמיד אחרי עבודה למען לא ייאלצו ללכת בטל.

ב. מי שאין לו עבודה יעזרו לו מעט.

ג. יש לחיות בצוות, לבשל מאכלים במקום אחד.

בראשון לציון לא הייתה אז חרושת, אבל ביפו היה מפעל מתכת של שטיין, שעבדו בו פועלים יהודים וערבים. להלן הכללים שהנהיג בית־חרושת שטיין:

"זמן עבודה בקיץ מ־6 בבוקר עד 6 בערב. בחורף מ־7 בבוקר עד 7 בערב. כל מלאכה אשר בשגגת הפועל תישחת או תתקלקל תבניתה, או כי תישבר, ושילמה הפועל במיטב כספו. בהפר הפועל את דרכי הברית הזאת או כי יחטא חטאה גדולה, יגורש תיכף ומיד בלי שום פיוס."

החתימה: מאשר אני, החתום מטה, איך אחרי קוראי והביני היטב את כל התנאים בכתב אמנה זה, מראש ועד סוף, הנני מסכים עליהם ומקבל לקיימם בכל לב ורצוני הגמור והשלם.

גם בארצות־הברית רוב החוקים והדיונים בעתות המהפכה התעשייתית נגעו לעובדי הצווארון הכחול. מה היו, אם כן, חובות עובדי הצווארון הלבן באותן שנים? תשובה על כך ניתן למצוא בקובץ חוקים שהתפרסם בשנת 1872:

1. "מחובתם של עובדי המשרד, מדי יום, למלא מנורות בשמן, לנקות את הארובות, לגזוז את החלק המפוחם של פתיל הפתילייה, ופעם בשבוע לנקות את חלונות המשרד.
2. על כל פקיד להביא מימייה עם מים ודלי לפחמים בכל יום מימי העבודה במשרד.
3. על כל פקיד להשחיז את עטו בדייקנות כדי שהכתיבה תהא ברורה. מותר לפקיד לגרוע מעט מן הציפורן של העט, כפי טעמו האישי.
4. המעביד חייב לתת לכל פקיד ממין זכר (גבר) ערב חופשי למטרות חיזור. אם הפקיד דתי והולך באופן קבוע לכנסייה, יקבל שני ערבים בשבוע.
5. אחרי שעבד ברציפות 13 שעות, על הפקיד להפסיק את עבודתו השוטפת, ואת שאר הזמן עד סיום העבודה לנצל לקריאה בתנ"ך או לקריאת ספרים שיוכרו כספרים טובים.
6. כל פקיד אשר ייתפס מעשן סיגרים ספרדיים, או שותה משקאות חריפים מכל סוג שהוא, או שייראה תכופות בבתי משחקים (הקשורים למשחקי מזל) או שייראה מתגלח במספרה על־יד ספר – ידע שבכך הוא נותן למעבידו סיבה ברורה לחשוד בו ולפקפק בערכו, כוונותיו, יושרו ושלמותו כאדם.

(מתוך העיתון "בוסטון סנדיי הראלד", 5 באוקטובר 1935)

מעט היסטוריה

כשהתנועה הקומוניסטית בארץ־ישראל החלה לצמוח, הייתה פלסטינה חלק מסוריה ונקראה סוריה הדרומית. התנועה הלאומית הערבית בפלסטינה הייתה חלק מהתנועה הסורית. בתחילה נקראה המפלגה: מפלגת פועלים סוציאליסטית – מ.ו.פ.ס. הוועידה הראשונה שלה התקיימה בשנת 1920, אך הפרוגרמה עדיין לא הייתה קומוניסטית. בוועידה השנייה הוחלט להוסיף עין לשמה והיא הפכה להיות מפלגת פועלים סוציאליסטית עברית. רק בוועידה הרביעית, שהתקיימה בשנת 1924 קיבלה המפלגה את עקרונות הקומינטרן (האיגוד הבינלאומי של המפלגות הקומוניסטיות).

"כמעט ואין ויכוח על כך שראשיתה של המפלגה הקומוניסטית בארץ ישראל הוא בפילוג במפלגת פועלי ציון בשנת 1919", דברי ברוך זלץ ואלי נחמיאס בעבודתם, "מפ"ח בחיפה האדומה" (הוצאת ההסתדרות החדשה במרחב חיפה, 2003). "הדבר אירע כאשר המיעוט המזוהה עם השמאל סירב להצטרף לאחדות העבודה. בשנת 1923 הוקמו שני זרמים קומוניסטיים: מפלגת פועלי ציון השמאלניים והמפלגה הקומוניסטית הפלסטינית פ.ק.פ. הואיל והתנועה הקומוניסטית בארץ־ישראל הייתה אסורה לפי חוקי ממשלת המנדט הבריטי, הקימו שתי המפלגות מסגרות חוקיות לפעילותן, הפ.ק.פ את פרקציית הפועלים והק.פ.פ את הפרקציה הפרולטרית." כלומר, על מנת לשרוד היה צורך במסכה. יש, אם כן, מקבילה בין התנהגות המפלגה לבין יחידים שנאלצו לעטות על עצמם פנים אחרות בהצטרפותם לתנועת השומר הצעיר.

הקומוניסטים ראו עצמם שותפים מלאים בהקמת ההסתדרות מימיה הראשונים. נקודת המוצא לשאלה הלאומית ולסכסוכים בין עמים המלווה את חברי המפלגה מאז ומתמיד היא מעמדית. אמנם, הזמנים השתנו, כמו גם התנאים, אך יש לזכור ולהזכיר את המשכיות מאבקם של הקומוניסטים

היהודים והערבים בארץ הזאת, שהחל בתחילת המאה העשרים ונמשך עד היום.

כדאי לחזור ולהזכיר שבסעיף 4 של תקנון המפלגה נאמר: "מק"י היא מפלגת המאבק המעמדי, המפלגה המהפכנית של מעמד העובדים וכל השכבות המנוצלות, מפלגת האינטרנציונליזם והפטריוטיזם האמיתי, מפלגה יהודית־ערבית הנאבקת למען העניינים האמיתיים של ישראל ולטובת כל תושביה".

הייתי רוצה שהבעיות החברתיות והמעמדיות יעמדו במרכז פעילותנו, ושהציבור יתייחס לשאלה הלאומית כחלק מהמאבק הכללי האנטי־קפיטליסטי. בימים אלו של משבר המפלגות המסורתיות בארץ כדאי לשאול להיכן נעלמו המפלגות הציוניות שייצגו כביכול את השכבות החלשות: מפא"י בגלגוליה השונים, אחדות העבודה והשומר הצעיר־מפ"ם, ששבקו חיים במסגרת מרצ האנמית.

המפלגה שנותרה היחידה המתמידה במאבקה היא, לשמחתי, המפלגה שלנו.

רבים אינם יודעים, כי בין השנים 1929-1930 גורשו מהארץ כמה מאות קומוניסטים. הבריטים ראו בהם סכנה. הקומוניסטים פתחו בשביתות רעב נגד גירוש חבריהם. עוד בשנת 1926 התבצעו 116 מאסרים פוליטיים, ושנה לאחר מכן 321 מאסרים. במגבית המפלגה נאספו 535 לירות כדי לסייע למשפחות העצורים. שכר העבודה באותה שנה היה בממוצע 4 לירות ליום. בהרצאה שנשא בתחילת 1956 שמואל מיקוניס, מהמנהיגים הבולטים של המפלגה, הוא ציין: "בכל העולם ניתן למצוא קומוניסטים פלסטיניים מאותה תקופה." הוא הזכיר גם את העובדה ש"המחלקה האנטי־קומוניסטית של ההסתדרות סייעה לבולשת הבריטית. במחלקה היו אנשי השומר הצעיר ואחדות העבודה הפועלים עד היום נגדנו."

לא רק המחלקה האנטי־קומוניסטית בהסתדרות סייעה לבולשת הבריטית. היו גם משתפי פעולה יהודים, אנשי הבולשת ששרתו בביון

הבריטי. ב־1941 נרצח בתל־אביב הפעיל הקומוניסטי סיומה מירוניאנסקי בידי אנשי בולשת יהודים ששרתו בביון הבריטי. סיומה היה נגר במקצועו, אדם בעל השכלה גבוהה ופעיל בכמה אגודות מקצועיות. זמן רב הקדיש להעמקת שיתוף הפעולה היהודי־ערבי. רוצחיו היהודים עשו את מלאכתם הנפשעת בדם קר. לאחר־מכן השליכו את גופתו בחוף בת־ים.

בשנת 1949 נפתחה חקירה ציבורית, שמצאה כי האחראים למעשה היו סוכני הבולשת, יצחק שטיינברג ויעקב קנר. ועדת חקירה הורתה לפטר אותם מהמשטרה בגין עדות שקר. על־פי המלצת בן־גוריון הם הוחזרו והפכו לקצינים גבוהים.

בתקופת המנדט רצחו גם את יעל גרזון, מזכירת ברית הנוער הקומוניסטי באותם ימים. בהרצאה שנשא מאיר וילנר במלאות 50 שנה להקמת המפלגה הוא אמר: "למרות כל התלאות והייסורים, למרות תנאים של רדיפות מצד המשטרה והצבא הקולוניאליים הבריטיים ועושי דברם הציוניים והריאקציונרים הערבים, בתנאים של מאסרים ועינויים בכלא, התעללות ורצח חברים – פעלה ולחמה מפלגתנו הקומוניסטית ללא רתיעה למען האידיאלים הנעלים של הקומוניזם."

וילנר קבל על ש"היעדר חומר מוסמך על המפלגה ועל תולדותיה, על תולדות המאבק האנטי־אימפריאליסטי והמעמדי בארץ, נוצל על־ידי אויבינו ויריבינו לשם זריעת אי־אמון במפלגה ובעברה המהפכני, לשם השמצת דורות של קומוניסטים, שחרפו נפשם במאבקים המעמדיים ובמאבק האנטי־אימפריאליסטי למען השחרור הלאומי והסוציאלי."

קומוניסטים בהסתדרות

בוועידה הראשונה של ההסתדרות, שהתקיימה ב־4.12.1920, קיבלה מ.ו.פ.ס 7 אחוזים של הקולות. בראשה עמד י. אדמוני. מ.ו.פ.ס ניהלה

מאבק עיקש כדי לאפשר לנציגים לדבר יידיש בצד הדרישה המרכזית שההסתדרות תהיה איגוד מקצועי הלוחם למען האינטרסים של מעמד הפועלים. בבחירות לוועידת ההסתדרות השנייה, שהתקיימה בינואר 1923, התמודדה פרקציית הפועלים, שהייתה מסגרת לגלית לפעילות ה־פ.ק.פ. בראש הרשימה עמד וולף אברבוך, שכינויו היה "דניאל". פרקציית הפועלים השיגה בבחירות לוועידה הכללית 250 קולות וזכתה בשלושה צירים. צירי הפרקציה התריעו על שיתוף הפעולה עם הבורגנות ותבעו "מלחמת מעמדות עקבית", והפרדה של הפונקציות, כלומר הפרדת האיגוד המקצועי מהארגונים הקואופרטיביים.

בוועידה התנהל ויכוח יסודי על מהותה של ההסתדרות: האם היא צריכה להיות אינטרנציונליסטית ולהכיל בקרבה גם את הפועל הערבי או להיות הסתדרות "העובדים העברים" בלבד; האם צריך לכתוב בחוקת היסוד של ההסתדרות כי האגודות המקצועיות מושתתות על בסיס מלחמת המעמדות או לראות את תפקידה הראשי רק ביצירת מפעלים משקיים. הנציגים הקומוניסטים תבעו הסתדרות של כל פועלי ארץ־ישראל ללא הבדל שייכות לאומית, השקפה פוליטית וכן מאבק מעמדי ברור.

יצחק טבנקין, מנהיג הקיבוץ המאוחד ומראשי אחדות העבודה, לימים הנביא החילוני של חלום העוועים של ארץ־ישראל השלמה – קבע באופן הברור ביותר: "עלינו לעסוק בדאגה לקניית קרקעות בארצנו. לא המלחמה במשק הפרטי היא מרכז הכובד." מאיר יערי, האדמו"ר של הקיבוץ הארצי ומפ"ם ההיסטורית, החרה־החזיק אחריו: "ארגון הפועלים בהסתדרות לא יהיה על בסיס מלחמת המעמדות כפי שהוצע על־ידי הקומוניסטים אלא על בסיס בלתי מפלגתי." ואילו הנציג הקומוניסטי אמר באותו אירוע היסטורי: "כל עוד יישאר הפועל הערבי מחוץ להסתדרות – לא יימצא הפתרון גם לפועל היהודי."

בשאלות המכריעות, שלא להכליל את הפועל הערבי בהסתדרות ולא לקבל את עקרונות המאבק המעמדי, התמידה ההסתדרות בעמדתה שנים

רבות. נציג מפא"י, חיים ארלוזורוב, שעמד בראש הסוכנות היהודית ונרצח בשנת 1933, אמר בוועידה השנייה שהתכנסה בשנת 1926: "מלחמת המעמדות זו היא שמורת חוץ. זה אימפורט רעיונות לא לנו."

אולם הרעיונות של הקומוניסטים ביטאו את המציאות, ולמרות שמנהיגי ההסתדרות דרשו "לא לערב את הפועל הערבי בארגוננו", ניהלו פועלים יהודים וערבים מאבקים משותפים, כמו אלו של הסתדרות פועלי הרכבת, הדואר והטלגרף שהוקמה עוד ב־1919 וארגנה שביתות ופעולות מחאה בזמן המנדט הבריטי להטבת תנאי העבודה והשכר. אחדות המאבק מצאה את ביטוייה גם במחנות הצבא הבריטי, בהם ארגנו העובדים, יהודים וערבים, שביתות גדולות. הקומוניסטים מילאו בהן תפקיד מרכזי.

העיתונאי והסופר שבתאי טבת מתאר באריכות ("קנאת דוד – חיי דוד בן־גוריון", כרך ב' הוצאת שוקן, 1980) כיצד פעלה הנהגת היישוב כדי להוציא את הקומוניסטים מההסתדרות. "ב־30 בדצמבר 1920, ימים אחדים לאחר שנוסדה ההסתדרות," כותב טבת, "נידונה בו חדירת המופ"סים (שם הכינוי לקומוניסטים דאז) להסתדרות פועלי הרכבת, במגמה להופכה לאגודה מקצועית יהודית־ערבית עצמאית שתתנגד להסתדרות הכללית. ברל כצנלסון, איש מפא"י ויצחק טבנקין, איש אחדות העבודה, הכירו בסכנה וגרסו שיש להפריד בין האגודה היהודית והאגודה הערבית של פועלי הרכבת. אולם הם נרתעו מלהציע החלטות מעשיות בעניין זה."

במרס 1923 הפריעו חברי אגודת פועלי המתכת להרצאה של בן־גוריון בקולנוע "עדן" בתל־אביב ובמאי "בא לידי התנגשות ישירה אתם," דברי טבת. מאוחר יותר "הוא נתן דרור ליצר המלחמה שבו ובא לישיבת הוועד־הפועל כשכולו דרוך לקרב: ההסתדרות צריכה ללכת בחוזק יד עם המופ"ס... וכיצד יוצאו מההסתדרות? משפט ההסתדרות ותקנונו נכונו רק בוועידה השנייה ובמועצה שלאחריה. בן־גוריון תבע לאכוף את סמכות ההסתדרות עוד בטרם הוגדרה בחוקה, ולשם כך היה עליו לאלתר: בכל

מקומות העבודה בתל־אביב ייערכו אספות; אלה ידונו במה שאירע ויבחרו צירים למועצה מיוחדת שתחליט על הוצאת המופ״סים.״

בשנת 1924 נטלה פ.ק.פ על עצמה לארגן את הפועלים הערבים באגודות מקצועיות והציגה את התביעה לבטל את המנדט הבריטי ולהוקיע את הציונות כתנועה בורגנית שקשרה את גורלה באימפריאליזם הבריטי. הקומוניסטים חתרו לשיתוף פעולה בין יהודים לערבים, דבר שקומם עליהם את ההנהגה הציונית. פ.ק.פ הצטיירה בעיני הציבור היהודי כמפלגה המבקשת להילחם ב״ציונות הפרולטרית״ ובעלייה היהודית לארץ־ישראל. ״בפברואר הכיר הקומינטרן בפ.ק.פ כשלוחתו בארץ־ישראל. בנובמבר, לאחר שנהרג אחד הערבים שהפריעו לפועלים שיצאו לחרוש את אדמת עפולה, יצאה פ.ק.פ בכרוזי הסתה נגד כובשי הקרקע היהודיים. מקובל היה בתנועת העבודה שהייתה זו ״הופעת הבגידה הגלויה הראשונה של מפלגה יהודית זאת,״ דברי הביוגרף טבת.

מכאן הייתה הדרך קצרה להוצאה ברוטלית של החברים הקומוניסטים ממועצות הפועלים. הוצאתם הייתה ״תחילתו של מסע עונשין והכנה לקראת מועצת ההסתדרות בשלהי אפריל, שבן־גוריון ציפה ממנה שתחליט על הוצאתם מההסתדרות בכלל. דומה שכך עשה משום שהתכונן למאבק קשה. שכן לא רק צירי הפרקציה התנגדו לו. מנחם אלקינד (עזב עם קבוצה מגדוד העבודה את הארץ לרוסיה בשנת 1927), בשם גדוד העבודה, גרס, שרק ועידה מוסמכת להוציא את צירי הפרקציה מההסתדרות. וסיעת הפועל הצעיר תמכה ברובה בשפרינצק (מראשי הפועל הצעיר) שדגל בעקביות בהליך משפטי. את סיומה של המועצה סיכם בן־גוריון ביומנו: ״ישיבת הערב סוערת ומלווה סקנדלים. אנשי הפועל הצעיר מצאו שהצדק והחוק אינם נותנים לבער את החלאה הזאת בלי משפט.״

מועצת ההסתדרות החליטה בכינוסה באותה שנה: ״חבר האנשים המתחפש בשם ׳פרקציית הפועלים בתוך ההסתדרות׳ הוכיח בכל תכסיסיו ותעלוליו כי הנהו האויב לעם העברי ולמעמד הפועלים בארץ ישראל...

המועצה מחליטה על ביטולה של הפרקציה לכל גלגוליה וכינוייה השונים. שום רשימה של פרקציית הפועלים, ושל כל אלה אשר ימשיכו בפעולותיה, לא תקובל בתור רשימת הבחירות לוועידת ההסתדרות, אגודותיה ומוסדותיה. המועצה מחליטה, כי כל באי־כוח הפרקציה ומועמדיה המופיעים בשמה בוועדות, מועצות, אספות, אגודות ומוסדות ההסתדרות, מוצאים מתוך ההסתדרות."

עד מהרה הפך מסע ההוצאות מההסתדרות לרדיפה כללית גם באירופה הרחוקה. כבר ביוני 1924 סירבו שליחי ההסתדרות בוורשה להנפיק סרטיפיקטים לאנשי שמאל שביקשו לעלות. לאחר־מכן תוכנן במשרדים הארצישראליים באירופה הליך שנועד למנוע מתן סרטיפיקטים למי שהשתייכו לפרקציה, עזבו את הארץ וביקשו לחזור אליה.

ובארץ החל מסע שיסוי כלפי אנשים שהיו מזוהים עם המפלגה: ראשיה וותיקיה הוכו מכות נמרצות, פועלים שהיו מזוהים עם הפרקציה גורשו ממקומות העבודה וממטבחי הפועלים ואף לא ניתנה להם עזרה רפואית. בשנת 1926 התהדק החרם הכלכלי על חבריה. כל מי שנחשד בהשתייכות לפרקציה נמנעה ממנו כניסה ללשכות העבודה. אם עלה בידי מובטל לקבל עבודה כלשהי בכוחות עצמו, הוא "הוסר" ממנה, כלשון הימים ההם, בטענה שעליו לקבלה רק באמצעות הלשכה. ביוני קיבל בן־גוריון מכתב משלושים ושניים פועלים ופועלות שהעידו על עצמם ש"כבר 6 חודשים אנו סובלים עינויי רעב...אפסו כוחותינו. רוב חברינו נהפכו כבר לחצאי אינוולידים, חלק מחברינו כל־כך נחלשו מסבל ומרעב, שעבודה כבר לא תעזור להם..." לדברי טבת, בן־גוריון אישר את קבלת המכתב, "אשר כוונתו ברורה לנו", ואחר־כך הכחיש את רוב הנאמר שבו כ"דברים שאין להם שחר."

ב"קול העם", ביטאון המפלגה, נכתב ב־23.5.46: "פועלים הכריזו שביתה והפגינו בחיפה ובירושלים ובידיהם שלטים בעברית, ערבית ואנגלית ועל השלטים נכתב: "מלוכדים ומאוחדים ננצח". בכך הכריזו

למעשה על השבתת השירותים הציבוריים ועל התחבורה. שביתה זו התקיימה בתקופה שמנהיגים ציוניים דיברו על "כיבוש העבודה העברית" וברחוב הערבי פעלו מנהיגים ריאקציונרים נגד שיתוף פעולה.

ההצעות החוזרות ונשנות של המפלגה הקומוניסטית להפוך את ההסתדרות לארגון כללי לכל העובדים בישראל נדחתה בוועידות השביעית והשמינית שלה, ורק בוו התשיעית שהתקיימה ב־1960 אושר צירופם של הערבים. אולם, צירים ערביים השתתפו לבסוף רק בוועידה העשירית, שהתכנסה בשנת 1966.

לא זו בלבד שהנהגות ההסתדרות לדורותיהן לא קיבלו את רעיון המאבק המעמדי, הן אף אימצו את הגישה הלאומנית־ציונית של שלום־בית מעמדי והפכו במרוצת השנים חותמת גומי לכל הממשלות בישראל. מזכ"ל ההסתדרות בשנות התשעים, חיים הברפלד, אמר בזמנו: "ההסתדרות הייתה שפוטה של אילוצים שנכפו עליה מתוך אחדות לאומית." יוסף אלמוגי, מזכיר מועצת פועלי חיפה ולימים שר העבודה, מעיד בספרו "בעובי הקורה", כי "בממשלה ובהסתדרות סברו באותה עת כי טובת המדינה ותנועת העבודה היא להחליש במידה מסוימת את כוחו הארגוני של העובד השכיר" (עמ' 157).

משפט "קול העם"־בן־גוריון

"קול העם" היה נתון גם הוא להתקפות קבועות של המשטר. אחד השיאים היה כאשר ראש־הממשלה באותם ימים, דוד בן־גוריון, נשא במפקד חגיגי (13.10.49), בו השתתפו 7,500 חניכי הנוער העובד, נאום ארסי נגד ברית־הועצות ונגד המפלגה הקומוניסטית הישראלית. "קול העם" דיווח למחרת היום, כי לדברי ראש־הממשלה המפלגה הקומוניסטית בברית־המועצות "ראתה בדם יהודים שמן על גלגלי המהפכה וברכה

על דם יהודי שנשפך בפרעות ברוסיה הצארית." תחת הכותרת "נאום מחפיר של ראש־הממשלה," כתב "קול העם", בין היתר, בדבר המערכת: "בהסתה פרועה נגד המפלגה הבולשביקית הגדולה, נגד הקומוניסטים היהודים ונגד המפלגה הקומוניסטית הישראלית, שבדומה לה לא העזו שליטים ריאקציונרים רבים להופיע בציבור, יצא אתמול דוד בן־גוריון. ללא ריסון וללא כל בושה השמיע ראש־הממשלה באוזני אלפי בני נוער ישראלי־פועלי דברי בלע, אשר רק בוגדים בעמם ואויבי מעמד הפועלים העזו להשמיעם..."

בן גוריון תבע את העיתון בגין הוצאת דיבה. המשפט נמשך שנתיים, במהלכו הוא נקרא לדוכן העדים. אחד הנושאים שהועלו במשפט היה מעורבותו של קצין אמריקני, מייג'ור האריס, בפעולות המטכ"ל. המשפט, שעורר עניין ציבורי רב, הסתיים בזיכוי מוחלט של העיתון. בית המשפט פסק כי חופש הביטוי הינו עיקרון עליון ובמסגרתו מותר לבקר גם את מדיניות ראש־הממשלה.

הגיליון הראשון של "קול העם" היומי ראה אור ב־14 בפברואר 1947. המאמץ להוצאת העיתון תבע פעילות ארגונית רבה ואמצעים להבטחת הופעתו הסדירה. כל חבר מפלגה תרם למגבית משכורת חודשית אחת. בשכונות פועלים נערכו אספות שבהן נאספו כספים למגבית. לפני קום המדינה ואחריה היו ביומון דרך קבע כתמים לבנים, שהעידו על פסילת ידיעות, מאמרים וכתבות מצד הצנזורה. מרבית הכתמים מחקו ידיעות בדבר מעשי דיכוי כלפי האוכלוסייה הערבית ומעללי הממשל הצבאי. בשנת 1950 נסגר "קול העם" בשל פרסום ידיעה על אותו האריס, שהשתתף בעבודת המטכ"ל. הצנזורה העניש את העיתון ואסרה על הופעתו במשך שלושה ימים. מאוחר יותר נסגר הביטאון ליום אחד בשל פרסום שאילתה של סיעת מק"י בכנסת בדבר ביקור של קצינים אמריקנים בבתי מלאכה צבאיים במפרץ חיפה.

עם הפילוג בשנת 1965 עבר "קול העם", לרבות הדפוס ובניין המערכת לקבוצת מיקוניס־סנה. בשנת 1967 הוא נסגר. מפלגתנו החלה להוציא את "זו הדרך", המופיע בסדירות מאז הפילוג ועד היום.

במהלך המשפט "קול העם־בן־גוריון" נאלצו העורך האחראי של העיתון, ד"ר מרדכי בילצקי והמוציא לאור, אליעזר פיילר, לחקור את בן־גוריון משום שעורך־דינם חלה. וכך התנהלה השיחה בעניין אותו האריס:

שאלה: האם הכיר אדוני אדם בשם פרד האריס?

תשובה: כן.

ש. האם פרד האריס היה נתין ישראלי?

ת. לא התעניינתי בעניין הפורמלי של נתינותו. לדידי, היה יהודי שרצה לעזור לנו.

ש. האם נכון יהיה לומר שהאריס היה נתין ארצות־הברית?

ת. זה לא עניין אותי.

ש. האם היה בארץ?

ת. בלי כל ספק.

ש. האם הקצין האריס בא לארץ רק לפי הצעת הממשלה האמריקנית או הוזמן על־ידי אדוני?

ת. אינני מוכן לענות. לא אענה אפילו אם איש "קול העם" שואל. בתור ראש ממשלת ישראל לא אוכל למסור ידיעות אם רוצים להטיל צל על אחד מלוחמי קוממיות ישראל.

ש. האם האריס בא בזמן מלחמת השחרור או בא אחריה? מתי בא?

ת. לא אמסור שום ידיעה על פעולותיו. זהו סוד.

ש. האם הקצין האריס השתתף בישיבות המטה של צבא ההגנה לישראל?

ת. לא אגלה לך זאת.

ש. האם ידוע לאדוני, שהאריס בשעה ששירת בצה"ל שימש גם קצין גבוה בשירות הריגול האמריקני?

ת. כנראה שדבר זה ידוע רק לך, לא לי.

ש. האם נוכחות קצין ריגול זר במטה הראשי של צה"ל ומסירת אינפורמציה צבאית סודית בדרך זו למעצמה זרה אינה מהווה בגידה לאומית?

בן־גוריון מסרב לענות על השאלה.

ש. האם עיתון שמקבל אינפורמציה כי למטה הראשי הוכנס סוכן מעצמה זרה, דבר המוכיח על בגידה לאומית, האם אין מתפקידו לפרסם דברים אלה?

בן־גוריון מסרב להשיב.

הרמן כהן, היועץ המשפטי של הממשלה מתערב ואומר: העד אינו מומחה לענייני בגידה.

ש. האם אין מחובתו של עיתון לפרסם דברים שאירעו אם הוא סבור שהם גרמו נזק למדינה?

היועץ המשפטי: העד איננו מומחה לעיתונות.

אחד העדים במשפט שמשך תשומת לב מיוחדת היה האלוף יצחק שדה שגולל את פרשת הנסיגה מהנגב שבוצעה, ככל הנראה, בלחץ מדינות זרות "מסוימות".

סערה נוספת התחוללה בשנת 1953, כאשר עיתון "הארץ" פרסם ידיעה, לפיה ממשלת ישראל מוכנה להעמיד 200 אלף חיילים לרשות ארצות־הברית במלחמת קוריאה. "בקול העם" נכתב שהממשלה מחרחרת מלחמה "ומספסרת בדם הנוער הישראלי". ישראל רוקח, שר הפנים דאז, הורה לסגור את העיתון למשך 15 ימים. העיתון עתר לבג"ץ – וניצח. השופט שמעון אגרנט קיבל את עתירת היומון בהתבססו על מגילת העצמאות וטבע את המושג "מבחן הוודאות הקרובה", המתייחס למצבים בהם חופש הביטוי מתנגש באינטרס מוגן אחר.

התקהלות בלתי חוקית

כבר אמר מי שאמר, שעל קומוניסט טוב לשבת מדי פעם בבית־סוהר. גם לי יצא מספר פעמים לחבוש את ספסל הנאשמים ולהיכלא אי־אלה ימים מאחורי סורג ובריח.

הפעם הראשונה שבה ישבתי בכלא הייתה בתחילת שנות החמישים, בעקבות השתתפותי בהפגנה של המושבים בחיפה. הואשמנו בהפרת סדר ובהכאת שוטרים. לקחו אותנו לקישלה – תא מעצר של המשטרה בשוק בעיר התחתית בחיפה. שהינו במקום כמה שעות ולאחר־מכן שוחררנו בערבות.

בדצמבר 1954 קיימנו בחיפה הפגנה נגד הקמת הוורמכט. המשטרה פשטה עלינו בכוח רב ועצרה עשרה אנשים, ביניהם אותי. נשלחנו לכלא דמון הסמוך ליגור. הפשיטו אותנו מחשש שנתלה את עצמנו. מנהל הכלא קרא לי לשיחה וקבע נחרצות: "מאחר שאתה איש חברת החשמל, תהיה אחראי על החשמל בכלא." עניתי: "מצטער מאוד, אדוני, לא תודה. אני אסיר פוליטי ולא עובד."

לאחר כמה ימים הועמדנו למשפט ונדונו לתקופות מאסר של 40-25 יום וכן לקנסות כבדים. נאשמנו בהתקהלות בלתי־חוקית ובתקיפת שוטרים. בערעור על פסק הדין טען בא־הכוח שלנו, עורך־דין מנחם וקסמן, כי זהו "פסק דין חמור נגד פטריוטים ישראליים שהפגינו נגד הקמת הוורמכט הנאצי ונגד קשר השתיקה של ממשלת ישראל נוכח החייאת ההיטלריזם במערב־גרמניה."

מעצרנו עורר מורת רוח בציבור. מלבדי נעצרו גם אתל קלינגר, נשיאת איחוד נשים דמוקרטיות, אליהו דרוקמן, מזכיר סניף מק"י בחיפה וחבר הוועד־הפועל של ההסתדרות, ידידי ג'ורג טובי ואסירים לשעבר במחנות הריכוז הגרמניים.

רות לוביץ' שלחה אז ברכה לקלינגר בזה הלשון: "השתתפותך בראש ההפגנה נגד הקמת הוורמכט היתה לכבוד לנו וביטאה את רצון הנשים בישראל להגן על השלום ולא להניח לזוועות הנאציזם להישנות."

בשבתנו בכלא התפרסמה הודעה מטעם הוועד המרכזי של בנק"י: "לחבר בנימין גניזדוביץ' ולחבר ג'ורג' טובי – בשם המוני נוער יהודי וערבי חברי בנק"י, הננו שולחים לכם את ברכותינו החבריות על עמידתכם הגאה במשפט המחפיר נגד לוחמים אנטי־נאציים ועל עמידתכם הקומוניסטית הגאה. קשה להאמין אך זאת עובדה, שביום בו החל גיוס לצבא הניאו־נאצי בגרמניה המערבית, בפיקוד גנרלים של היטלר, באותו יום עצמו נשפטו בעיר במדינה ישראל עשרה לוחמים אנטי־נאציים על כך שביטאו את התנגדות המוני העם והנוער בישראל להחייאת החיה הנאצית מחדש... הננו גאים בעמדתכם הקומוניסטית, לאור הופעתכם הגאה נחנך את המוני הנוער הישראלי להיאבק ללא רתיעה וביתר שאת נגד החייאת הצבא הנאצי, בעד השלום בעולם, בעד שלום ישראל־ערב ולמען עצמאות המולדת..."

מרד הימאים

בימים האפלים של שנת 1953 בחרתי את השם נמרוד כשמי המחתרתי. הבחירה נבעה מהרושם הרב שהותירה עליי שביתת הימאים ונמרוד אשל בראשה, שנתיים קודם־לכן. השביתה פרצה על רקע מאבקם של הימאים להטבת תנאי העבודה בצי הסוחר ורצונם להינתק מהשתייכותם למועצת פועלי חיפה.

הנחתם הייתה כי אם יתארגנו במסגרת ארצית ויטופלו ישירות על־ידי הוועד־הפועל של ההסתדרות, יהיה הטיפול בתביעותיהם יעיל ומוצלח יותר ויאפשר להם להתקיים בכבוד. קבוצות שונות בקרב הימאים התמרדו נגד הוועד הקיים וטענו שהוא מוכר את האינטרסים שלהם ודרשו לקיים בחירות כדי לבחור נציגות חדשה. מאבק זה התפתח עד כדי שביתה כללית ושיתוק צי הסוחר. השביתה הפכה לנושא מרכזי בחיים הפוליטיים בארץ, וחרגה מגבולותיו של סכסוך עבודה רגיל.

מאבק הימאים, חלקם הגדול בוגרי הפל״ים וחטיבות הפלמ״ח, היה ניסיון אמיץ לשפר את התנאים ששררו באוניות באותן שנים לעומת חיי המותרות של ראשי חברת הספנות שוהם (לימים צים) והעסקנים סביבה. ״היה קשה שלא לראות את הניגוד בין הבזבוז הגלוי והראוותנות של הפקידות הבכירה בחברת שהם,״ כותב אשל בספרו ״שביתת הימאים״ (הוצאת עם עובד, 1986) ״ובין היד הקפוצה שלה כלפינו, הימאים. בין חברי ההנהלה לא היה אפילו אחד בעל ניסיון בניהול חברת ספנות. גינונים שסיגלו לעצמם מנהלינו לא היו מביישים רוזנים ושועי ארץ. הם היו מתאכסנים במלונות המפוארים ביותר, נוסעים במכוניות יקרות עם שופר (נהג) צמוד וסועדים במסעדות אקסלוסיביות כאילו נולדו אילי ספנות.״

ימאי האונייה ״דרומית״, בראשם אשל, פנו במברק למזכיר אגודת הימאים בחיפה בזה הלשון: ״מגורים מתחת לכל סטנדרט סטופ. אין מים זורמים אין אוורור אין חימום סטופ. דורשים מינימום תנאים לקראת החורף סטופ. לקפטן אין סמכות בנידון סטופ. עזרתכם חיונית מבקשים התערבותכם סוף״. הימאים אשר התגוררו בחלק הקדמי של האוניה – טירת החרטום – שכונה בפיהם סיביר, קיבלו תשובה בזה הלשון: ״אינכם רשאים לפעול על דעת עצמכם, כל האחריות למעשיכם תחול עליכם סטופ. בהגיעכם לנמל הבית יתקיים ברור בכל הבעיות סוף.״

אייק־יצחק אהרונוביץ׳, קברניט אקסודוס, אמר באותם ימים: ״מפא״י מחריבה כל מה שהקמנו, לא רק מה שחלמנו.״

פועל בניין מתחיל השתכר באותם ימים 81 ל״י בחודש ופועל בניין מקצועי – 110 ל״י. מלח כשיר בעל תעודת הסמכה – 41 ל״י. פועל נמל סוג ב׳ (מתחיל) העובד על אונייה בנמל השתכר 77 ל״י בחודש ואילו חובל ראשון – דרגה לפני רב חובל על אותה אונייה העובד בשתי משמרות בנמל ולפעמים גם בשלישית השתכר רק 71 ל״י.

אשל כותב שבימים שקדמו לשביתה חובר דו״ח פנימי במועצת פועלי חיפה, ״בו נכללו גילויים על השתייכותנו לכנופייה בינלאומית, על קשר

קומוניסטי לניתוק אגודת הימאים מן ההסתדרות ועל מזימה של חברות זרות להרוס את חברת שוהם."

לאחר שסובבו אותם בכחש ובדיונים אינסופיים חסרי תכלית, פתחו הימאים בשביתה הגדולה שנמשכה כחודש וחצי והייתה בעלת השפעה בתחומים רבים, הרחק מעבר לשער פלמר, השער המרכזי לנמל חיפה.

המאבק, שהגיע לשיאו ב־14.12.51 כונה "יום השישי השחור", בו היו התנגשויות דמים בין כוחות משטרה גדולים, מתוגברים במיליציות הפרה־צבאיות שנקראו "פלוגות הפועל" ובין הימאים השובתים, אליהם הצטרפו המוני פועלים, אזרחים ונוער ואני ביניהם.

נהרנו מן העיר וסביבתה אל שער הנמל כדי לסייע לימאים. ההתכתשויות ההמוניות האלה היו נקודת השיא בגל האלימות שגאה בימי השביתה. במהלך ההפגנה ספגתי יחד עם אחרים סילוני מים של מכוניות כיבוי ומכות יבשות מאלות המשטרה.

בראש התארגנות ועדי העובדים בחיפה שתמכו בשביתה עמד אברהם לבנבראון, שהיה יו"ר ועד עובדי "דשנים וחומרים כימיים" ולימים נציג מק"י בכנסת.

על האווירה העכורה שהשליטו נציגי השלטון נגד השובתים יעידו דברי ההסתה שלהם, המובאים בספרו של אשל: ראש־הממשלה, בן־גוריון, צוטט בכותרת ראשית בביטאון ההסתדרות, "דבר": הימאים – אויבי המדינה; מזכיר מועצת פועלי חיפה, יוסף אלמוגי: ערבים מוואדי ניסנס ומוואדי רושמייה תומכים בימאים, ללמדך שאם ערבים תומכים בימאים השובתים, סימן שזה נגד המדינה..."

ממשיך וכותב אשל: "אבל בזיכרון האישי שלי נרשם יום שישי אחר, ה־9 בנובמבר כשחור מכל אירועי שביתת הימאים, מפני שבאותו יום נגלה לי הצד האפל שלא הכרתי עד אז, של הסתדרות העובדים: שלטון המנגנון הכל־יכול. הדיקטטורה של הבירוקרטיה. ביום זה הוזמנו נציגי השובתים ללשכתו של נמיר בתל־אביב, אך במקום להקשיב להם

ולמצוקתם הוא פטר אותם בהוראה לשוב לעבודה ולמעשה זרק אותם מכל המדרגות.״ אשל מציין בספרו כי השובתים זכו לקיתונות של רותחין מצד רוב המפלגות בארץ ומהשופרות שלהן, למעט מנהיגי מפ״ם ומק״י והעיתונים ״קול העם״, ״על המשמר״ ו״העולם הזה״.

בי אישית הותירה שביתת הימאים חותם עמוק. היא ליוותה אותי לאורך פעילותי בסיעה שלנו בוועד־הפועל ומאוחר יותר באגף לאיגוד מקצועי ובהקמת ההסתדרות החדשה.

באפילוג של ספרו כותב מנהיג המאבק: ״סיפור שביתת הימאים, מבחינתי, תם ולא נשלם. שכן אחרי השביתה וכפועל יוצא ממנה, הייתי קשור במשך שנים אחדות בפעילות פוליטית שנראתה בעיניי המשך ישיר וטבעי לשביתה. הסיוע המוסרי והעזרה החומרית – מצומצמים ככל שהיו – קיבלנו ממפ״ם וממק״י לא היו בעיניי עניין של מה בכך. ראיתי את עצמי לא רק אסיר תודה אלא גם שייך ושותף לדרך...לא מארקס ואנגלס ולא לנין וסטלין הם שגייסו אותי לסוציאליזם הרדיקלי, ולאחר־כן לקומוניזם. המגייסים שלי לשמאל ולקומוניזם היו יוסף אלמוגי, מרדכי נמיר ודוד בן־גוריון.״

ראש עיריית חיפה, אבא חושי, לא סלח לימאים ונמנע במשך שנים מלהזמין אותם לאירועים ולחגיגות של יום הים, שנערך מדי שנה בחיפה. בשעתו פניתי אליו במכתב חריף בנושא, אך הוא לא ענה. מכל מקום, מצבו של הימאי הישראלי השתנה אחרי השביתה מן הקצה אל הקצה; שכרו הוכפל בתוך תקופה קצרה יחסית ותנאי עבודתו שופרו ללא הכר, כן שופרו מצבו הארגוני ומעמדו החברתי.

43 ימים נמשכה שביתת הימאים. רבים מהם פוטרו מעבודתם בתום השביתה. רק 205 ימאים מבין 840 נשארו בעבודה. ההסתדרות הפעילה את האוניות באמצעות גיוס עובדים ממקומות עבודה שונים, בעיקר מההתיישבות העובדת.

חולצות לבנות, עניבות אדומות

ב־1953 התנדבתי למלא את מקומו של אברהם זגגי, שכונה צ'ופצ'יק, כמזכיר סניף בנק"י בחיפה. באותה שנה התקיים פסטיבל הנוער בפראג. בוועידה החמישית של התנועה נבחרתי לוועד המרכזי של בנק"י. לאחר הפילוג ב־1965 נבחרתי לתפקיד מזכ"ל התנועה. בתפקיד זה שימשתי שמונה שנים.

ניהול הסניף, בד־בבד עם עבודתי בחברת החשמל, לא היה דבר של מה בכך; היה זה סניף בעייתי למדי, בעיקר נוכח בואם של אנשים מארצות הגוש הקומוניסטי ואמונתם של רבים בקרבנו כי הגיעו ימות המשיח וישראל עולה על רכבת הסוציאליזם.

מאות בני נוער צבאו על הסניף, שהתחלק לשכבות ולתאים לפי גיל. כל שכבה כללה ארבעה או חמישה תאים. בכל תא היו בין עשרה עד שלושים חניכים. אחת לשבוע קיימנו כנס מדריכים, בו ניתנה סקירה פוליטית. הסניף היה פתוח לאורך כל השבוע כדי לאפשר לתאים לקיים התכנסויות ופעולות.

בערבי שבת היה הסניף הומה חניכים. חברים העלו מערכונים, ולא פעם נסחפנו בריקודים עד אור הבוקר. שבח וייס – לימים חבר כנסת מטעם מפלגת העבודה, יו"ר הכנסת ושגריר ישראל בפולין – היה אחראי על התוכנית האמנותית. בחגים יצאנו לטיולים, בעיקר בכרמל ובגליל. טיפחנו את אהבת הארץ ונופיה, וקיימנו פגישות לרוב עם נוער ערבי.

מספר החניכים הערביים היה מצומצם בגלל הממשל הצבאי, עונשים כבדים הוטלו על כל מי שהפר את חוקיו הדרקוניים.

במרכז פעילות התאים עמד לימוד עקרונות הסוציאליזם, הדרכים לשינוי המשטר, זכותו של כל אדם לחופש ולשוויון, זאת בצד קריאת ספרים כמו "כיצד נתחשלה הפלדה", שהטמיעו בחניכים יחס אנושי כלפי החברה והסביבה. לא פסחנו גם על השאלה המינית, הנושא התמקד ביחסי כבוד ורעות הנדרשים בין החבר לחברה.

אחד האלמנטים המרכזיים בפעולות ובדיונים היה נושא הביקורת והביקורת העצמית. עסקנו בחינוך ולא בעונשים בכל צורה שהיא.

בקיבוץ יד חנה קיימנו מחנות עבודה וקייטנות לילדי "בני עמל". באחד במאי צעדנו בחיפה. בהשוואה לתנועות אחרות היינו נחותים מבחינה מספרית, מה שלא הפריע לנו לבלוט בתלבושת האחידה המרשימה – חולצות לבנות ועניבות אדומות – כמו גם בדגלים, בכרזות ובמתקנים שבנינו לקראת האירוע.

מסכת ההתנכלויות לחברי התנועה התנהלה לאורך כל השנה, קל וחומר בהפגנות האחד במאי. הן הסתיימו, בדרך־כלל, בהתנפלויות של בריוני "הפועל" על המפגינים. הללו נשלחו על־ידי ראשי מועצת הפועלים המקומית, יוסף אלמוגי ומשה ורטמן. המועדון שלנו ברחוב הרצל 59 היה נתון להתקפות קבועות מצד פלוגת "הפועל". בימים מתוחים שמרו על המקום חברים מיד חנה. חניכים רבים לא יכלו לעמוד בלחץ שהופעל עליהם ועל משפחותיהם ונאלצו לעזוב אותנו.

ככלל, המפלגה הקדישה תשומת־לב רבה לנוער. הוועידה ה־13 דנה, בין היתר, בהגנה על זכויות הנוער העובד. בדבריי בפני באי הוועידה ציינתי, כי אופיינית לחוסר הדאגה מצד הממשלה לנוער היא העובדה שחוק הנוער העובד וחוק החניכות שנחקקו שלוש שנים קודם־לכן נשארו על הנייר ואינם מיושמים.

ה־1 במאי 1958 בנצרת

ב־1958 נעשה ניסיון של ממשלת בן־גוריון לקעקע את אחיזתה של המפלגה במגזר הערבי, משום שהייתה המפלגה היחידה שניהלה בנחישות מאבק יומיומי נגד מדיניות הרשע של הממשל הצבאי.

לקראת ה־1 במאי של אותה שנה קראה ועדה של קומוניסטים ושאינם

מזוהים עם המפלגה להפגנה משותפת של ערבים ויהודים בנצרת, אבל חוגי ההנהגה המקומית של מפא"י ומפ"ם לא נענו. הממשל הצבאי, לפי צו מגבוה, סירב לתת רישיון להפגנה, בעוד למפ"ם ניתנה הרשות להפגין. מנוי וגמור היה עם הממשל הצבאי למנוע את ההפגנה בכל מחיר. יתר־על־כן, מחומר שהתפרסם מאוחר יותר התברר כי הממשלה ביקשה למנוע לא רק הופעה משותפת של ערבים ויהודים ובכך הזדהות עם מק"י, אלא גם להפוך את האחד במאי ליום התקפה על המפלגה הקומוניסטית ועל התושבים המזדהים עמה.

החלטה זו הובילה להתנגשות אלימה ביותר. העיתונים דיווחו על יותר מ־300 עצורים. עשרות עצורים הוכו באכזריות בכבישי הגליל. כוחות משטרה ערכו ציד על כל ערבי שנסע בדרכים. לא הייתה כמעט משפחה בנצרת שלא נעצר לפחות אחד מבניה. רק בעיר עצמה נעצרו 130 אנשים, מתוכם 13 נערים בגילאים שתים־עשרה עד שש־עשרה. בתחנת המשטרה בעפולה נכלאו שמונה תושבים מהכפרים בענה ודיר־חנא שבגליל התחתון, לאחר שהוכו באלות. חיפושים בוצעו בדירות של פעילים ושל עורכי־דין שייצגו את העצורים. באספת מק"י באום אל־פחם פתחו שוטרים באש על המשתתפים, מספר נוכחים נפצעו. חלק מהעצורים הוגלו למקומות מרוחקים, דוגמת רסאן חביב שהורחק לאשקלון. עורך־הדין של העצורים, פישל הרצברג, שהופיע במסיבת עיתונאים, הדגיש כי המעצרים פסולים מאחר שהם מתבססים על תקנות לשעת חרום מימי המנדט הבריטי.

בעיתון "מעריב", שלכל הדעות לא נמנה עם אוהדי המפלגה שלנו, נכתב באותם ימים: "חרש הוזעקו כל שוטרי התחנות ויחידות משמר הגבול שבמחוז הצפון. חרש נעו בחשכת הליל עשרות מכוניות עמוסות מאות שוטרים חמושי אלות ומגינים וחובשי הקסדות לעבר נצרת. חרש התארגנו והתמקמו בחצר "המוסקובייה", חרש הוצבו המחסומים לעיר..."

למרות הגיוס המשטרתי הנרחב, המעצרים ההמוניים ערב קודם־לכן, החרמת חומר הסברה ורמקולים, ההפגנה יצאה לדרך. "ילדי עמל" – הדור

הצעיר של המפלגה – לקחו בה חלק מרכזי. שמואל מיקוניס הזהיר כי "הממשל הצבאי המדכא הוא חרפה לישראל ומוקש מסוכן לחופש עמי ועתידו. האינטרס העליון של ישראל תובע את ביטולו המיידי." אמיל חביבי: "משטרת בן־גוריון תחלוף כעשן, אך אחוות העמלים היהודית־ערבית תיכון לעד." תופיק טובי: "במאבק מלוכד יחד עם הכוחות הדמוקרטיים היהודיים נשיג את הזכויות האזרחיות והלאומיות של העם הערבי."

בין האירועים הנוספים באותו יום: סליבה חמיס, עורך "אל־אתיחאד", ביטאון המפלגה בערבית, נעצר יחד עם עורכי עיתונים נוספים במגזר הערבי. מנהיגי איגוד־מקצועי, חברי המועצה המקומית של נצרת ונציגי האינטליגנציה ומנהיגי נוער בגליל העליון והתחתון נכבלו בשרשראות. סיעת מפא"י בהסתדרות מיהרה לפנות למזכיר, אהרון בקר, בתביעה להוציא את הנציגים הקומוניסטים מהוועד־הפועל.

ארבעים ושניים מעצורי נצרת הועמדו למשפט צבאי מהיר. שישה־עשר אנשים מכפרים שונים בגליל הוגלו לצפת, ללא אמצעי קיום וקורת גג מעל ראשם. הפרדוקס, כפי שנכתב בשבועון "העולם הזה", היה בכך שאלו אשר הוגלו לצפת נכללו עשר שנים קודם־לכן בקבוצה גדולה עוד יותר שלא הורשתה לבקר בעיר זו "מטעמי ביטחון". עתה נאסר עליהם לצאת את העיר "מטעמי ביטחון". ראשונים הגיעו לצפת אנשי כפר יאסיף. הם הובלו במכונית משטרה, הורדו בעיר ונצטוו למצוא לעצמם מקום מגורים. בעזרת ידידים שכרו חדר בביתו הישן של הלל כהן, מוותיקי צפת. נאסר עליהם לצאת משקיעת החמה עד זריחתה, והם נצטוו להתייצב פעמיים ביום בתחנת המשטרה.

רוב אנשי הקבוצה היו אבות לילדים. נשות חמישה מהם היו בהריון. "העולם הזה" תיאר אותם כמי שרובם משכילים, דוברי עברית שוטפת ומנצלים את הזמן לוויכוחים רעיוניים כדוגמת גולי סיביר בימי הצאר.

אחד הגולים, יוסף שחאדה, חבר המועצה המקומית בכפר יאסיף, נחשד כי לכלך את דגל המדינה בגללי בקר. במעצרו צעקו קציני המשטרה:

"מקומך לא כאן, לך לנאצר!" גיבור החבורה היה רדואן ג'רג'ורה, בן החמישים ושמונה שלא היה כלל חבר במק"י; הוא נקרא לישיבה של פעילי הסתדרות לקראת ההפגנה שקיימו אנשי מפא"י. בדרך לישיבה נעצר בידי שוטרים.

ידידי, ג'מאל מוסא, אמר מעל דוכן הנאשמים: "משפט זה נעשה כדי לדון אותנו ללא משפט צדק, כדי להפחיד את בני העם הערבי וכדי שאף אחד מהם לא יעז להרים את קולו. לשם כך הביאו נגדנו את כל האשמות הבדויות הללו...השופט, התביעה והעדים במשפט זה – חד הם!"

תופיק איברהים כנעאני מעראבה, חבר ועד המחוז של בנק"י, נידון לשלוש שנות מאסר ול־400 לירות קנס או שנת מאסר נוספת באשמת סירוב, כביכול, להתפזר. אחמד סעיד אבו רוביעה, ישיש בן שבעים וחמש, נידון לשנים־עשר חודשי מאסר וארבעה על תנאי. השופטים טענו שהוא הסית צעירים לידות אבנים בכוחות הביטחון. התביעה אף דרשה להחמיר בדינו כדי "שישמש לקח לכל הזקנים שבעיר."

ביטאון מפ"ם, "על המשמר", התייצב לצד השלטון. עיתון "דבר" הגדיל לעשות ותקף את מפלגתנו בחריפות. מצד שני, החלו להגיע תרומות מכל רחבי הארץ לעזרת משפחות האסורים והגולים. תפוצת "אל־אתיחאד" גדלה במאה אחוזים. העיתון הופץ על־ידי נשות החברים שהיו במעצר.

שבתאי טבת כתב בעיתון "הארץ": "אילו הייתי ערבי, תושב ישראל, הייתי מפגין עם מק"י ב־1 במאי. זו המפלגה המציעה את הדרך לפתרון בעיותיו היותר דוחקות של המיעוט הערבי." "קול העם" דיווח, שעסקני מפא"י בחיפה איימו על תושבים ערבים בעיר: "אם לא תכו בקומוניסטים – הממשלה תכה בכם." נתן אלתרמן וחיים גורי כתבו בעיתוניהם "דבר" (יומון ההסתדרות) ו"למרחב" (ביטאון אחדות העבודה) כי האירועים בנצרת ובאום אל פחם הם אותות אזהרה. "אנו מזהים את הנגע, אך אין בידינו תרופה לחוליים". כתב גורי.

מק"י תבעה הקמת ועדת חקירה פרלמנטרית. ח"כ אסתר וילנסקה צוטטה כמי שאמרה: "אי־אפשר להרתיע את האוכלוסייה הערבית. אי־אפשר להרתיע את הקומוניסטים ואת הכוחות הדמוקרטיים." הסופר אהרון מגד כתב ב"למרחב": "ביחס השורר עכשיו כלפי האוכלוסייה הערבית יש לא רק עוול כי אם גם איוולת, גם היפוכה של תכליתיות. מקל חובלים זה המונף מדי פעם ללמדה מוסר כביכול יש לו שני קצוות – אחד מכה עליה השני יקום על האוחז בו."

ילדי קיבוץ יד־חנה שלחו איגרת לילדי נצרת בזה הלשון: "היו גאים על הוריכם העצורים האמיצים, שלא נרתעו אפילו מהמשטרה ובית־הסוהר במאבקם למעננו". המכתב היה חתום בידי כרמית קיש (לימים גיא) גדי בטורי, עדה גנני ודיתה המאירי.

פרק רביעי

המפלגה בימי מלחמת סיני והטבח בכפר קאסם

לאופוריה של הציבור הישראלי עם הניצחון קצר הימים במלחמת סיני בסתיו 1956 לא היינו שותפים, בלשון המעטה. כשוחרי שלום הבענו את התנגדותנו לקנוניה שנרקמה בין ממשלת בן־גוריון ובין שתי האימפריות הנחלשות, אנגליה וצרפת, נגד צעדה של מצרים, בראשות עבד אל־נאצר, להלאמתה של תעלת סואץ.

קודם למלחמת סיני פשט צה״ל על משטרת קלקיליה הירדנית הסמוכה לכפר סבא. בפעולה נהרגו 48 ירדנים, 18 ישראלים ובשני הצדדים היו עשרות פצועים. ״קול ישראל״ בישר למאזיניו: ״הייתה זאת סימפוניה, היה זה קונצרט!״

בניגוד לעמדה האנטי־מלחמתית של ״קול העם״, במרבית העיתונים האחרים חגגו את מהלכי הממשלה. ״על המשמר״, שערב המלחמה התריע שלא לפתוח בה, פרסם ביום פרוץ המלחמה מאמר ראשי שכותרתו: ״הפור נפל!״ במסדר הניצחון החגיגי בשארם א־שייך נאמר לחיילים: ״בתנופה אדירה של חילות צה״ל הושטתם יד לשלמה המלך אשר פתח בה את אילת כנמל הישראלי הראשון לפני שלושת אלפי שנים ומשם הוביל אוניות תרשיש.״ בן־גוריון אף הכריז על הקמת מלכות ישראל השלישית. כעבור ימים ספורים הורו נשיאי ארצות־הברית וברית־המועצות, אייזנהאור

ובולגנין, לסגת מיידית ממדבר סיני ומתעלת סואץ וכך נעשה. "מלכות ישראל השלישית" הייתה כלא הייתה.

בזמן המלחמה סערו הרוחות בארצות רבות: רבע מיליון סינים ומאות אלפי רוסים ביקשו להתנדב לצד מצרים נגד הפולשים. גיבור ברית־המועצות, המרשל גיאורגי ז'וקוב קבע במסקר חגיגי: "ארצנו קוראת לאו"ם לשים קץ לתוקפנות בריטניה, צרפת וישראל במזרח התיכון." מיכאל סוסלוב, מזכיר הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית בברית־המועצות אמר באותם ימים: "על פועלי בריטניה, צרפת וישראל להתייצב נגד התוקפנות, בעד הסדר שלום."

ברשימה ב"קול העם" נכתב: "בן־גוריון ושרת החוץ, גולדה מאיר, סיגלו לעצמם את חיתוך הדיבור של מפלגת "חירות" על שחרור שטחי המולדת. היום הכוונה לעזה (שטחי ארץ ישראל שמחוץ לתחומים של מדינת ישראל) מחר לשכם. זהו איום בכיבושים נוספים, בהתפשטות טריטוריאלית... התעלמות גמורה מקיומו של העם הערבי הארצישראלי, אי־הכרה מוחלטת בזכויות הלאומיות והשמטת היסוד לכל אפשרות של הסכם שלום ישראלי־ערבי."

מעל דוכן הכנסת כינה בן־גוריון את חברי הכנסת של מק"י: "סוכני נאצר וסוכני עוד מישהו שמטעמים מספיקים לא אוכירם." המילים "סוכנים" ו"בוגדים" הוטחו בנו מכל עבר. שרת החוץ, גולדה מאיר, אמרה באספה בבית העם בתל־אביב: "...מק"י היא קבוצה קטנה של בוגדים, המתנכרים לאינטרסים של העם, מפלגה שנשארה מבודדת ומבוישת ויש לרחם עליהם." מזכיר סניף מפא"י בתל־אביב, מנחם קיטרון הכריז: "עלינו לבער מקרבנו את הנגע של הכת הקומו־פשיסטית, המפגינה את בגידתה. אנו לא נפגע בזכויותיהם הדמוקרטיות, אולם מבחינה ציבורית עלינו להחרים את המפלגה הקומוניסטית. לא יתואר כי בימים אלה תשתולל ברחובות שלנו כת המפגינה בגידה והחושבת להפוך את תל־אביב וירושלים לבודפשט" (הכוונה למאורעות ההתקוממות בהונגריה באותם ימים).

האווירה הציבורית כלפינו הפכה עכורה; בעיתון "הארץ" דווח כי "בסוף אוקטובר, לאחר פלישת צה"ל לסיני, עלו מחשבות שיש להוציא את מק"י מחוץ למסגרת החוק כדי למנוע מן המפלגה חופש פעולה." באחד מעיתוני הערב דווח כי אדם בשם חביב שיבר, המשמש מזכיר הליגה האנטי־קומוניסטית נעצר בידי המשטרה לאחר שנתפס תוחב כרוזים לארגזים של פרי הדר במספר בתי אריזה, שנועד למשלוח לברית־המועצות, זאת כדי לחבל ביחסי הסחר בין המדינות. השופט זיכה את האיש מכל אשמה בטענה שכרוזים אינם כלי נשק. ואילו "על המשמר" סיפק פרשנות נבזית משלו: "מק"י עצמה היא שרוצה כביכול שיוציאוה מחוץ לחוק כדי לתרץ את התפוררותם של כמה מסניפיה החשובים."

לא היה בכך אף שמץ אמת, החברים בסניפים, שנדרשו לערנות יתר על רקע האיומים, הפגינו מסירות ואחריות למופת. לא מעט אנשים שהתאכזבו מעמדתה האופורטוניסטית של מפ"ם הצטרפו אלינו. המפלגה קיימה אספות הסברה רבות בסימן של התגייסות מוגברת נגד המלחמה, להצלחת מגבית החרום, וכפי שנכתב באחת המודעות, "להצלת ישראל משואה לאומית, להגנת האינטרסים הכלכליים־סוציאליים של המוני העמלים."

המלחמה הביאה עמה התייקרות כללית של מצרכי יסוד. ח"כ אסתר וילנסקה ציינה מעל דוכן הכנסת, שמאז ה־29 באוקטובר נעלם הסוכר המסובסד ונמכר בשוק החופשי. הועלו תעריפי הדואר והוטל גם מס מלחמה שכונה "יהב המגן".

וילנסקה הגישה לכנסת הצעת חוק להגנת השכר. "בעקבות המלחמה בה פתחה ממשלת ישראל נגד מצרים," אמרה, "החלה הסתערות ללא תקדים של הממשלה, הבורגנות והנהגת מפא"י על המוני השכירים. הממשלה מסתערת על העובדים על־ידי הטלת מסי עקיפין, על־ידי הכבדת מסים ישירים, על־ידי ביטול או הקטנת סובסידיות למצרכי מזון ועל ידי הרחבה גדולה של אבטלה."

אבל לא רק בארץ נתקף הציבור בהלת קניות ומחסור; עקרות בית צרפתיות אחוזות פחד מלחמה האמינו לשמועה כוזבת לפיה ניתן להשתמש במלח על־מנת לטפל בכוויות אטומיות, וגרמו למחסור במלח בשוק הצרפתי בקנותן כמויות עצומות של מצרך זה.

טבח כפר קאסם

זמן־מה אחרי "מבצע סיני", כפי שכונתה המלחמה בפי מנהיגי המדינה, נחשף פשע הטבח של חיילי משמר הגבול בתושבי כפר קאסם.

רק ב־20 בנובמבר 1956, שלושה שבועות אחרי הטבח, הצליחו להגיע לכפר, שהיה נתון בסגר מלא. מי שהפרו את קשר־השתיקה סביב הטבח היו חברי הכנסת תופיק טובי ומאיר וילנר, עורך "העולם הזה", אורי אבנרי ואיש מפ"ם, לטיף דורי, שעקפו את מחסומי המשטרה שהוצבו בכל הכניסות ליישוב, ובדרך לא דרך נכנסו אליו. במהלך סיורם בכפר מוכה האבל, האימה והחרדה, הם גבו עדויות מהתושבים. חברי הכנסת הקומוניסטיים ניסו לפרסם את הממצאים בתקשורת, אך הצנזורה הצבאית אסרה זאת. אסור היה להשלים עם ההשתקה, לפיכך פרסם טובי תזכיר, אותו שיגר למאות אישי ציבור.

בתזכיר מ־23.11.56 הובאו העובדות המזעזעות: ב־29 באוקטובר נרצחו בכפר קאסם ובכפרים אחרים במשולש 51 אזרחים ערביים בדם קר (גברים, נשים וילדים) בידי אנשי משמר הגבול. הם נורו לאחר שחזרו מהשדות ולא יכלו לשמוע שעל התושבים הוטל עוצר. אנשים נוספים נפצעו.

בקציר הדמים בכפר קאסם נקטלו 12 נשים ונערות, 10 נערים בני 17-14 ו־7 ילדים בני 8-13. בין הקורבנות היו אבות ואמהות שנרצחו יחד עם בניהם ובנותיהם: ספא עבדאללה סרסור, בת 45, נרצחה יחד עם שני

בניה ג'מעה בן 16 ועבדאללה בן 14. עותמן עבד עיסא בן 30 נרצח יחד עם בנו פתחי בן ה־12, בדרכם עם עדרם לכפר. זינב עבד א־רחמן טאהא, בת 45, נרצחה יחד עם בתה בת ה־17.

הידיעה, שחדרה טיפין טיפין, החרידה רבים בחברה הישראלית. נוכח חומרת הפשע, ובניסיון לטשטש ולחפות על האחראים העיקריים לו, פרסמה לשכת ראש הממשלה ב־11 בנובמבר, כלומר שבועיים אחרי הטבח, הודעה האומרת כי ביום ה־29 באוקטובר, כשהתגברה פעולת הפידאיון, הוכרז עוצר בכמה כפרים שעל הגבול המזרחי. נטען כי הדבר נעשה לשם שמירת חייהם של האנשים. הוקמה ועדת חקירה והממשלה החליטה לשלם מיד לכל משפחה שנפגעה סכום של 1000 לירות כמפרעה והטילה על הוועדה לקבוע במהירות האפשרית את סכום הפיצויים המגיעים לכל משפחה.

לימים נחשפה האמת כולה: תוך ניצול ציני של ימי המלחמה וחדירות של הפידאיון, התכוונה הממשלה לגרום לבהלת מנוסה של תושבי המשולש לירדן ולהרחיב את שטח המדינה.

מסיעת המפלגה הקומוניסטית בכנסת נמנעה הזכות הפרלמנטרית להעלות פרשה זו על סדר־היום. כשחברת הכנסת אסתר וילנסקה התייחסה באחד הדיונים לפרשה, נשלל ממנה המשך רשות הדיבור, וכל מה שאמרה בנושא נמחק מהפרוטוקול.

ימים ספורים לאחר־מכן קרא תופיק טובי בקריאת ביניים כלפי ראש־הממשלה ושר הביטחון דוד בן־גוריון: "ומה על מעשי הזוועה נגד התושבים הערביים?"

בן־גוריון: "אל תפריע. אתה נציגו של נאצר כאן."

טובי: "אני נציג התושבים הערבים!"

בן־גוריון: "חוליגן שכמוך, שתוק."

סרלין (ציונים כלליים): "האם יו"ר הכנסת אינו חושב לקרוא את חבר הכנסת טובי לסדר?"

שפרינצק (מפא"י, יושב ראש־הכנסת): "קראתי אותו לסדר."

בן־גוריון: "אם הכנסת סובלת מציאת בוגדים בתוכה, אין קריאה לסדר מועילה."

טובי: "צריך לקרוא לסדר את הממשלה על פשעיה."

במשפט של אנשי משמר הגבול קבע השופט בנימין הלוי שמעל פקודות כמו זו שניתנה להם מתנוסס "דגל שחור". הוא דחה את הטיעון שהחיילים רק ביצעו פקודה, שכן ישנן הוראות שחובה לא לבצען כי הן "בלתי חוקיות בעליל", "אי חוקיות הדוקרת את העין ומקוממת את הלב אם העין אינה עיוורת והלב אינו אטום או מושחת."

במהלך השנים נמתחה ביקורת בספרות המשפטית על מבחן "הדגל השחור", נוסחתו של הלוי. נטען לגביה שהיא עמומה מדי ואינה מספקת הנחייה ברורה לאותם מצבים הרווחים במציאות החיים.

מסע ההסתה של מפא"י ירד היישר לרמת השטח, לרמת הפרט; למשל, חברי אותה מפלגה פעלו למניעת בחירתו של חבר מק"י, עזרא בלבול, לוועד עובדי בנק לאומי בחיפה. רוב העובדים סירבו לחתום על כתב השטנה נגד בלבול. שמעון בלס, סופר ופרופסור לספרות, ששימש בשנים 1961-1956 כתב לעניינים ערביים ומתרגם ב"קול העם", נעצר בגין עברה על פקודת "הסודות הרשמיים". התובע במשפטו טען כי בדירתו נמצאו עשרים ותשע מפות צבאיות. "מעריב" יצא בכותרת מרעישה: "עובד 'קול העם' נאשם בריגול". אבל התברר כי המפות שייכות לאחיו, איש צבא, שלקח את המפות לביתו בתום לב. עד שהוכחה חפותו ישב בלס מספר חודשים בכלא.

בניגוד לעמדת המו"לים בהתאחדות הסוחרים, ענף מוכרי העיתונים החליט להפסיק את מכירת "קול העם" ושאר העיתונים הקומוניסטיים בשפות השונות.

למרות הלחצים והפעלת שיטות של עסקני מפא"י, כ־30 אחוזים מפועלי מפעל "פרידמן" לייצור תנורים בירושלים הצביעו בעד הפועל

הקומוניסטי, סמי שבתאי, בבחירות לוועד. אך אנשי מפא״י הקטינו את מספר חברי הוועד ובכך נמנעה הצטרפותו של הקומוניסט.

אבנר ויונתן

חבר בנק״י, פואד (אבנר) כהן נהרג במלחמת סיני בעלות רכבו על מוקש באזור ניצנה. בדברים לזכרו כתב חברו, צבי שלום, שהוא ״הגן במרץ על פועלים ערביים עת עסקני הלשכה ניסו להורידם ממקום עבודתם בסביבת אזור, וקשר אתם קשרי חברות ראויים לקומוניסט.״ עם גיוסו, הפועלים הערבים אתם עבד דרשו בשלומו וציפו לשובו. אבנר בז לשנאתם של המעבידים, פעמים רבות פוטר ממקום עבודה זה או אחר, מפני שלא שתק על הפגיעות בזכויות העובדים.

גם יונתן טוביס מכפר־סבא היה חניך בנק״י. הוא נהרג ימים ספורים לאחר נישואיו. חבריו אמרו עליו כי היה קומוניסט אמיתי, תמיד עם חיוך על השפתיים, תמיד במצב רוח טוב. בשובו מפסטיבל הנוער בבוקרשט, תכננה בנק״י בכפר־סבא לקיים מסיבת נוער באחד מבתי־הקפה, אך יושב ראש־המועצה אסר זאת. לפיכך הוחלט לקיים את המסיבה על כיכר דשא סמוכה לבית־הקפה. בשעה שהשוטרים ניגשו לאסרו צעק טוביס: ״בן־גוריון לא יוכל להשתיק את קול האמת!״ שעות ספורות לאחר מכן גויס.

בעיצומה של המתקפה על מצרים הוקם בטמרה שבגליל התחתון סניף בנק״י. תופיק טובי אמר בטקס: ״הקמת הסניף דווקא בימים קודרים אלה, כשדם רב של יהודים וערבים נשפך בגבולות, כשרבו הקנוניות האימפריאליסטיות נגד השלום, נולד גרעין חדש של אחווה יהודית־ערבית. בזמן שהאימפריאליזם דוחף את הנוער היהודי והערבי להיפגש פנים אל פנים בכידונים נושאי מוות ומנסים לדרדרם במדרון המלחמה

והרצח, מרימה בנק"י ומגביהה מעלה־מעלה את דגל האחווה והידידות בין שני העמים, את דגל המאבק נגד שפיכות הדמים, את דגל השלום."

זרועות השלטון לא הסתפקו במסעות ההסתה והשיסוי נגד חברינו; בדירתו של חבר־הכנסת תופיק טובי בחיפה התקינו מכשיר האזנה.

ניצול ילדים בשדות כותנה

במרוצת שנת 56' פנתה מזכירות בנק"י לראשי הנוער העובד לעשות נגד ניצולם של ילדים רבים במקומות עבודה. בדיקה שערכנו העלתה כי הולכת ומתרחבת התופעה של עבודת ילדים בגילאים שבין עשר לארבע־עשרה תמורת תשלום דל. תופעה זו התגלתה בעיקר בשדות כותנה ובוטנים ובעבודות שונות לא רק בפריפריה, גם באזור תל־אביב. ילדים של משפחות עולים נאלצו לעזור בפרנסתן, במיוחד כשהאב היה מובטל וצריך היה לכלכל פיות רבים.

ראשי הפרקים לוועידה ה־13 של מק"י התריעו כי "רבבות בני נוער בישראל נשארים ללא חינוך, שרויים במצב של אבטלה והזנחה. לפי הודעת מרכז הסתדרות הנוער העובד מאפריל 56', כ־8 אלפים צעירים וצעירות מחוסרי עבודה. נתונים אלו אינם מביאים בחשבון את הנוער הערבי. סך הכל נמצאים בישראל כ־32 אלף צעירים וצעירות בגילים 18-14 שאינם עובדים ואינם לומדים. רבים מהם אמורים לסייע להורים... הקריאה לשלוח אותם להתיישבות, כפי שהועלתה במספר פורומים, אינה פותרת בעיות. בהליכה להתיישבות אין פתרון כלל לבני הנוער."

אמנם, באותם ימים עסקתי בעיקר בבעיות הנוער, אך פעלתי גם יחד עם חברים אחרים למניעת עוולות כלפי קבוצות עובדים ואוכלוסיות מקופחות.

באום אל־פחם התגוררו באותה עת 7 אלפים איש. 80 אחוזים מהאדמות שלהם הוחרמו. שכרם היה נמוך בהרבה משכר הדחק (המכונה

כיום שכר מינימום). הפועלים נאלצו להתמודד עם תנאי קיום, לינה והעסקה מחפירים כשהם מגורשים תדיר ממקום עבודתם.

כ־285 פועלים מאום אל־פחם פנו לוועד־הפועל בתביעה שההסתדרות תפעל להפסקת גירושם ממקומות עבודה בתל־אביב, בפתח־תקוה, ברמת גן ובמקומות אחרים, באמתלה שאינם מאורגנים. כמו כן, פנו להסתדרות באמצעותנו לקבל אותם כחברים באיגוד המקצועי ולפתוח סניף של קופת־חולים ביישובם.

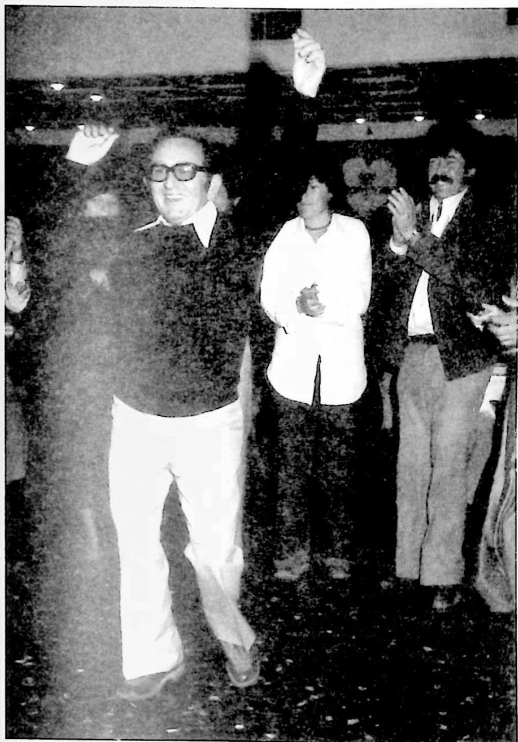
באותם ימים גברה ההתנכלות לעובדים ערבים. עשרות פועלים מכפרי המשולש, שעבדו באחד מימי השבת בשדות כותנה באזור פתח־תקוה, סולקו בכוח בידי שוטרים ונציגי לשכת העבודה המקומית. חוליות של שוטרים נשלחו לאתרי עבודה ובנייה באזורים נרחבים לצוד עובדים. 22 פועלים ערבים גורשו ממקום עבודתם בהקמת מבנה בטכניון חיפה על־ידי פקידי לשכת העבודה בטענה ש"אינם מאורגנים". זאת בניגוד מוחלט לדברי אבא חושי, שהדגיש בשעתו כי לא קיימת אפליה כלפי המיעוט הערבי בעירו.

לפעמים היה נדמה לי כי ההסתדרות והסיעות שבה נתקפות במחלת השכחה: ברגע שמונחות לפתחן סוגיות של עובדים ערביים, הן שוכחות מה עליהן לעשות, וממשיכות במדיניות שנקבעה עוד בוועידה הראשונה של ההסתדרות, על־פיה זו הסתדרות רק של העובדים העבריים.

סניפים פעילים

לקביעתו של היומון "על המשמר" באשר ל"סניפים המידלדלים" של מק"י לא הייתה אחיזה במציאות. אדרבה, ב"קול העם" הופיעה ידיעה בזה הלשון: "בגלל המספר הרב של אספות מפלגתיות בכל המחוזות והסניפים בהן נידונים ראשי הפרקים של המפלגה הקומוניסטית, לא

נוכל לפרסם את רשימת האספות." מהמצב, כפי שהוא משתקף ברישומי התקופה, עולה תמונת פעילות ענפה ורבגונית הן בסניפים ברחבי הארץ והן בבתי הידידות הרבים.

חוגגים עם סיום הוועידה ה־18 של בנק"י בקולנוע שביט בחיפה

העצרת השנתית ביער הצבא האדום שבהרי ירושלים, שהתקיימה מדי שנה בשנה ב־9 במאי לציון יום הניצחון על גרמניה הנאצית, היוותה, במשך שנים, אחד משיאי הארגון: ביער הוקמו פינות זמר ובידור, בהן הושמעו שירי עם ישראליים וסובייטיים מימי מלחמת העולם השנייה, המכונה ברוסיה עד היום: המלחמה הפטריוטית הגדולה. בבמות שולבו אקורדיונים, גיטרות וכלי נגינה מזרחיים. בבתי הידידות אורגנו תערוכות ונשפים רבים. בכל הסניפים התנהלה הפצת כרטיסים לנסיעה ליער, פורסמו מודעות ציוריות והוצאו כרוזים שקראו להשתתפות המונית בעצרת הניצחון.

לקראת העצרות הוקמו צוותי הכנה שטיפלו בהסעות מכל רחבי הארץ ובהקמת הבמה המרכזית והפינות השונות. רשימת ההסעות מצביעה על פריסה רחבה: דרום תל־אביב, צפונה, יפו, בת־ים, בני ברק־פרדס כץ, רמת־גן־גבעתיים, חולון, אזור, רמלה, נצרת, עכו וחיפה. בעצרת גופה הופיעו "ילדי עמל" במצנפת המיוחדת לצד חברי בנק"י, שבלטו בחולצות לבנות ובעניבות אדומות, כשהם נושאים ססמאות כגון: "יחי השלום – הלאה המלחמה", "אחווה יהודית־ערבית ו"יבוטל הממשלה הצבאי". במועדון אחווה בתל־אביב התקיימו מצעד שירים "היו זמנים", "שלושה בסירה אחת" ודני פתר הציג את סיפורי המקרא בראי המאה העשרים.

חלוצי תנועת הידידות ישראל־ברית־המועצות היו פרופ' שור, דוד רמז, מניה שוחט, המשוררת חיה קדמון, צבי נדב ויצחק שדה. הסופר, המשורר והמתרגם, מרדכי אבי־שאול, אמר בשעתו: "תנועת הידידות איננה גוף מיוחד, מבודל בתוך המדינה אלא בשר מבשרה אשר טובתה, שלומה ושגשוגה לנגד עיניה."

בבתי הידידות בתל־אביב, יפו, חיפה, וכן בבתי התרבות בנתניה, בחדרה, בפתח־תקווה, בנצרת, בעכו, ברמת גן, בבת ים וברמלה התקיימו הרצאות והוקרנו סרטים רוסיים שמשכו נוער וצעירים רבים, נוסף על חברי המפלגה ואנשים שחוו את איימי מלחמת העולם השנייה על בשרם.

107) יהודים סובייטיים הוכתרו בתואר "גיבור ברית־המועצות", ביניהם הגנרל הירש פלאסקוב ומפקד הפרטיזנים מאיר פודולני).

בתחילת חודש יולי 1960 ננעלה בתל־אביב תערוכה של "ילדי עמל", שנועדה לסכם שנת פעילות ולימודים בנושא: "אנו לומדים אותך מולדת – יפה, סובלת ומורדת."

כאמור, בתי הידידות הקרינו שלל עצום של סרטים רוסיים. רשימה חלקית בלבד כללה למשל, את הסרט האנטי־נאצי שהיה מפורסם בשעתו בכל רחבי העולם, "אנו ילדי הפלא", וכן "חמש לפני חצות", "הטייס הקיטע", סרט פולני על ילדי גטו ורשה ועל המרד בשם "תחת אותם שמים" בצד "יקטרינה ורוניקה", "רכבת הזהב", "אהבה יש להוקיר", "האינץ' האחרון", "החץ הכחול", "גורלות שונים", "הגברת עם הכלבלב" על פי סיפור נודע של צ'כוב וכן סרט קופרודוקציה סינית־סובייטית: "בחזית אחת".

פרק חמישי

הוועידה ה־15 – השבר הגדול

ב־1952 נאסר בפראג, בירת צ׳כסלובקיה, שליח הקיבוץ הארצי, מרדכי אורן. הוא הואשם בריגול לטובת ישראל ובריטניה בהיותו פעיל ציוני. אורן, כמו רבים אחרים באותה תקופה בברית־המועצות ובארצות מזרח־אירופה, היה קורבן משפט ראווה, וכמו רבים אחרים, גם שמו טוהר. למזלו, הדבר נעשה עוד בימי חייו.

האגף השמאלי של מפ״ם סירב לגנות את המעצר ופרש מהמפלגה. משה סנה, לשעבר ראש המפקדה הארצית של ההגנה, וחברים נוספים, ביניהם יעקב ריפתין, הקימו את מפלגת השמאל הסוציאליסטי, שהצטרפה מאוחר יותר למק״י. סנה היה למנהיג מוביל במק״י וערך את ביטאון המפלגה ״קול העם״. בהמשך הייתה לו השפעה מכרעת בפילוג ב־1965, מאורע כאוב שאת צלקותיו נושאים רבים עד היום, ואני בתוכם.

כבכל שנה, גם ב־65׳ צוין ביער על שם הצבא האדום יום הניצחון על גרמניה הנאצית. בעצרת השתתפו אנשי הסגל הדיפלומטי מהארצות הסוציאליסטיות ולראשונה גם משלחת סובייטית בראשות שגריר ברית־המועצות, דימטרי צ׳ובאחין.

הנוכחים באירוע החגיגי, ואני ביניהם, לא ידעו מה מתחולל מתחת לפני השטח. רק מעטים מאוד מהמתכנסים ביער האורנים המעטיר בהרי ירושלים ידעו על מה שמתרחש במפלגה מאחורי הקלעים.

ידידי, דני פתר, כתב בגדה השמאלית (19.02.06) על הפילוג שהתחולל בקיץ 65': "יהודים, בראשותם של סנה ומיקוניס מכאן, וכל החברים הערבים עם מיעוט יהודי נחוש ואמיץ בראשותו של וילנר, מכאן." פתר פרש ארבע שנים מאוחר יותר "מהלאומנות של מק"י היהודית," כפי שהגדיר אותה.

למרות רמזים כאלה ואחרים שגונבו לאוזניי, לא ידעתי איזה אסון מצפה לנו וגם לי אישית. אמיל חביבי אמר בוועידה ה־15: "לפני יותר מחודש הבינונו כי זאת מזימתם של הפלגנים: להקים מפלגה קומוניסטית יהודית טהורה... הרוב בוועד המרכזי לקח בחשבון את הסכנות, ולכן לא היססנו מלעשות כל ויתור אפשרי ודרוש כדי לעצור בעד הידרדרות הפלגנים ולהכשיל את מזימתם להקים מפלגה קומוניסטית יהודית טהורה."

לוועידה ה־15 המשותפת, שלא התקיימה, נבחרו כדין 343 צירים. לפי החלטת הוועד המרכזי היה צריך להביא לאישור הוועידה 41 חברים כצירים שהם חברי הוועד המרכזי, חברי ועדת הביקורת המרכזית וחברי מזכירות ברית הנוער הקומוניסטי – בסך־הכול היו צריכים להשתתף 384 צירים. מאלה השתתפו בוועידה שלנו 197 צירים שייצגו את רוב חבריה היהודים והערבים של המפלגה.

הודעת הוועד המרכזי מ־2.8.65, כי אין אפשרות לקיים ועידה מאוחדת ושיתקיימו שתי ועידות, הכתה בהלם את חברי המפלגה, גם אותי. לקראת הוועידה הוגשו אמנם שני נוסחים של ראשי פרקים והתנהל ויכוח הן באספות הסניפים והן מעל דפי העיתון, אבל לא שיערתי עד כמה עמוק השבר.

רק לאחר זמן התחבר לי, פחות או יותר, פאזל האירועים שמאחורי הקלעים: קבוצת מיקוניס־סנה ערערה פעמיים על הרכב הצירים של הוועידה. הם יצרו באופן מלאכותי מחלוקת סביב צירי רמלה שנבחרו כדין. חבריהם ברמלה הודיעו על הוצאת שלושה מחברי הוועד המקומי של הסניף

והורדתם למועמדות, זאת כדי לשנות את מאזן הכוחות בסניף. חמורה ביותר הייתה גישתם, שנתלוותה לצעדיהם השרירותיים, לבטל את הרוב הנבחר של הצירים, בטענם בוועד המרכזי ומחוצה לו, שלא יכירו בשום רוב שאיננו מבוסס על החברים היהודים של המפלגה. גישה נציונליסטית זו אף בוטאה בגלוי במאמר הראשי של "קול העם" מיום 4.8.65, בו דובר על "המשקל הסגולי" של הצירים הנוכחים בוועידתם הפלגנית.

מאוחר יותר נודע לי כי קמ"ס – קבוצת מיקוניס־סנה – התארגנה כסיעה בוועד המרכזי ובמפלגה בניגוד למהותה של המפלגה הקומוניסטית. במשך זמן ממושך היא חתרה תחת הוועד המרכזי, והדליפה לעיתונות מדיוני מוסדות המפלגה.

באוגוסט של אותה שנה התקיימו שתי הוועידות, זו שלנו וזו של קבוצת סנה. הוועידה שלנו התכנסה בקולנוע "אילת" ביפו. למרות הזעזוע והתנאים הקשים היא היוותה הישג גדול, הפגינה אחדות בלתי מעורערת. האולם היה צר מלהכיל את צירי הוועידה ואת האורחים הרבים, יהודים וערבים, שבאו להשתתף בערב הפתיחה. המעברים והמסדרונות היו גדושים בפעילים, בחברים וסקרנים רבים התגודדו מחוץ לאולם.

תופיק טובי הדגיש בפני קהל הוועידה כי "דרכה, מדיניותה, הרכבה ומאבקה של המפלגה הם שיקבעו אם היא המפלגה הקומוניסטית או לאו."

בראשי הפרקים שהוכנו עדיין לקראת הוועידה המשותפת – ואושרו בוועד המרכזי פה־אחד – נקבע כי מאחר שעם ישראל מימש את זכותו להגדרה עצמית והקים את מדינת ישראל, ואילו מן העם הערבי הארץ־ישראלי נשללה האפשרות למימוש זכותו להגדרה עצמית, "נאבקת מפלגתנו על כך שמדינת ישראל תכיר ראשונה בזכויות החוקיות של העם הערבי הא"י שלא באו על מימושן, וקודם־כל בזכות הפליטים הערביים, כי זו הדרך להשגת ההכרה מצד מדינות ערב במדינת ישראל ובזכויותיה החוקיות."

קביעת ראשי הפרקים כי על מדינת ישראל לעשות את הצעד הראשון כלפי הפלסטינים לאו דווקא נועדה להיות מחווה אינטרנציונליסטית, אלא להדגיש את האינטרס הלאומי של ישראל עצמה, כפי שקבע מאיר וילנר בקולנוע "אילת": "כצעד הנובע ממהות הבעיה, כדרך להסדר שלום, כדרך לכך שמדינות ערב יכירו במדינת ישראל, זהו המפתח להוציא את הבעיה מקפאונה, לשבירת מעגל הקסמים."

ובכל זאת, אנשי סנה התכחשו לקביעה זו. הנוסח שלהם לוועידה היה: "אנו דורשים שישראל תהא הראשונה להכרה בזכויות הזולת – הראשונה אך לא היחידה. בלי שתבוא גם מן הצד הערבי הכרה לפחות בזכות קיומה של מדינת ישראל, לא ייתכן בכלל משא־ומתן על הסכם שלום." ועוד: "בלי הכרה הדדית כדרך אל השלום לא ייתכן גם הסכם הדדי כיסוד של השלום."

וילנר הבהיר בוועידה: "הוויכוח במפלגתנו לא התנהל בין חברים יהודים וערבים, כפי שמתארים את הדבר חוגים שונים, בטעות או בזדון. הוא התנהל בין הרוב היהודי־ערבי של הוועד המרכזי, של חברי המפלגה, מחד, ובין חלק שנמצא במיעוט ואשר ניסה בכל האמצעים להביא לרוויזיה במדיניות המפלגה ולהובילה לעמדות נציונליסטיות יהודיות־בורגניות ואופורטוניסטיות, מאידך."

קבוצת מיקוניס־סנה, שהלכה והתפוררה עם השנים, הצטרפה, בעל־פה ובכתב, לאויבי המפלגה. היא הסיתה נגדנו, כינתה אותנו "שופרות של נאצר", המייצגים את התנועה הלאומית הערבית, לוקים בנציונליזם ערבי כלפי הערבים ובניהיליזם לאומי כלפי היהודים.

כאשר הפילוג היה לעובדה מוגמרת, הכריע בית המשפט לטובת קמ"ס בשללו ממפלגתנו את שמה המקורי. עכשיו נקראנו "הרשימה הקומוניסטית החדשה" (רק"ח). לא רצינו בכך אך נאלצנו לקבל את הדין, כי אחרת לא היינו יכולים להשתתף בבחירות הכלליות.

ב־1965 היו למק"י חמישה חברי כנסת. החברים הנאמנים לקומוניזם היו שלושה והאחרים שניים. זמן קצר לפני פרוץ המשבר הוצע למאיר וילנר

להתפטר מהכנסת, באמתלה שעליו לרכז את עבודת המזכירות של המפלגה. וילנר שמח להתפטר בגלל העומס הרב שהיה מוטל עליו. רק בדיעבד הבין שלא הקלת העומס עליו הייתה הסיבה האמיתית להצעה, כי במקומו נכנס לכנסת משה סנה, שלא נבחר בבחירות הפנימיות. יחסי הכוחות התהפכו. על סמך זה החליטה ועדת הכנסת שמי שיש לו הרוב בסיעה ישמור על השם. למרות שמלכתחילה היינו רוב בסיעה, הפכנו מיעוט.

בהרצאה בוועד המרכזי של בנק״י, שהתקיימה ב־16.2.1986, הזכיר וילנר פעם נוספת את עיקרי הוויכוח עם הפלגנים לפני אחת־עשרה שנים: ״התנהל ויכוח על הסתירה הראשית באזור המזרח־התיכון. עמדתה של מפלגתנו הייתה, וזוהי עמדתנו גם היום, כי הסתירה הראשית באזורנו היא בין האימפריאליזם לבין העמים, כלומר, בין האימפריאליזם מצד אחד, לבין התנועה לשחרור לאומי בארצות הערביות והכוחות האנטי־אימפריאליסטיים בישראל, מצד שני. כל סתירה אחרת, כולל הסכסוך הישראלי־הערבי, אין להעריכה במנותק מהסתירה הראשית... אנשי קמ״ס טענו, כי הסתירה העיקרית והמכרעת היא בין שני נציונליזמים, היהודי והערבי... כיצד, למשל, ניתן להסביר את המלחמה התוקפנית נגד מצרים בשנת 1956, בלי לראות את הגורם האימפריאליסטי כראשי?״

באותו מעמד הוא סיפר כי ב־5 ביוני 1967, בעת דיון סוער בכנסת, החלה הפגזה ירדנית על הבניין. כולם ירדו למקלט. פתאום הופיע במקלט שר הביטחון, משה דיין. חברי הכנסת, לרבות מיקוניס, קיבלו את פניו במחיאות כפיים סוערות, כגיבור לאומי שהביא להשמדת חיל־האוויר המצרי כבר בפתיחת המלחמה. הם ניגשו אליו, חיבקוהו ונישקוהו. בפינה נגדית עמדו טובי ווילנר, מבודדים מהשאר, כשכולם מביטים לעברם בזעם.

תמיכתה של קבוצת מיקוניס־סנה במלחמת ששת הימים שמה קץ לשארית הספקות בתנועה הקומוניסטית הבינלאומית – מיהי המפלגה הקומוניסטית האמיתית בישראל.

חיצי רעל למכביר נורו לעבר המפלגה. אך הם לא יכלו לה. בייסורים ובמאמצים כבירים שוקמה מחדש עבודת המפלגה.

לקראת הוועידה ה־16 שהתקיימה ב־30.1.1969 נאמר בהקדמה לראשי הפרקים שעסקו בגורמי הפילוג: "עתה, לאחר למעלה משלוש שנים, אפשר לסכם כי התגברנו על המשבר וכי אויבי מפלגתנו לא הצליחו לשברה. מאמציהם נשברו אל סלע ההכרה המעמדית, המסירות לקומוניזם והרצון הפרולטרי המהפכני העז של חבריה הנאמנים. מפלגתנו בגרה והתחשלה בשלוש השנים הללו וממלאת בכבוד את יעודה כלוחמת מסורה ועקבית למען האינטרסים של עמלי ישראל, למען האינטרסים הלאומיים האמיתיים של ישראל, למען השלום והאחווה היהודית־ערבית, למען הסולידריות הבינלאומית של העמלים, כחולייה בלתי נפרדת של התנועה הקומוניסטית הבינלאומית."

קשה להיות קומוניסט

חברת החשמל, בה עבדתי עד יציאתי לפנסיה מוקדמת, הייתה מבצר של מפא"י ההיסטורית. רק אנשים המזוהים עם המפלגה יכלו להתקבל לעבודה ולהתקדם בה. אני התחלתי לעבוד בגיל צעיר, צברתי ידע רב, ותק, ולא אחת זכיתי למחמאות מצד ממונים ועמיתים חברים על היותי עובד טוב. אך מאחר שלא נמניתי עם שורות המפלגה הנכונה, נוצר מצב אבסורדי שעובדים אשר אני הכשרתי אותם זכו לקידום ולהטבות, דבר שנמנע ממני. אחת התקופות הקשות ביותר במאבק ההישרדות שלי כאדם וכקומוניסט הייתה בעקבות מלחמת 67'.

בחברת החשמל פתחו נגדי במסע שיסוי. הופץ נגדי כרוז שנשא את הכותרת: "וביערת הרע מקרבך". הכרוז פנה לעובדי החברה בחיפה בזה הלשון:

"טרם יבשה הדיו על המכתבים הנשלחים לחברה ותלויים על לוחות מודעותיה ממשקים המופגזים כמעט מדי יום ביומו, בהם מודים המשקים לעובדי חברת החשמל עבור המאמצים בהגשת עזרה ותיקון מהיר של הנזקים במערכת החשמל.

והנה בחברה זו ישנו עובד בשם גניזדוביץ' (גונן) בנימין המשמיץ את המדינה, את צה"ל וכל היקר לנו בוועידת רק"ח האחרונה" (כל ההדגשות במקור).

טרם עזבו את בתי החולים בנינו שנפצעו במלחמת ששת הימים ועוד לא יבשו הדמעות על אובדן יקירינו.

אין כמעט יום שלא יעלה חייל, אזרח או אוטובוס של ילדים מטיילים על מוקש וצה"ל שומר ודואג שבנימין גניזדוביץ' (גונן) יתהלך בביטחון גמור בינינו וישפוך את ארסו באין מפריע.

אנחנו דורשים מעובדי החברה להחרימו ולראותו כמנודה ובוגד.

נכי מלחמת השחרור וצה"ל
עובדי חברת החשמל"

בבואי לעבודה יום לאחר הפצת הכרוז, חשתי באווירה הקשה כלפיי. עובדים התרחקו ממני. איש לא החליף עמי מילה. פניתי למשרדי בציפייה לבאות. ואכן, לא עבר זמן רב ולמקום עבודתי התפרצה משלחת של נכי צה"ל (איש מהם לא עבד בחברת חשמל ולא הכיר אותי), פניהם סמוקות והם מנופפים בכרוז, בידיהם מקלות ובפיהם צרחות רמות: "עזוב את המקום, עוכר ישראל!" "אין לך מה לעשות כאן!" וקללות ונאצות שהנייר אינו סובל.

התיישבתי. הם נופפו במקלות, אך לא פגעו בי. רק כשהצרחות שככו מעט, אמרתי: "בידכם הכוח, יש לכם מקלות, תעשו בי מה שאתם רוצים." אחרי שעתיים שככה המהומה. הם עזבו את חדרי ואת המקום, לא לפני

שפנו לשאר העובדים באזהרה שאיש מהם לא ישתף פעולה אתי ושאיש לא ידבר אתי.

למחרת הגיע השיא: משלחת של אמהות שכולות התפרצה לחדרי בצעקות: "הדם של בנינו לא הפקר!" "תסתלק מכאן!" וכיוצא בזה. הפעם החלטתי לא לשתוק. "אני יודע לא פחות טוב מכן מהו שכול," אמרתי להן, "יש לי אם שכולה בבית. אני יודע מה עובר עליכן ואני כואב את מות יקיריכן. אל תשתמשו בדם של בניכן נגדי ולא נגד אף אחד אחר. אילולי המלחמות, אתן הייתן עכשיו עם ילדכן ואני עם אחי."

אט־אט השתרר שקט. הן יצאו את חדרי ופנו לעבר השער.

למחרת הפצתי כרוז בין העובדים בו האשמתי את חברי הוועד בניצול מחפיר של נכים ואמהות שכולות כדי לנגח אותי. טענתי כי הם עצמם אינם מתייצבים מולי, אלא מסתתרים מאחורי נשים וגברים שאינם קשורים כלל לחברת החשמל, והודעתי שכל פגיעה בי תחול על ראשם. יוכבד הציעה לבוא ולהתמקם במשרד יחד עם הילדים. סירבתי לה וגם לראשי המפלגה שביקשו לבוא ולעמוד לצדי במקום עבודתי. אמרתי ליוכבד ולראשי המפלגה כי זהו המבחן שלי, לא אתן להם לשבור את רוחי. הצדק והאמונה עומדים לצדי ולכן אוכל להם.

מזכירות בנק"י פרסמה ב־23.4.68 את ההודעה הבאה: "במוצאי שבת ננעלה הוועידה הארצית ה־9 של בנק"י. בדיוניה ובהחלטותיה באה לידי ביטוי הדאגה העמוקה לבעיות היסודיות של העם והנוער בישראל.

הוועידה בחרה בח' בנימין גונן כמזכיר כללי של תנועתנו.

הח' בנימין גונן הינו עובד ותיק בחברת החשמל וידוע במסירותו ובהגנתו על ענייני הפועלים, הינו מגן נאמן על עמדת מפלגתנו התואמת את האינטרסים האמיתיים של ישראל, וכך גם הופיע בוועידתנו התשיעית.

לאחר הוועידה, עם שובו לעבודתו בחברת החשמל, אורגנה נגדו פרובוקציה שפלה, הוצאו כרוזים המעלילים עליו כאילו הוא אויב ישראל.

אנו דוחים בתוקף כל עלילה או ניסיון להטיל כתם על המזכיר הכללי של תנועתנו ולהציג אותו כאנטי־ישראלי. גונן השתתף כיתר חברינו במלחמת העצמאות של ישראל, וכיום הוא לוחם עקשני על מיטב ענייניה של ישראל, עמה ובני הנוער שלה.

ניסיון ההיסטוריה מלמד כי עלילות אלו פוגעות לא רק בקומוניסטים, אלא גם בדמוקרטיה ומרעילים את החיים הציבוריים."

לאחר מספר ימים הלכה האווירה סביבי והשתנתה, הלכה והשתפרה. התחלתי לקבל טלפונים פנימיים של עובדים, שאמרו: "בנימין, תחזיק מעמד, אנחנו לא חושבים ככה." בחדר האוכל התחילו להתיישב לידי, החיוכים אליי וממני חזרו כמו בעבר. לאחר שבועיים הכל דעך.

האמונה בצדקת הדרך סייעה לי לעבור משבר זה כמו משברים אחרים במרוצת חיי. אני לא מאחל לאף אחד לעבור את הפגיעות והעלבונות שספגתי, אבל ידעתי תמיד שאני פועל נכון ואני גאה שיכולתי לעמוד בכך.

טפטוף לתוך הסלע

פסטיבל הנוער העולמי שהתקיים בברלין בשנת 1973 זימן לי פגישה מרגשת עם מנהיג אש"ף, יאסר ערפאת. היה זה עוד לפני פגישתו עם עורך "העולם הזה", אורי אבנרי. אבל אני לא תפסתי כותרות בעיתונים, זה היה מאוד דיסקרטי. במשך שנים רבות לאחר־מכן חשבתי שכל נקישה בדלת תביא אתה איש שב"כ.

לפסטיבל באנו שנה אחרי הרצח המזועזע של הספורטאים הישראלים באולימפיאדת מינכן. הגרמנים יצאו מגדרם כדי להבטיח את שלומנו ואת שלום חברי המשלחת הפלסטינית. באירוע הססגוני והמלהיב השתתפו אלפים מכל רחבי העולם.

נשלחתי לפסטיבל כאחראי על הנוער מטעם הלשכה הפוליטית של המפלגה, וכמוזמן של הפדרציה העולמית של הנוער הדמוקרטי. מטעם המפלגה יצאו עוד עורכת־הדין פליציה לנגר, חברי הוועד המרכזי ג׳ורג׳ טובי ותופיק זיאד, וכן יורם גוז׳נסקי שהיה אז מזכ״ל בנק״י. במשלחת הפלסטינית השתתף המשורר מחמוד דרוויש, שמספר שנים קודם לכן עזב את ישראל והצטרף לאש״ף.

היה זה דרוויש שפנה אליי ואמר: ״בנימין, כדאי מאוד שיאסר ערפאת, שנמצא בברלין, ישמע אותך ואת חבריך.״ לאחר התייעצות הודענו לדרוויש שאנחנו מוכנים לפגישה. בראיון עיתונאי שהענקתי ל״כל העיר״ (29.5.98) אמרתי כי ״מאוד רציתי לפגוש את היושב־ראש. רציתי שהוא ייווכח לדעת שיש יהודים הרוצים שלום, בעיקר אחרי מלחמת 67׳.״

הדרך שעשינו באותו לילה למפגש עם ערפאת היה מעין סיפור ״אלף לילה ולילה״. הנסיעה במכונית משוריינת ארכה כארבע שעות בתוך ברלין ומחוצה לה, וכל זאת כדי שלא נגלה היכן הוא מסתתר. כשנגמרה הפגישה, גיליתי שהיא נערכה בבית בודד המרוחק כעשר דקות נסיעה מהמלון שלי...

הרגע הראשון היה מביך מאוד. לפניי עמד אדם נמוך קומה ומזוקן, לבוש בגדי חאקי, אקדח צמוד למותניו. לידו עמדו שר החוץ של הארגון, פארוק קדומי, מחמוד דרוויש ואדם נוסף. החלה שיחת גישושים, כשזיאד ודרוויש שימשו גם כמתרגמים. אט־אט עברה השיחה לפסים פוליטיים, במהלכה הצגתי את עמדת המפלגה בדבר פתרון של שתי מדינות לשני העמים. חזרתי והדגשתי שקיימת רק אפשרות אחת לצאת ממעגל הדמים והיא באמצעות פתרון מדיני. בסיכום אמרתי שאני לא מאמין בפתרון צבאי. הוא יביא רק הרס ונהרות של דם בשני הצדדים.

ערפאת לא קיבל את עמדתי. הוא טען שאינו רואה באופק פתרון מהסוג שאני מציע וכי מה שנלקח בכוח יוחזר בכוח. ממשלת ישראל דבקה באלימות ולכן אין לפלסטינים מוצא אלא להמשיך להילחם עד שישיגו

מדינה משלהם. במהלך הוויכוח הבחנתי שהוא לא מדבר על מדינה בכל השטח שבין הים והירדן. מדי פעם הצביע לעבר דרוויש ואמר: "דע לך שהוא השגריר שלכם בארגון שלנו. אני לא מוצא הבדלים בין הדברים שלך ושל חבריך לבין הדברים שלו."

אחרי עשרים שנה נפגשנו, ערפאת ואני, בטוניס בנסיבות אחרות לגמרי – בימים שלאחר חתימת הסכם אוסלו, שהשרה במזרח התיכון, ובעצם בעולם כולו, אופטימיות ותקווה. הן נגוזו במרוצת השנים בגלל קטיעת התהליך.

יצאנו לטוניס, משלחת גדולה של ראשי חד"ש, ראשי מועצות, וכן ד"ר אילן פפה, בוויזות מצריות דרך קהיר. כל ראשי אש"ף המתינו לנו באולם גדול ומואר. כאשר נכנסנו לחדר מיהר ערפאת לעברי, לחץ את ידי בחום ואמר: "סדיקי, (ידידי בערבית) בנימין, זהו הניצחון שלכם, של המפלגה ושלך." ואז פנה לכולם וסיפר את סיפור המפגש בברלין שני עשורים קודם־לכן. את דבריו חתם באומרו: "אתם התעקשתם, טפטפתם על הסלע פתרון מדיני, עד שנעשה חור בסלע. והנה, עכשיו אנחנו אחרי חתימת הסכם אוסלו. אנחנו תקווה שבכך נסללה הדרך לשתי מדינות שיחיו בשלום זו בצד זו."

מספר שנים לאחר־מכן פגשתיו שוב יחד עם חבריי להנהגת ההסתדרות. היה זה בתקופת כהונתו של עמיר פרץ כיו"ר ההסתדרות.

אין כל ספק, התודעה הישראלית בדבר הצורך בכינון מדינה פלסטינית בצד ישראל השתנתה בשנים האחרונות. אפילו ראש־הממשלה הימני, בנימין נתניהו, הוציא מפיו בקיץ 2009 את המשפט המפורש ממנו נרתע עד אז. המפלגה שלנו יכולה, אם כן, לטפוח על שכמה; דבקותה במטרה, נאמנותה לעקרונותיה הוכיחו את עצמן.

ביקור ראשי האיגודים המקצועיים הארציים בראשות היו"ר, עמיר פרץ, בלשכת יו"ר הרשות הפלסטינית, יאסר ערפאת, בעזה (אוקטובר 1996)

במרוצת השנים פגשתי גם את פידל קסטרו ופעילים פוליטיים רבים, נשיאים, סופרים ומשוררים כמו יבגני יבטושנקו, וכן ראשי ממשלות וראשי איגודים מקצועיים. בראשית עידן הפרסטרויקה ליוויתי לרוסיה משלחת פועלים שבראשה עמד מנהיג הפועלים המיתולוגי של נמל אשדוד, יהושע פרץ. נפגשנו לשיחה עם מזכיר האיגוד המקצועי.

פרק שישי

פת לחם ופס אדום

אוזן קשבת ויד מכוונת

לקראת הבחירות המוניציפליות (נובמבר 2008) השתתפתי באספה בכפר הערבי ג׳סר א־זרקא, השוכן בין קיסריה למעגן מיכאל. בכפר, שהוקם בשנת 1832 בידי שתי חמולות שנלוו לכוחותיו של מוחמד עלי שכבש את הארץ לפרק זמן מידי העותומנים, מתגוררים 11,800 תושבים, רובם מוסלמים. יש בשם הכפר הזוהר והרומנטי משהו – ״הגשר הכחול״ – כדי להטעות את אלו החולפים על פניו בכביש הראשי במהירות מסחררת: עשרות שנים של קיפוח והזנחה נותנות את אותותיהן בכל פינה, בכל אתר. אוכלוסיית היישוב, רובה ככולה, קשת יום. אותות הדלות ניכרים בכל פינה.

האולם בו התקיימה האספה היה מלא מפה לפה בוותיקי המפלגה, צעירים, מבוגרים, אך מה שחימם את לבי במיוחד הייתה ההשתתפות המסיבית של נשים. כמחצית מבאי האספה היו נשים עובדות, שאך שעה קודם־לכן ראיתי אותן יורדות מהטנדרים בשובן מעבודה קשה בחקלאות, בניקיון בתי־חולים, באולמות קולנוע ושעשועים ובמשק בית.

בזמן שדיברתי, חשתי בחום הרב שזרם מהקהל אל הבמה, בעיקר מהן. במשפט הסיום אמרתי: ״חברות וחברים, אלו שחיים פה לידכם,

אנשי קיסריה, העשירים החדשים והישנים, המתעשרים על חשבון המדינה והחברה, הם אמנם בני עמי, אבל אתם ואנשים כמוכם, אתם אחיי ואחיותיי!"

בצדי ישב הדוקטור היחיד בכפר, ד"ר לכימיה. גם הוא היה נלהב כמוני מרגע מיוחד זה שבו בא לידי ביטוי הקשר המעמדי, המקום בו התיאוריה הופכת לפרקטיקה, שלצערי כה חסרה כיום במפלגה. והרי במציאות של ימינו, בה הנהגת ההסתדרות והממשלה מתנכרות לציבור העובדים, משוועים מיליוני עובדים למנהיגות מעמדית.

תנועתנו איננה גדולה, אך היא לא תתקיים אם לא תהיה לה אחיזה בקרב העובדים. ניתן לעשות גדולות בקרב אוכלוסיות רבות המחפשות אוזן קשבת ויד מכוונת ומקדמת.

רבים בציבור הישראלי נוכחו לדעת שלכל אורך השנים צדקנו בנושאים המדיניים. למשל, מאבקנו רב־השנים לשתי מדינות לשני העמים. ראש עיריית חיפה, יונה יהב, אמר לי זה לא־כבר: "אתם צדקתם שישים שנה ואחרים טעו." ראש הממשלה לשעבר, אהוד אולמרט השתמש בנאומי הפרידה שלו במונחים ובביטויים מבית מדרשנו, כאילו גדל בבנק"י. והדוגמאות הן רבות.

לאחר האירועים החמורים שהתרחשו בעכו ביום כיפור (ספטמבר 2008) השתתפתי בהפגנת הזדהות עם תושביה וסוחריה ונשאתי דברים באספה ספונטנית . באותה שבת טיילנו בשוק, התקבלנו בברכה. פתחנו לא רק את לבנו אלא גם את ארנקנו כדי לסייע לסוחרים שנפגעו לאחר החלטתו הנואלת של ראש העיר לבטל את הפסטיבל השנתי של "התיאטרון האחר", המתקיים דרך קבע בחג הסוכות, בעקבות הקריאות של הימין להחרים את העיר.

מתוך החלטות ועידת הייסוד של ההסתדרות:

חוקת ההסתדרות: "א. ההסתדרות הכללית מאחדת את כל הפועלים והעובדים בארץ, החיים על יגיעם מבלי לנצל עבודת זולתם, לשם סידור כל העניינים הישוביים, הכלכליים וגם התרבותיים של כלל העובדים בארץ, לבניין חברת העבודה העברית בארץ ישראל. ב. ההסתדרות מורכבת מאגודות מקצועיות המאחדות את החברים לפי משלח ידם. ג. חוג פעולתה של ההסתדרות הכללית: 1. סידור ופיתוח משקים חקלאיים וענפי עבודה בכפר ובעיר, סידור גדודי עבודה, קבוצות לחקלאות ולחרושת. 2. קבלת עבודה וסידורה. 3. ארגון הפועלים בהסתדרויות מקצועיות כלליות, המקיפות את כל העובדים למקצועותיהם, על בסיס בלתי מפלגתי. 4. השבחת תנאי העבודה והרמת פריונה. 5. חינוך לעבודה והשתלמויות מקצועיות. 6. הספקה קואופרטיבית. 7. עזרה הדדית (קופת חולים, אחריות, מלווה וכו') ד. ההסתדרות באה בקשר עם כל המוסדות, ההסתדרויות והמפלגות העבריות והבלתי עבריות, בין אלו שבארץ, ובין אלו שבחוץ לארץ לשם ביצור העובד העברי (דגש שלי) בארץ ובניין ארץ ישראל עובדת. הקשר הוא רק מעשי. ו. ההסתדרות פונה אל כל הסתדרויות העובדים העברים בארצות הגולה, המכירות בארץ ישראל עובדת, בדבר הצורך המוחלט ליצור מוסד כללי בין־מפלגתי לשם עבודה מעשית לבניין חברת העבודה העברית בארץ ישראל..."

קביעת המדיניות הרשמית של ההסתדרות כלפי הערבים והוצאתה לפועל מאז 1948 היו נתונות בידי גופים שלטוניים אזרחיים וצבאיים, שהיו כפופים לממשלה ולשר הביטחון. העיקריים שבהם היו משרד המיעוטים קצר הימים, שפעל מאז הקמת המדינה ועד יולי 1949, וכן הממשל הצבאי, שהיווה כלי דיכוי מסיבי בידי השלטון. הממשל הצבאי שלט בכל פרט של חיי האזרחים הערבים ופיקח על כל תנועה מתנועותיהם. בין השאר היה אסור על ערבי לצאת מכפרו בלי רישיון. חיי היומיום של האזרחים תחת עולו של הממשלה הצבאי היו רצופים בהגבלות שנעשו על סמך תקנות ההגנה לשעת חרום של המנדט הבריטי (1945) כמו הצורך ברישיונות לתנועה ממקום למקום, עונשים קולקטיביים, עוצר לילה, מחסומים וחיפושים, שיפוט צבאי של אזרחים. היו שתיארו את הממשל הצבאי כבית כלא גדול לערבים. זרוע מרושעת זו בוטלה רק בדצמבר 1966,

בעת כהונתו של לוי אשכול כראש הממשלה. שנתיים קודם־לכן התקבלו העובדים הערבים להסתדרות.

מאז 1948 ניהלה מק"י שורה של מאבקים בגזענות כלפי המיעוט הערבי, דאגה ונאבקה לקיום הוגן עבור העובדים הבלתי מאורגנים הנתונים לשרירות לבם של מעסיקים ושל מתווכי עבודה למיניהם.

שני כובעים

במשך שנים רבות הייתה ההסתדרות – המדינה שבדרך – המעסיקה הגדולה בארץ. חברת העובדים כללה את סולל בונה, כור, בנק הפועלים וכן את קופת חולים, הפועל ועוד גופים רבים אחרים. המצב הדואלי שבו היא חובשת כל השנים את שני הכובעים – גם אמורה להגן על העובדים וגם משמשת מעסיקה – הגיע לידי משבר.

שנתיים לפני המהפך בהסתדרות, עם ניצחון סיעת חיים רמון, כאשר עמד על הפרק עניין מתן תוספת יוקר במשק, התברר כי צמרת ההסתדרות בראשות המזכ"ל, ישראל קיסר, ויו"ר האגף לאיגוד מקצועי, חיים הברפלד, שאמורים היו להיות הראשונים המממשים זכות זו, התנגדו. באחת מישיבות הוועד־הפועל יצא המרצע מן השק, כאשר הברפלד אמר מפורשות כי חברת העובדים לא תשלם תוספת יוקר כי לא תוכל לעמוד בכך.

במשך שנים רבות היה ציבור העובדים צמא לשינוי, חיפש אלטרנטיבה לשלטון המושחת והמשחית של מפא"י ההיסטורית בגלגוליה השונים. סימנים לכך ניכרו זמן רב לפני המהפך במדינה בשנת 1977. המגמה הרווחת לשבור את מוקדי הכוח של מפלגת העבודה/המערך המתינה עשרים שנה נוספות עד השינוי בהסתדרות ובשלוחותיה השונות.

בתחומים רבים, בהם הפגינה צמרת ההסתדרות חולשה וגמגום, אנחנו היינו אלה שנטלנו יוזמה. דוגמא מובהקת לכך הייתה בשנות השישים,

כאשר מק"י, בשיתוף פעולה עם קבוצות אחרות, נרתמה למאבק של עובדי עלית, מאבק שסחף אתו אלפי עובדים. הקמנו ועדות יוזמות, החתמנו ועדי עובדים בכל רחבי הארץ. מאוחר יותר התייצבנו לצד קבוצת 13 הוועדים, שדרשה העלאת שכר ושיפור התנאים הסוציאליים. צמרת ההסתדרות עשתה את כל שלאל ידה כדי לפורר אותה. באחת מישיבות הוועד־הפועל כיניתי קבוצה חשובה שהתמוססה עם השנים בגלל תמיכתה הגורפת והלא אחראית בהפרטה: "הפלמ"ח של העובדים בארץ ישראל".

עליית רמון וסיעת ר"ם הובילו לשינויים במשק העבודה בישראל. לחלק מהשינויים נתנו יד, אך השתדלנו בכל מאודנו למנוע את מכירת החיסול של ההסתדרות. בגלל כוחנו הדל לא הצלחנו למנוע את הטעות הנוראה של הפרדת קופת־חולים מההסתדרות ועוד שורה של צעדים שהגדילו את הפער בין האוכלוסיות החלשות לבין בעלי האמצעים וגרמו לקיטוב נוסף בחברה הישראלית.

התנגדנו למעבר של הוועד־הפועל לירושלים, צעד קפריזי ומטופש של רמון, שהתברר כמקח טעות שעלה להסתדרות הון עתק של 100 מיליון שקלים; התנגדנו לניסיונות החוזרים ונישנים למחוק את הסימנים והסממנים הסוציאליסטיים של ההסתדרות, כמו שמירת אופייו של חג האחד במאי והצלחנו – אמנם נחמה פורתא – לקבוע פס אדום על דגלה של ההסתדרות החדשה. לראשונה התקבלה ביוזמתנו החלטה להקמת מועצות פועלים נבחרות ביישובים הערביים.

החברה הישראלית עברה במרוצת עשרים השנה האחרונות, בעיקר לאחר התוכנית הכלכלית הגדולה של שנת 1985, שינויים משמעותיים שהביאו, בין השאר, להעדפת ההון על חשבון העבודה והאדם העובד. מביתי במורדות הכרמל אני עד כל בוקר מחדש לאחד מסימני ההיכר של אותה תמורה: מפרץ חיפה, הנשקף אליי, שקק חיי עבודה במשך עשרות בשנים. עתה אין הוא אלא קניון אחד גדול, המתבסס בעיקר על מוצרי ייבוא.

פרק שביעי

הכה בשכירים – הצל את המולדת

אוניברסיטאות השטח שלי

אחת מנקודות השבר החמורות בחברה הישראלית הייתה בעקבות "התוכנית הכלכלית החדשה" שיצאה לדרך בתחילת יולי 1985. תוכנית החרום כללה הורדת שכר דרסטית, בעיקר בסקטור הציבורי, וגרמה זעזועים חמורים ביחסי העבודה במשק.

בשלוש השנים שלאחר־מכן נסגרו מפעלים רבים, גל של שביתות והפגנות שטף מקומות עבודה רבים. לא רק צמתים ברחבי הארץ היו עדים לכך. גם הדשא המטופח שלמרגלות בניין הוועד־הפועל ברחוב ארלוזורוב בתל־אביב שימש כר למאבקים רבים.

הצעדים שנקטה הממשלה, בהסכמת צמרת ההסתדרות, חתמו למעשה את המגמה המובילה במשק, שעיקרה העדפת ההון על פני העבודה. כמו כן, הם זרזו את קריסת חברת העובדים והחלשת ההסתדרות בשורה של מעשים נואלים כמו הפרדת קופת־חולים ממנה. סמל ישראלי נוסף, שהלך ודעך: התנועה הקיבוצית, שספגה מהלומה קשה ומאז היא הולכת ומידלדלת. התוכנית סימנה וסימלה את הפגיעה בסולידריות החברתית. היה בה ובתוצאותיה, הנותנות את אותותיהן גם כיום, משום מימוש אמרתו האנטי־חברתית של יצחק רבין: "כל אדם לנפשו".

בשנים אלו שימשתי חבר מטעם חד״ש בוועדה המתאמת של האגף לאיגוד מקצועי, שהוא מעין קבינט ליחסי עבודה. כחבר בגוף זה עשיתי חיים לא קלים לראשי האגף, ביניהם רחביה אופק, עליזה טמיר ואחרים. לא הייתה ישיבה בה לא הטיחו הפונקציונרים מטעם: ״מי אתה בכלל? את מי אתה מייצג?״ לא אחת הצגתי בפניהם עובדות שלא הכירו כלל. ידיעותיי בתחום יחסי העבודה, השגותיי ומסקנותיי לא נבעו מקריאת עיתונים או מקבלת דיווחים ממזכירי מועצות פועלים או מנציגי ועדי עובדים. בניגוד לעסקונה, אני הייתי בשטח, חייתי יום־יום ושעה שעה את הטלטלות, הזעזועים, המחדלים והתקוות. זאת עשיתי מקרוב ולא בשלט־רחוק. לאיש מאותה גוורדיה ותיקה ומותשת של אנשי המערך, עם כל גרורותיה, לא היה קשר ישיר ואישי כפי שהיה לי לא רק עם נציגויות העובדים, גם עם הפועלים הרבים במקומות העבודה.

השנים בהן נדדתי ממפעל למפעל, ממקום עבודה אחד למשנהו היו עבורי ״האוניברסיטאות שלי״. עד היום ניגשים אליי אנשים רבים ומזכירים לי ימים עברו, בהם עמדתי לצדם. המגע עם השטח, המעורבות היומיומית לימדו אותי פרק חשוב מאוד, ששימש אותי מאוחר יותר, בזמן הצטרפותי להנהגת ההסתדרות.

לא כל חברי הוועדה המתאמת יצאו נגדי. היו שתמכו בי מאחורי הקלעים והיו שהביעו את דעתם החיובית עליי קבל עם ועדה, כלומר בישיבות. אחד מהם היה ידידי, הרב גרשום הרפנס, איש אגודת ישראל, מזכיר עובדי הניקיון, אתו אני שומר על קשר חם עד היום.

גם כשהייתי מ״מ יו״ר האגף לאיגוד מקצועי והאחראי על חדר המצב לא ישבתי במשרד – יצאתי לכל מקומות העבודה שנמצאו באותה עת במשבר או במאבק. בתקופת עבודתי בוועדה המתאמת, כמו גם בתקופות הביניים ובימי כהונתי כממלא מקום יו״ר האגף לאיגוד מקצועי, נתקלתי לא אחת בעובדים שהרימו גבה כשנכנסתי בשערי המפעל, כשהם בוחנים אותי ואומרים: ״זה לא יכול להיות. אנחנו רגילים לביקורים של מנהיגים

רק בימי חג, כשהם באים לקבל מתנות. ואתה, מה יש לך שאתה מופיע בזמן שבאמת צריכים תמיכה, עידוד וייעוץ?"

בנסיעותינו ברחבי הארץ אני מצביע בפני יוכבד וילדיי: הנה, כאן היה טמבור, שם וולקן, כיתן... פה היה מפעל כזה וכזה, כאן עשינו ככה וככה... אין מפעל בארץ שלא נזעקתי אליו כשעובדיו נזקקו לעזרה.

הפעילות העניקה לי כוח. לא מקובל עליי מצב בו מנהיגים, במרכאות ושלא במרכאות, קובלים שעבודתם גוזלת את כל זמנם וכי לא נותר להם פנאי לעשות דברים אחרים. במרוצת חיי הצלחתי להקדיש זמן גם לדברים שמחוץ ליומיום ולשעות הפעילות הרבות.

נהניתי גם מתרבות, מספרות, מאמנות, מבילויים עם משפחתי ועם חברים. היה לי זמן לכל ואפילו הצלחתי לישון.

הלילה טוב לא רק לשינה, הוא טוב גם לגיבוש ולגלגול רעיונות. בבקרים אני נוהג מיד עם קומי להתיישב לשולחן ולרשום על פתקים הגיגים ומחשבות. בעבר הם שימשו אותי בדברים שעמדתי לשאת בפני מקבלי החלטות או עובדים מן השורה כמו גם לפני ראיונות עיתונאיים.

זעזועים הולכים ומחריפים

בין השנים 1985 ל־1988 נוהלו כל שנה בממוצע 150 שביתות, בהן נטלו חלק 450 אלף שכירים. השיא של תנועת השביתות הייתה בשנת 1987. באותה שנה שבתו 815 אלף שכירים ומספר ימי השביתה הגיע למיליון.

בתחילת 1986 נאבקו אחיות בתי־החולים הממשלתיים לשיפור תנאי העבודה ולקבלת תמריצי שכר. הן השיגו הסכם רק בסופה של אותה שנה. ההסכם לא בוצע ובאוקטובר 87' הן הודיעו באופן חד־צדדי שהן עוברות לשבוע עבודה מקוצר.

אלו היו גם ימי השיא במשבר שפקד את אתא וסגירתו האכזרית שמהווה לדעתי גם כיום העתק שמש למתחולל במשק ובחברה. ב־85' האינפלציה הרקיעה שחקים. בחודש יולי היא הגיעה ל־44 אחוזים. האבטלה הקיפה 17 אחוזים מכלל העובדים במשק, (7 אחוזים נחשבו במשק העולמי כקו פרשת המים). בחודש יולי חל גידול של 15 אחוזים במספר הפונים לביטוח הלאומי להבטחת הכנסה. מספר דורשי העבודה הגיע לשיא של־45 אלף. נרשמה ירידה תלולה של כ־90 אחוזים ביבוא מוצרי צריכה. בחיפה נרשמה עלייה של 37 אחוזים במספר המובטלים.

המשק רתח. בהסתדרות הוקם מטה חרום. מיכאל אלבין, חותנו של איל ההון שאול אייזנברג, התאבד לאחר שנעצר בחשד למעילה גדולה ונוכח הכישלונות ברכישת מפעלי הטקסטיל לודז'יה, אלסקה ספורט לייף וכמובן חורבן אתא.

מתחילת השנה פקדו את המשק זעזועים רבים ואלו הלכו והחריפו לקראת אמצע השנה. ביוני 1985 הלכו וגברו השביתות והעיצומים; בלטו במאבק נהגי המוניות, עובדי בתי המשפט וכל הסקטורים בבתי־החולים. העובדים היו נתונים למתקפות ישירות ועקיפות.

נוכח ההאשמות כי מלחמת לבנון ההרפתקנית והמיותרת שואבת את אוצר המדינה, יצאו קצינים בכירים בהכרזות תמיכה בהרפתקנות המפוקפקת של שרון וחבריו שלוש שנים קודם־לכן. בראיון מקיף ל"על המשמר" קבעה הצמרת הביטחונית חד־משמעית: "לא הביטחון הרג את הכלכלה – הכלכלה היא שחיסלה את הביטחון."

השחקנים הראשיים בתקופת תוכנית החרום היו ראש הממשלה, שמעון פרס, שר האוצר, יצחק מודעי, מזכ"ל ההסתדרות, ישראל קיסר, יו"ר האגף לאיגוד מקצועי, חיים הברפלד, שר המסחר והתעשייה, אריאל שרון ושר האנרגיה, משה שחל.

עוד מאותות המשבר העמוק: עסקת החבילה שנחתמה חודשים ספורים קודם־לכן ספגה מהלומה ניצחת עם העלאת מחירים של כ־70

מוצרים בתחום תעשיית המזון. קיסר נזעק באחת מישיבות הוועד־הפועל: "האוצר משבש את המערכות הכלכליות...פרס מעניק בונוס למעסיקים שלא יצטרכו לשלם תוספת יוקר וזאת על חשבון השכירים." יו"ר ועד עובדי התפעול בנמל אשדוד, מישל סרוסי, אמר באותה ישיבה מתוחה: "תנו לי שעה וחצי ואני מביא לפה מאות חברים מוועדי עובדים!" סרוסי, כרבים אחרים, ידע היטב כי זהו סדין אדום לצמרת ההסתדרות, שעשתה את כל שלאל ידה כדי לחסל את גוף 13 הוועדים.

פרס הועמד בפני שתי אלטרנטיבות: גישה ראשונה, בה צידד מודעי, התבססה על קיצוץ נוסף בקיצוצים שכבר נעשו בסך של כ־500 מיליון דולר, תוך ביטול פרויקטים כמו מטוס הלביא, וכן קיצוצים בתקציב הסובסידיות, הקפאת מחירים ושכר באמצעות חקיקה חד־צדדית והאחדת שערים שתהיה מלווה בפיחות של השקל עם ביטול סובסידיות ליצוא והיטלי יבוא. הגישה השנייה, בה דגלו שרון ושחל, חלק גדול מאנשי מחלקת המחקר של בנק ישראל ופרופסורים לכלכלה כמיכאל ברונו: הורדה חדה של שיעור האינפלציה על־ידי הצמדת המשק לדולר או באמצעות קיבוע שער החליפין.

בתום דיונים מרתוניים והתפרצויות זעם, (מנכ"ל משרד האוצר דוד ברודט התעלף באחת הישיבות והועבר לבית־חולים), צעקות ואיומים, יצאה התוכנית הכלכלית לדרך. לאחר ליל שימורים בתל־אביב הופיע פרס בבוקר ה־1 ביולי 1985 על המרקע כדי להסביר את עיקרי התוכנית ומטרותיה. אני זוכר היטב כיצד הוא הופיע מצוחצח ומפודר כמו חתן מסלון כלות והשתדל מאוד להפחיד אותנו. השידול לא עלה יפה. פרס נכשל בסגנון ובמהות. הייתה זאת, למיטב זיכרוני, הופעה מנוכרת ומזויפת.

התוכנית כללה פיחות של 20 אחוזים, הטלת אגרות בריאות וחינוך, הטלת מס על קרנות ההשתלמות וגם הפעלת צווי חרום. הלחם עלה ב־75 אחוזים, השמן ב־60, חלב ומוצריו ב־65, בשר קפוא ב־45, ביצים ב־65, עוף קפוא ב־45, מחיר המים ב־82 אחוזים.

להשניא את החיים

היה ברור אז כי יישום כל הצעדים שבתוכנית יגרום לשחיקת השכר בכ־30 אחוזים. מחזיקי נכסים צמודים התעשרו בן־לילה מהפיחות במיליוני דולרים. בהסתדרות חששו מהתארגנות של עובדים, במיוחד של ועדי עובדים חזקים כדוגמת 13 הוועדים.

בישיבת הסיעה שלנו, שהתכנסה תחת הכותרת: "הכה את השכירים – הצל את המולדת", טענתי כי התוכנית הכלכלית אינה מטפלת בשתי הבעיות הבסיסיות של המשק: הוצאות ממשלתיות גבוהות ותקציב צבאי שמגיע לשליש התוצר הלאומי. כמו כן, אין טיפול בגביית מס הכנסה מהחברות ומהסקטור העסקי, שאינם משלמים מס זה שנים. הצגתי בפני חבריי את עיקרי דו"ח בנק ישראל מאותם ימים, לפיו המשק הפסיד כל שנה כשני מיליארד דולר בגין הטבות מס שונות ומשונות לבעלי החברות ולקונצרנים. את הרווחים, עליהם לא שילמו מס, הוציאו בעלי החברות לחו"ל באופן חוקי ושאינו חוקי. ציינתי שהממשלה טיפלה בהגבלת ההקצבות במטבע חוץ למטיילים, אך בה בעת לא סגרה את הברזים בצינורות בהם מועברים מאות מיליוני דולרים לחו"ל בצורת השקעות, "החזרי הלוואות", תשלומים עבור שירותים וחשבונות יבוא מנופחים. וכיוון שתוכנית כלכלית זו לא עסקה בבעיות האמיתיות אלא הטילה את התשלום עבורן על השכירים, שלא גרמו לבעיות אלו, היא לא תושיע את כלכלת ישראל אלא תחמיר את מצב החברה ואת מערכת יחסי העבודה.

בד־בבד עם מימוש התוכנית הכלכלית החדשה החליטה מועצת הביטוח הלאומי כי יינתן פיצוי בשיעור של 11 אחוזים למקבלי קצבאות ילדים במשפחות שאבותיהן שרתו בצבא, צעד שפגע בעיקר במשפחות ערביות ודתיות שבניהן אינם משרתים בצבא. ההחלטה עוררה בציבור סערת רוחות ולבסוף בוטלה, אך הוסיפה, כמו צעדים אחרים, דלק על מדורת הגזענות.

באחד הסיורים שערכתי באום אל־פחם אמר לי עובר אורח, שזיהה אותי כמי שסייע לו ולחבריו באחד המאבקים באזור מפרץ חיפה: "אני אב לשתים־עשרה נפשות. הקצבאות מסייעות לי כי המשכורת לא מספיקה. מה אגיד לך, בנימין, אפליה מסוג כזה גורמת להשניא עליי את החיים, הם עושים הכול כדי שאשנא את המדינה... אני לא מלאך וקשה לי מאוד. אני רק בן־אדם ואני עלול לאבד כל ערך אנושי."

מתקפה דמגוגית

דוברי הממשלה ואבות התוכנית חזרו שוב ושוב על המנטרה הזדונית: או שחיקת השכר או שחיקת הביטחון. בשורה של מפגשים, כינוסים וישיבות ביקשתי להסיר מעל ציבור העובדים את רוע הגזרה. חזרתי וטענתי שבניגוד למקובל, השכר איננו הגורם לאינפלציה. דחיתי מכל וכל את הקביעה לפיה תוספת־היוקר מכבידה על המשק; אדרבה, תוספת־היוקר מעניקה, אם היא משולמת, פיצוי חלקי על שחיקת השכר.

מכונת התעמולה הופעלה גם באמצעות ראיונות רחוב מגמתיים ששודרו בערוץ הממלכתי. על כך כתבתי: "רק מי שהחליט להבריא את המשק באמצעות צווי חרום יכול להעלות על הדעת שאפשר להבריא את הציבור מהלם הגזרות הכלכליות על־ידי תעמולה טלוויזיונית שקופה ומזויפת, המדמה אותנו לאותם משטרים שבהם אומרים לעם שהוא מרגיש נהדר ככל שגוברת מצוקתו. לפי התמונות המובאות בטלוויזיה, הרי כולם ממש מאושרים משחיקת השכר, מן היוקר ומחוש הצדק של הממשלה. תשדירי תעמולה כאלה לא ייתכנו בשום משטר דמוקרטי שבו העם שופט את הממשלה על־פי מעשיה ולא בעקבות שטיפת מוח השאובה מרעיונותיו־נבואותיו של אורוול!"

האדמה רעדה: במהלך השבוע מאז פרסום תוכנית החרום, התברר כי אין היא עוסקת אך ורק בשחיקת השכר, אלא כוללת בתוכה גם הפעלת

צווי חרום, שהוסרו מאוחר יותר, בעקבות לחץ של ההסתדרות, האיגודים המקצועיים וועדי העובדים.

מערכות יחסי העבודה בערו: סרוסי שב והזהיר כי אם צווי החרום לא יבוטלו ואם לא יינתן פיצוי מניח את הדעת בגין שחיקת שכר, יקומו לא 13 ועדים אלא 100 ועדים. אבי כהן מוועד עובדי הכימיקלים באשדוד הזהיר: "אם קיסר לא ייקח את העניינים לידיים – נוריד אותו." ראש ועד שדות התעופה, אבישי לווין: "שיטת הסמוך נגמרה!"

היו גם גילויים לא נעימים. באחד הכינוסים בהם השתתפתי הטילו ראשי ועדים האשמות האחד בשני בגין היעדר סולידריות. חלק מראשי הוועדים תקפו את אנשי ועד חברת החשמל שאינם יוצאים נגד יו"ר הוועד, יורם אוברקוביץ', אשר סירב לקריאה "להוריד את השלטר", דהיינו להחשיך את המדינה. באחת הישיבות השתתפו נציגי רשות הנמלים, רשות שדות התעופה, בתי הזיקוק, בזק, חברת החשמל, בנקים ותעשייה אווירית. המתח הגיע לממדים כאלו שסרוסי, אשר ניהל את הישיבה, הורה לאמצעי התקשורת לעזוב את האולם. מחיתי על כך ולאות מחאה גם אני יצאתי.

בגלל לחץ ההסתדרות שחיקת השכר הייתה נמוכה מהצפוי. ואילו המצב בחקלאות הלך והחמיר. מושבניקים רבים פשטו את הרגל וגם את היד. קונצרן כור, שנמכר מאוחר יותר לידיים פרטיות, ביטל השקעות בסכום של 40 מיליון דולר. מנכ"ל החברה, ישעיהו גביש, כינס מסיבת עיתונאים בה הודיע כי מסתמנת ירידה גדולה במלאים, הקטנת תוכניות הרווחה לעובדים, קיצוץ בהוצאות מנהליות, מעבר בחלק מהמפעלים ל־5 ימי עבודה בשבוע, קיצוץ חופשות, פרישה מוקדמת ואף פיטורים נרחבים. ספינת הדגל של חברת העובדים החלה לקרוס כמו מפעלים רבים אחרים.

בשלוש השנים שלאחר־מכן השיגו השכירים עלייה מסוימת בשכר הריאלי. הסכם תוספת היוקר שנחתם מיד לאחר יציאתה של התוכנית

לדרך סייעה מעט לריכוך המכה. ההסכם נחתם בחיפזון בין ההסתדרות והמעסיקים.

תוכנית החרום הצביעה בפעם המי יודע כמה על הקשר הגורדי הקיים בין הכלכלה הישראלית לבין תרבות המלחמה המכלה כל חלקה טובה. בימי הרתיחה של התוכנית הלך לעולמו הסופר הגרמני, חתן פרס נובל, היינריך בל, שכתב באחד מספריו: "המלחמה לא נגמרה כל עוד נוטף דם מפצע שנגרם בעטייה!" משפט זה מצטרף לדבריו של נשיא ארצות־הברית, אברהם לינקולן: "הגנתנו האמיתית נעוצה בתפישה שהחרות היא נחלתם של כל בני־האדם, בכל ארץ וארץ. אם תהרסו תפישה זו, תזרעו את זרעי העריצות בפתח ביתכם שלכם. אם תתרגלו לשימוש בכבלים – תכשירו את אבריכם שלכם לשאת אותם. ומשהתרגלתם לרמוס את זכויותיהם של אחרים, תאבדו את רוח עצמאותכם שלכם ותהיו נתינים ראויים לעריץ הראשון שיקום מביניכם!"

פרק שמיני

צונאמי של מאבקי עובדים

שורה ארוכה של מפעלים עמדה במרכז המאבקים המקצועיים והציבוריים בין השנים 1986 ל־1988. הבולטים שבהם היו: מספנות ישראל, וולקן, כיתן בית שאן, אסם יוקנעם, אופ־אר חדרה, מנועי בית־שמש, פרי־זה חדרה, תדיראן עפולה, טקסטיל השרון, גל־סרף אופקים, מבט שדרות, רום־כרמל חיפה, שטיחי־כרמל אור־עקיבא, ליגת קריית־גת, מפריטקס שדרות, כיתן דימונה.

בשנת 1988 פוטרו מאות עובדים בחברת העובדים, בעיקר ביובל גד, חמת ופניציה־ירוחם. בשנה שלאחר־מכן נמשך המאבק נגד פיטורים במפעלי תדיראן, טקסטיל דימונה וסולתם. באותה שנה נסגר כל־בו שלום בתל־אביב וכל עובדיו פוטרו. במרבית מקומות העבודה הייתי מעורב ופעלתי ללא ליאות, עם חבריי, על־מנת לצמצם את המכה, להקל על העובדים ולדאוג לפיצויים הוגנים למפוטרים.

מספנות ישראל – לא מאבק אלגנטי

אחד המאבקים היותר קשים התחולל במספנות ישראל הממשלתית שבמפרץ חיפה. כדרכו של עולם ההפרטה, המאבק החל בדרישה של משרד

התחבורה לצמצם את מספר העובדים. סימנים למשבר המתקרב נראו כבר במהלך 1985, אך הם הפכו למציאות בתחילת השנה שלאחריה.

פרשת מספנות ישראל היוותה עבורי שלב בדרכי לוועדה המרכזת, או בשמה המחודש מבית מדרשו של רמון: "הנהגת ההסתדרות".

ביני לבין העובדים וראשי הוועדים של המספנות נוצרה מערכת יחסים הדוקה. השתדלתי בכל מאודי לעודד, להמריץ ולסייע במאבקם מול כוחות חזקים וגדולים מהם לאין שיעור. הם תרמו לי רבות בגיבוש ניהול המערכה ובניהול מאבקים מקצועיים אחרים שגם אם בסופו של דבר חלקם לא צלח, היה בהם כדי לשמור על כבוד האדם ולדאוג לשמירת זכויותיו.

במשך שנים רבות היו מספנות ישראל סמל למפעל ביטחוני ממדרגה ראשונה. עבורי היה זה מקום עבודה אחד מני רבים, המעניק פרנסה למאות משפחות – נשים, הורים ילדים וטף. תוכנית ההפרטה של המפעל עלתה בקנה אחד עם המגמה הכללית להפריט את המשק, שהלכה ותפסה תאוצה מאז ועד היום.

כאשר המשכורות בוששו להגיע, כלאו העובדים את ספינה הגלנוע "יסמין" של חברת צים, שעמדה באותה עת במבדוק. רק לאחר שהובטח כי הכספים יועברו לבנקים, החליטו הוועדים והעובדים, תוך התחשבות בבקשת ועד עובדי צים, לשחרר את האונייה, כדי שיוכלו להמשיך בעבודתם.

כבר בשלבים הראשונים נכנסתי לעובי הקורה של המאבק. האנשים קיבלו אותי תחילה בחשדנות רבה, אולם עד מהרה הפכתי חלק מהם. ומאחר שמדובר היה באתר ביטחוני ממעלה ראשונה, הם דאגו לכניסתי. כאן, כמו במקומות עבודה אחרים, לא הכירו אותי בשמי הפרטי אלא בכינוי: "הקומוניסט". שותפתי בדיוני הוועד, עמדתי מקרוב על הלכי הרוח והענקתי מניסיוני ומידיעותיי כמיטב יכולתי. במהלך תקופה זו עשיתי לי חבר, מישל אלמליח, מראשי מנהיגות העובדים, אתו אני ממשיך להיות בקשר.

כחבר הוועדה המתאמת של האגף לאיגוד מקצועי סייעתי בקשר עם גורמים בהסתדרות וגם מחוצה לה ונוצרו בינינו יחסים מצוינים. הפכתי לכתובת ראשית במקום מועצת פועלי חיפה שפעלה, למגינת לבי, בצורה עלובה, רק כדי לצאת ידי חובה. על רקע יחסה המתנכר הצעתי לעובדים לקיים הפגנה מול בניין מועצת הפועלים ברחוב החלוץ. הצעתי נתקבלה. עסקני ההסתדרות המקומיים נצמדו לחלונות הבניין, מתפלאים כיצד זה אפשרו העובדים להציב בראש ההפגנה, בצד אנשי הוועד, קומוניסט כמוני.

עשיתי עם העובדים לילות כימים. עמדתי יחד אתם בכל הניסיונות לשבור אותם. באחד האירועים הקשים צרו שוטרים על שערי המפעל. העובדים יצאו לקראתם ובידיהם לומים ומכשירים קהים נוספים כדי להגן על מקום העבודה שלהם. במהלך המאבק דאגתי להפגיש את העובדים עם חברת הכנסת באותם ימים, תמר גוז'נסקי, שפעלה למענם בכנסת ובוועדותיה.

התבצרות

המצב הלך והחמיר. לאחר שההנהלה, מגובה על־ידי הממשלה, החליטה להוציא את כל העובדים ל"חופשה ללא תשלום", התבצרו העובדים בשטח המפעל.

באמצע חודש ינואר 86' חתמה נציגות העובדים על זיכרון דברים עם ההנהלה לצמצום כוח האדם ב־250 איש מתוך 650. אולם לממשלה אצה הדרך, כפי שנכתב אז בעיתונות, לכונס נכסים. והיא לא עמדה בהתחייבויות, כפי שנקבע בהחלטת ועדת השרים לענייני כלכלה, לדאוג למימון בתיאום עם הכונס והפכה את פועלי המספנות לכלי משחק בין השרים. לבקשת עובדי המספנות התקיים ב־22 בינואר דיון בבית־המשפט

המחוזי בירושלים בפני השופט שמואל פינקלמן לביטול הצו המורה להם לצאת לחופשה ללא תשלום. העובדים הודיעו: "לא נהיה אתא נוספת, לא נסכים לסגירת שערי המפעל!"

בשעות הבוקר המוקדמות הוצבו בשערי המספנות שני מנופים שחסמו את הכניסה למפעל. האווירה הייתה קשה, מורטת עצבים. היו שתבעו להכריז על שביתת רעב. קריאה יצאה משערי המפעל: לא נשלים עם מדיניות של זריקת עובדים לכלבים לאחר עשרות שנים של עבודה קשה. יו"ר הוועד, חיים מויאל, ואלמליח קראו לעובדים להצטייד במזרנים ובאוכל עד ביטול צו בית המשפט ועריכת דיון מחודש. באזור המספנות הוצבו כוחות משטרה גדולים. הוחלט שקבוצות עובדים ישהו בשטח על־מנת לוודא נוכחות לאורך כל שעות היממה. באספת עובדים סוערת אמרתי לעובדים שהממשלה טומנת מלכודת וברגע שיצאו לחופשה מאונס והעבודה תושבת, תהפוך סגירת המספנות לעובדה מוגמרת.

אחד העובדים פתח בשביתת רעב. לכוחות המשטרה צורפו גם חיילים ממשמר הגבול. עובדים התבצרו ב"הילטון" – שם התואר לבניין המפואר של ההנהלה. עובדים מקרב עולי ברית־המועצות אמרו לעיתונאים שצבאו על שערי המפעל: "נאבקנו לעלות לארץ. אנחנו אנשי עבודה. באנו כדי להתפרנס בכבוד ועכשיו אנחנו שוקלים לחזור שוב לברית־המועצות."

בתחומי המספנות נותרה נציגות נכבדה, כשאחרת יצאה להפגין בגן הזיכרון בחיפה. מסע ההפגנה החל ביציאת שיירה של מכוניות מהמספנות, בראשה טרקטור שהוביל עגלה ועליה דגמים של ספינות טילים ואוניית סוחר המיועדות לקבורה. ההפגנה התקיימה באישור המשטרה. התנועה ברחובות הסמוכים הופסקה. עובדים יוצאי חבר העמים תלו על דש בגדיהם טלאי צהוב, עליו נכתב: "תשלחו אותנו חזרה לגולה".

בראיון לכתבת "דבר", אריאלה ראובני, אמר מויאל: "אני יודע שפיני גרוב עשה את כל מה שביכולתו להציל את אתא, אבל דרכי המאבק שלו לא עמדו במבחן המציאות. כיום אין מקום למאבקים אלגנטיים. כשהממשלה

נוקטת צעדים נגד פועלים שנתנו את חייהם למפעל ביטחוני־לאומי, אין לנו ברירה אלא להקצין את מעשינו. ההנהלה נטשה אותנו כמו שנוטשים ספינה טובעת." בראיון עיתונאי אמרתי: "מה שמתחולל במספנות מורה כי הניתוח הכלכלי של מודעי וחבריו הצליח, אבל הפועלים מתים בגסיסה מכאיבה ולאיש לא אכפת." והוספתי שממשלה הסוגרת ונועלת את המשק, תמנה בקרוב כונס נכסים לכל המדינה.

רשות החברות הממשלתיות הוסיפה שמן על המדורה: בעידוד משרד האוצר סירבה הרשות בעקשנות לאשר את זיכרון הדברים לגבי תנאי פרישת העובדים שנחתם בין הנהלת המפעל לבין ועדי הפועלים, כשתנאי הפרישה בהסכם זה נפלו מאלה להם זכו באותה תקופה עובדי מנועי בית שמש ומקורות. שר התחבורה דאז, חיים קורפו (ליכוד), טען שעובדי המספנה שסירבו לצמצם את מצבת כוח האדם במפעל החמירו את המצב וגרמו לכונס נכסים.

לאחר תהליך ארוך ומייגע המפעל נסגר, הופרט והפך ל"נמל חופשי". להערכתי, שוט ההפרטה, המונף זה מספר שנים מעל עובדי נמל חיפה, מקורו בחיסול מספנות ישראל; בכל מאבק עתידי ימצאו עצמם עובדי הנמל מול שוקת שבורה מעצם האיום להפנות את האוניות לנמל הקישון – מקום בו פעלו המספנות בשנים עברו – ובכך להוציא את העוקץ מהשבתה חלקית או מלאה.

לאחר־מכן, בזמן כהונתי בהנהגת ההסתדרות, פתחו עובדי נמל חיפה בשביתה נגד ההפרטה. נמל הקישון לא הוכשר עדיין לקליטת אוניות. מנהל מפעל פניציה, עודד טירה, שהיה אז יו"ר איגוד התעשיינים, שילח נגדם עובדי טקסטיל בטענה שהשביתה פוגעת בהם ותשבית את מקום עבודתם. עמדתי אז בשער ואמרתי: "אתם לא יודעים מה אתם עושים. אלו חברים שלכם. האם הייתם רוצים שמחר הם יבואו לפניציה וישברו בכוח שביתה שלכם?" הדברים עשו את שלהם. אט־אט התקפלו העובדים ועזבו את המקום.

ליל הכלבים

חיסול מספנות ישראל היה אחד השלבים הראשונים והמכריעים בחיסול מפרץ חיפה התעשייתי והפיכתו לערב רב של קניונים, מסעדות, בתי קולנוע ובתי שעשועים, ללא תעשייה שהיא החמצן של החברה, המדינה והמשק. מפעל אחר מפעל ירד לטמיון ונפל למלתעות אנשי ההון, כשהשלטון פורס להם את השטיח האדום המוביל להשתלטות על האדמות היקרות מפז. התעשייה נגוזה ומפעלים רבים, דוגמת וולקן מצברים, חוטי חשמל, מגה נעלים, פניציה נעלמו מהמפרץ.

לא אשכח את היום בו עמדתי מול עובדי חוטי חשמל – מפעל לא גדול במפרץ שגם הוא נסגר. אמרתי להם שכדי שהקניונים ימשיכו להתקיים יש צורך במפעלי תעשייה, שאנשים יתפרנסו ויהיו להם משכורות וכסף לקניית דברים. מדינה ללא מפעלי תעשייה לא תוכל להישען על שנור, היי־טק, נשק וטנקים. מקבלי ההחלטות יושבים להם רכונים על מפות מלחמה ואומרים לעצמם, רק שלא יהיה שלום, רק שלא ישתנו סדרי בראשית אליהם הורגלו מאז הוקמה המדינה. כי הם זקוקים לאש ולתמרות עשן, רק אלו מעניקים להם תחושה של חיות.

לנוכח הקטסטרופה של מפרץ חיפה נאלמה ההסתדרות דום. מפעלי חברת העובדים החלו גם הם להיסגר או להימכר בנזיד עדשים לידיים פרטיות. כל השנים חזרתי ושיננתי באוזני העובדים, שהם הם אשר בנו וייצרו את כל מה שיש בארץ הזאת, ולהם יש לדאוג ולא לאנשי הנדל"ן וההון. אינני שש לומר שההסתדרות בגדה בציבור העובדים, אך לדעתי היא שירתה במודע ושלא במודע את ההון, או יותר נכון – את השלטון המשועבד לו. ועדיין לא מאוחר: יש צורך בהסתדרות שתשרת את ציבור העובדים ולא עסקונה כזו או אחרת, ומלחכי פינכה ששכחו מהיכן צמחו.

מאבק נוסף בו נטלתי חלק היה בסולתם יוקנעם, מפעל שנועד בתחילתו לייצר כלי בית, אך במרוצת השנים הוסב לייצור פגזים ופצצות.

המפעל היה בבעלות כור. ההחלטה לסגור את קו הייצור הביטחוני ולפטר מאות עובדים לוותה באחת השערוריות הגדולות של אמצע שנות השמונים, כאשר בריונים שיסו כלבים בעובדים שביקשו לפרוץ למפעל הסגור. צמרת ההסתדרות, שלא ידעה על כך מראש, זועזעה ממעשיו של המנכ"ל, בני גאון.

באחת האספות הסוערות השתתף שר הביטחון דאז, יצחק רבין, שאמר בגילוי־לב: "רבותי, אין כיום צורך בכל־כך הרבה פגזים." אחריו דיברתי אני ואמרתי: "חברים, בואו נחזור לימים של כלי הבית ונתפלל ליום בו אכן ישרור שלום במרחב, ובעת שלום יהיה שוק ענק לסירים ולמוצרי מטבח בכל ארצות המזרח־התיכון." בסופו של דבר, קו ייצור הפגזים של המפעל נסגר, מאות עובדים פוטרו או הוסבו לייצור כלי בית, שהפך להצלחה גדולה.

מתמור, אשקלון (מימין תמר גוז'נסקי), 29.6.95

בין המאבקים הבולטים הנוספים בהם השתתפתי היו מפעל הצמיגים אליאנס בחדרה ומפעל השטיחים באור עקיבא. באליאנס היה זה מאבק

קשה וממושך. גם שם, כמו במספנות, עשיתי ימים רבים בחברת הפועלים. במקום עבודה זה התרחש דבר נורא כשאחד העובדים שלח יד בנפשו. במפעל השטיחים באור עקיבא של ח"כ אברהם שפירא התנהל מאבק עקשני נגד פיטורי עובדים, שרובם ככולם היו בגיל מתקדם, מבלי יכולת למצוא מקומות עבודה חלופיים.

אחד המאפיינים במקומות עבודה אלו, כמו ברבים אחרים במפרץ חיפה, היה שיתוף הפעולה ההדוק בין פועלים יהודים וערבים, דבר שחימם את לבי. שמחתי להיווכח כל פעם מחדש כיצד שותפות הגורל של עובדים חזק שבעתיים ממארת הלאומנות והגזענות.

"עובדים ולא עבדים"

בשנת 1984 ביקש שר המסחר והתעשייה, אריאל שרון, מחברו אריה גנגר – ששב לישראל לאחר שהייה ארוכה בארצות־הברית בה הפך איש עסקים מצליח – להביא למינויו בתפקיד מנכ"ל משרד הביטחון (שרון לא היה יכול לשמש בתפקיד זה מאחר שוועדת קהן שבדקה את אירועי סברה ושתילה, פסלה אותו לכך). ועד העובדים התנגד נמרצות, העיתונות ירדה על גנגר בשלל כינויי גנאי כיורד, ביזנסמן המבקש להיבנות מעסקי הנשק של מדינת ישראל, וכו'.

כעבור מספר שנים הצליח גנגר, בעזרת שרון, לרכוש את כימיקלים לא מכיסו בלבד אלא בתרגיל עוקץ: הרעיון היה להשקיע כ־42 מיליון דולר כנגד 100 אחוזים מהמניות ולהנפיק אותה בבורסה האמריקנית בשווי של 110-100 מיליון דולר. הכתבים הכלכליים התפעלו מהתרגיל "הפשוט, המשעשע ומעורר הדמיון," כפי שנכתב באחד העיתונים.

את העובדים זה לא שעשע כלל וכלל. היה חשש כבד שהממשלה והמעסיקים זוממים לחסל את ההסכמים הקיבוציים. ואכן, לא עברו

חודשים רבים מאז הרכישה וכבר עמדו העובדים בפני הדרישה לעבור לחוזים אישיים. ההסתדרות פתחה במאבק שנמשך שלושה חודשים, במהלכם נעצר שלמה שני, יו"ר האגף לאיגוד מקצועי, צעד שגרם להשבתה בת שעה של כל המפעלים באזור חיפה.

עשיתי עם העובדים לילות כימים עד שהצלחנו להסיר את רוע הגזרה. כבר בתחילת המאבק הקמנו אוהל ענקי, בו התמקמנו בכל ימי ההשבתה והשביתה. היה זה מאבק מוצלח למדי, אשר זכה לגלי אהדה בכל שכבות הציבור. עובדים מכל המפרץ הגיעו לתמוך ואף דאגו להביא או לשלוח אוכל ושתייה.

אחד האירועים החקוקים בזיכרוני הייתה קבלת שבת, אליה הגיעו הורים עם ילדיהם וכמה נציגים מצמרת ההסתדרות בצד נציגי מפלגות שתמכו במאבק במקום. נישאו נאומים רבים. כאשר הגיע תורי לומר דברים פניתי לילדים: "אתם נמצאים ברגע היסטורי. אני יודע שלא קל לכם. אתם לפעמים נשארים לישון לבד ואתם דואגים פן יאונה רע להוריכם. אבל דעו לכם שהוריכם נאבקים על זכותם להיות עובדים ולא עבדים." דבריי התקבלו במחיאות כפיים. רבים באו ולחצו לי יד.

"יש לי ארבעה ילדים ואין לי אוכל לתת להם" – אם בהפגנת עובדים סוציאליים, 13.12.99

לוותר על החלב

הכלל שלי היה לא סיסמאות ונאומים, אלא להיות עם הפועלים ברגעים הקשים, בזמן שמפגינים וחוטפים מכות. לא פעם טענו כלפיי שאני מלבה את האש ותמיד מסית לשביתה. אין דבר מגוחך מזה; האמת היא שבמרוצת השנים הרבות בהן שימשתי בתפקידים הן בוועדה המתאמת והן בהנהגה עצרתי לא מעט שביתות. לא אחת באתי לראשי ועדים ואמרתי: רבותי, לפני שפותחים במאבק יש לבדוק מה המצב במפעל לאשורו. אין לפתוח בשביתה בכל תנאי. בעלי מפעלים ישמחו אם תשבתו כאשר המלאי ריק ואין הזמנות. שביתה יש לקיים אך ורק כדי להשיג הישגים ולמנוע פיטורים שרירותיים או פגיעה בשכר ובתנאי העבודה.

בשנת 1985 פיטר מפעל אלקו ברמת השרון, המייצר שנאים ולוחות חשמל, 140 עובדים מתוך 340 ושנה מאוחר יותר החליט לפטר כ־40 עובדים נוספים. בסופו של דבר, מנענו פיטורים נוספים.

הסתדרות עובדי המדינה פתחה במאבק נגד פיטורי עובדים במע"צ – המדפיס הממשלתי ועובדי ניקיון ושירותים במשרדי הממשלה. בתצהיר לבית הדין המחוזי לעבודה קבעה הפרקליטות כי המדינה רשאית לפטר עובדים מהשרות הציבורי גם אם עבודתם של המפוטרים תימסר לידי קבלנים פרטיים.

הסחף ביחסי העבודה ומגמות הממשלה, שנועדו לשנות את כללי המשחק, הובילו להשבתות רבות. באחת מישיבות הוועד־הפועל קרא קיסר: "ממשלה שאין ביכולתה להבטיח תעסוקה – מוטב שתתפרק. ההסתדרות הייתה מוכנה לשם הבטחת תעסוקה להוריד את רמת החיים של העובדים, אך היא מתנגדת לפגיעה בתעסוקה."

במרוצת שנת 86' נרשמו בחיפה לבדה עשרת אלפים מובטלים. עשרות ועדי עובדים במפעלי תדיראן, הפזורים לכל אורכה של הארץ, הקימו ועדת תיאום. על המשחטות ירדה הבשורה בדבר כוונה לפטר אלף

עובדים. ב־17 בינואר השביתו פועלי וולקן יציקה את מקום עבודתם, משום שההנהלה פיטרה 13 עובדים ללא הודעה מוקדמת. ההנהלה הזהירה כי אם ועד העובדים לא ייענה לדרישה לוותר על שורה של זכויות – יפוטרו 40 עובדים נוספים. ההנהלה דרשה לוותר על כל תוספת השכר שהייתה צפויה למשך 86', לוותר על החלב שניתן לעובדים בבית היציקה, על בגדי העבודה, ארוחות הבוקר, דמי הכלכלה והשעות הנוספות. כן תבעה להפסיק את מימון ההסעות לעבודה וממנה.

באותה שנה פתחו גם האחיות במאבק להכרה במקצוען כמועדף. מזכירת הסתדרות האחיות, כרם־יה פדן, אמרה שהמטרה איננה לפתוח עתה את הסכמי העבודה אלא להגיע להסכמים מחייבים עם המעסיקים שיבטלו את השחיקה שנוצרה (בעקבות תוכנית החרום) לשיעור של 40 אחוזים. מטרה נוספת שהציבו האחיות: להגיע למשא־ומתן על הסכמי שכר חדשים במעמד של מקצוע מועדף. ערב השביתה קבלו האחיות שאין ביכולתן להעניק טיפול טוב לחולה. במחלקה של 30 חולים נשארת לתורנות לילה אחות אחת בלבד. אחיות נושרות מהעבודה בגלל השכר הנמוך ותנאי העבודה הקשים. השביתה היא הדרך היחידה שנשארה להן. ביולי 1988, אחרי שביתה ממושכת, נחתם הסכם עם האחיות שבוצע רק בחלקו.

מאבקים ממושכים ניהלו באותן שנים עובדי המינהל והמשק בבתי־החולים, כולל עובדי בתי־החולים הממשלתיים וכן עובדי מגן דוד אדום וקבוצות נוספות במערך שירותי הבריאות. שנה קודם־לכן שבתו גם המורים בגלל קיצוצים במערכת החינוך וסירוב הממשלה למלא את חלקה בהסכמים חתומים.

הנהגת ההסתדרות פעלה, לצערי, בשיטתיות המוכרת והלא חביבה, למוסס את המאבקים המעמדיים, ובדרך־כלל לא הגישה עזרה לשובתים ולא פתחה את קרן השביתה. לבסוף, בלחץ עובדים ומובטלים, ארגנה ההסתדרות בינואר 86' שביתת אזהרה בת שעתיים נגד האבטלה. בשנת 1990 התברר כי האבטלה הוכפלה.

משבר נוסף פקד את המפעלים להרכבת אוטובוסים הארגז ומרכבים. מאחר שחברת אגד דחתה את ביצוע התוכנית להצטייד ב־150 אוטובוסים, הונף שוט הפיטורים.

בשלהי שנות השבעים עמדה יוכבד, כחברת מזכירות ארגון עובדי הרנטגן, במרכז מאבק ארוך וקשה שניהלו העובדים להטבת תנאי עבודתם ושכרם. היא ייצגה את ועד הטכנאים בצפון.

ארבע תביעות הציגו טכנאי הרנטגן בפני המעסיקים: תשלום תוספת רנטגן ותוספת סיכון לכל הטכנאים בכל הדרגות, בדיקה מחודשת של התפקוד, תוספת תפקוד ותוספת כוח אדם.

שביתתם קוימה בד־בבד עם מאבק הרופאים, שעזבו את המרפאות ויצאו בשיא המאבק לכנרת. מזכ״ל ההסתדרות באותם ימים, יצחק בן־אהרון, תמך בשובתים, בעוד יו״ר המחלקה לאיגוד מקצועי, אוריאל אברמוביץ׳ התנגד. השביתה הסעירה את הציבור הישראלי שניזון מתעמולה ארסית כלפי העובדים.

היו כאלו שצידדו במאבק כשהם פורשים בפני הציבור את העובדות הבאות: היקף הידע הנדרש מטכנאי מתרחב בקצב מהיר, הרנטגן הוא בין המקצועות הפארא־רפואיים המתפתחים באורח דינמי ביותר. התפתחות זו תובעת מטכנאי להעמיק את הידע. טכנאי הרנטגן דרשו להתאים את התמורה לתרומה הכוללת שלהם בעבודה.

נטען כלפי העובדים שהם אדישים למצב החולים. יוכבד הופיעה בטלוויזיה ודחתה מכל וכל את ההאשמות. היא הודיעה כי מתקיימות תורנויות בהתמדה וכי הטכנאים מבצעים כל צילום שנקבע על־ידי הרופאים כדחוף.

באותה תקופה סוערת, שהסתיימה בקבלת רוב תביעות העובדים, הצענו לסגור את המכונים ולהניח את גורלם של החולים על מצפונו של שר הבריאות דאז, אליעזר שוסטק (ליכוד), שאמר בתגובה את אחד מהמשפטים הציניים ביותר: ״אני שר הבריאות,״ אמר באוזני מזכירות הארגון שהודיעה קודם־לכן שבדעתה לסגור את המכונים, ״ולא שר החולים.״

הפגנת מובטלים, מול משרד ראש הממשלה, ירושלים, 28.12.97

שלום־בית מעמדי

בדצמבר 85' קיימה מק"י ועידה מיוחדת על־מנת לבחון לעומק את פעילותה של ההסתדרות ואת התהליכים המתרחשים בה. במהלך הדיונים חזרנו והדגשנו שלמרות האוריינטציה הלאומית והציונית, ההסתדרות היא כוח פוליטי עצום (1.5 מיליון חברים באותם ימים) וכי הבחירות למוסדות ההסתדרות חשובות לא פחות מהבחירות לכנסת.

למן הקמתה ניסינו להשפיע כמיטב יכולתנו לשינוי המדיניות של שלום־בית מעמדי. גם בנושאים מדיניים פנו החוגים השליטים תמיד אל ההסתדרות בבקשת תמיכה במדיניותם כלפי הארצות השכנות. במשך השנים רוקנה הנהגת ההסתדרות את הארגון מכל תכניו המסורתיים כארגון פועלים.

זו הייתה מדיניות ההסתדרות גם בשנים 1984-1977, כאשר הליכוד היה בשלטון. בזמן שהליכוד חתר בשיטתיות להגבלת סמכויות האיגודים המקצועיים ולחיסול ועדי עובדים נבחרים, עמדה ההסתדרות מנגד, אף כי השמיעה מדי פעם בפעם הודעות גינוי. הצעד הראשון בכיוון זה היה פיזור ועדי העובדים של אל על; עקב תמיכת ההסתדרות בשלטון, נאלצו העובדים לוותר על תביעותיהם בלחץ האיום שאם לא יעשו כן – החברה תפורק ותיסגר. במקום לפעול ככוח אופוזיציוני, חתרה ההסתדרות לצמצום ממדי השביתות.

בספטמבר 1984 הוקמה ממשלת אחדות לאומית. בטיעון המפוקפק של "הצלת הכלכלה" היא פתחה במתקפה ללא תקדים על זכויות העובדים. נעשה שימוש בתקנות שעת חרום. בין השאר נאסרה, על־פי חוק, העלאת שכר, בוטלו כל ההסכמים הקיבוציים שנחתמו קודם־לכן בהסכמי תוספת היוקר, בוצעו תיקונים שרירותיים באופן חד־צדדי. לאחר־מכן שונו הדברים, אך לא לחלוטין. הפגיעה המתמשכת נתנה ונותנת את אותותיה.

בשעתו נשאלתי, איזו עבודה עושים הקומוניסטים באיגודים המקצועיים. עניתי שעקב גישתה הפייסנית של ההסתדרות ועקב האני

מאמין הציוני שלה, אנו נאלצים לעבוד בתנאים מסובכים מאוד. עם זאת, חד"ש הפכה לכוח השלישי בגודלו בהסתדרות אחרי המערך. החזית זכתה במושבים חדשים בוועד־הפועל ולייצוג ב־13 מועצות פועלים. במועצת הפועלים בנצרת הייתה לסיעה הגדולה ביותר.

בראיון עיתונאי אמרתי כי המעסיקים והממשלה, בסיוע הנהגת ההסתדרות, פעלו בשיטתיות לנטרול האיגודים המקצועיים ולריקונם. הם עשו זאת באמצעות חקיקה שהגבילה את חופש השביתה: הסכמי שכר ברמה הארצית והסכמי מסגרת שלא הותירו מרווח פעולה לאיגודים: חוזים אישיים (עבודה לא מאורגנת, סניפים של חברות רב־לאומיות), וכן באמצעות הכללת סעיף של שקט תעשייתי בהסכמי המסגרת, שמנע מהאיגודים ומוועדי עובדים להיאבק למען תביעות ייחודיות.

תהליך החלשת האיגודים המקצועיים, שהעמיק עם השנים, נבע גם מכך שקבוצות גדולות של עובדים במקצועות החדשים, כמו מחשבים– יש לזכור שמדובר באמצע שנות השמונים – הועסקו ברובן הגדול לפי חוזים אישיים והיו מנותקות מהאיגודים.

במהלך כל אותן שנים, וגם לאחריהן, תמכתי במאבק של האיגודים המקצועיים לאוטונומיה. לצערי, מהלך זה לא זכה לתנופה משמעותית והתמוסס כמו ניסיונות רבים אחרים. הרעיון שעמד מאחורי מהלך זה, אותו הובילה הסתדרות המהנדסים, היה להקשות על הנהגת ההסתדרות לבלום מאבקי עובדים ולכפות הסכמים גרועים.

סברתי, ואני סבור כך גם היום, שהאיגודים המקצועיים זקוקים לרפורמה. קוויה העיקריים: ניהול מדיניות עצמאית למען האינטרסים של השכירים, גיוס סולידריות לפי קונצרן, ענף או אזור תעשייה, כדי לסייע לעובדים בשביתה או בעיצומים.

בראיון עיתונאי הדגשתי אז שאנו מגייסים את העובדים לפעולות שנועדו להבטיח את זכויותיהם הפוליטיות והכלכליות, ולהתנגד למדיניות הפיוס של ההסתדרות. אנו חושפים את הדמגוגיה של הימין, מצביעים

על הסיבות למשברים, לאבטלה לאינפלציה ומוכיחים, השכם והערב, כי התחלואים של החברה הישראלית הם תוצאה של המערכת הקפיטליסטית האוכלת כל חלקה טובה, וגם משום מדיניותה התוקפנית של ישראל במזרח התיכון.

לעתים מזומנות באים אליי בטענות שהמפלגה שלי מדברת על פוליטיקה במקום להגביל את עצמה לבעיות של שכר ותנאי עבודה. אני מנסה להסביר שאי־אפשר להפריד ביניהן, שכן כינונו של שלום צודק ויציב באזורנו על־ידי הקמת מדינה פלסטינית עצמאית ליד ישראל וכיבוד זכויותיהם של כל הארצות והעמים באזור הם תנאים הכרחיים לשינוי סדר העדיפויות בתקציב המדינה על־ידי הורדה משמעותית של ההוצאות הצבאיות. צעד זה יביא להגדלת ההקצבות במשק, בחינוך, בבריאות, בשיכון עממי ובסעד, יצמצם את תלותה של המדינה בארצות־הברית ויעודד היחלצות מן המשבר הכלכלי הפרמננטי שבו שרוי המשק הישראלי.

מפלגתי נאבקה כל השנים נגד התעמולה הלאומנית, הטוענת כי העובדים הפלסטינים (תושבי השטחים הכבושים ואזרחי ישראל) הם האחראים להתרחבות האבטלה. אותו דין גם לגבי מהגרי העבודה בימינו אלה; היא פועלת נגד גזענות ונגד אפליית הערבים בקבלה לעבודה ובשכר ולהבטחת זכויותיהם של מהגרי עבודה.

המפלגה עושה כל שלאל ידה כדי לקדם את תודעתם המעמדית של העובדים ולשכנעם בצורך להילחם לשלום צודק, להבטחת זכויות העובדים, ובסופו של דבר, למען סוציאליזם. ועוד: מק"י חתרה כל השנים לשיתוף פעולה באיגודים המקצועיים עם חברי מפלגות ציוניות בעלות צביון סוציאל־דמוקרטי כמו מפלגת העבודה ומפ"ם וגלגולה במרצ.

כל עוד ההסתדרות תמשיך במדיניות של שלום־בית מעמדי, כל עוד תתן יד לשימוש בשורה של אמצעים כדי לשבור מאבק של עובדים, כל עוד תפעל לכפיית ויתורים על שכר ועל תנאים סוציאליים, כל עוד

תחתור ל"הבראה", שפירושה פיטורים ולהמרת משא־ומתן בפנייה לבית הדין לעבודה – יוקרתה תמשיך לדעוך. דברים אלו נאמרו לכתב העת "ערכים" ב־1990, והם יפים גם לשעת כתיבת שורות אלו.

פרק תשיעי

"תצטרכו להוציא אותנו חתיכות חתיכות" – סיפורו הטרגי של אתא

פרשת אתא, כפי שהיא מכונה, מלווה אותי כל השנים בשל מעורבותי האישית העמוקה, רגשית ופיזית, במאבקם של עובדי המפעל.

מפעל הטקסטיל אתא היה לאחד הסמלים היותר מובהקים של היישוב בתקופת המנדט ושל ישראל עד שנות השבעים של המאה הקודמת. המפעל הוקם בידי אריך מולר ב־1934. כעבור ארבע שנים הועבר לניהולו של בן דודו, הנס מולר, שניהל אותו במשך עשרות שנים. שם המפעל נגזר משמו של הכפר הערבי עטה, שאדמותיו נקנו ועליהן הוקמה ב־1935 קרית אתא. מפעל אתא נסגר בשנת 1985 לאחר מאבק הרואי שניהלו העובדים, בו נטלתי חלק.

במלחמת העולם השנייה היה אתא לספק הגדול ביותר של ביגוד לצבא הבריטי במזרח־התיכון, ומאוחר יותר לספק הראשי של צה"ל. בתקופת הצנע הוקצבו לכל משפחה "נקודות", שבאמצעותן רכשה צורכי לבוש של הרשת. אתא נודע בבגדי החאקי שייצר, שבשכבות ציבור רבות שימשו מעין תלבושת אחידה.

כל אדם שני בקריית אתא עבד באתא. כשראשוני העובדים במפעל יצאו להבראה קבוצות־קבוצות היה זה בגדר חידוש במשק הישראלי. כאשר אמרו אתא, הייתה יראת כבוד כלפי המפעל. הנס מולר היה הראשון שהנהיג תוספת משפחה, ובין הראשונים במשק שהנהיג ימי הבראה נוסף

על החופשה השנתית. חמישית מכלל שלושת אלפים העובדים היו דרוזים, מוסלמים ונוצרים.

מולר נפטר בשנת 1962, והמפעל נמכר לקבוצת משקיעים. הניהול נמסר לידיו של עמוס בן־גוריון, (בנו של ראש הממשלה ושר הביטחון באותם ימים, דוד בן־גוריון). במרוצת השנים נקלעה קבוצת המשקיעים למשבר פיננסי ובשנת 1977 נמכר המפעל לקבוצת אייזנברג.

שאול אייזנברג, מי שהיה איש עסקים בינלאומי, סוחר נשק ורמאי שערורייתי, הקים ב־1968 את החברה לישראל, לאחר שפנחס ספיר, שר המסחר והתעשייה הכול־יכול, העביר חוק מיוחד שפטר את החברה מתשלום מסים במשך שלושים שנה. אייזנברג זכה להטבות מס מפליגות גם בתחומים נוספים.

את הסיפור העגום של סגירת המפעל ייחד מאבקם העקשני של עובדיו, שנמשך למעלה משנה. הפועלים נצמדו למקום עבודתם ושמרו עליו, ואני יחד אתם בקור, בחום, בימים ובלילות, חולק את התקוות ואת האכזבות וכוסס ציפורניים נוכח גלי שמועות ורמזים שאולי ניתן יהיה להציל את מקום העבודה המיוחד הזה.

כידוע, פועלי אתא הפסידו במאבקם. אך הניסיון שנרכש שם הוא בעל חשיבות לכלל פועלי ישראל, בתנאי שילמדו את הלקח וינסו לנתח את השגיאות שנעשו בזמן המאבק.

כאשר מפעל דוגמת אתא נקלע לקשיים, התגובה הראשונה של המעביד היא הרצון להיפטר מהעובדים. אבל אי־אפשר לסגור את המפעל מיד, ואז נוקטים שיטה שאני מכנה אותה: "שיטת הסלאמי" – חותכים פלחים עד שנשאר רק החוט. המעסיקים קוראים לכך "ייעול". הקורבן הראשון הם העובדים, ולפני כולם מפטרים את הוותיקים ביותר, שהקדישו את כל מרצם וכוחם למפעל, ואין להם שום סיכוי למצוא מקום עבודה אחר. לשיטת ה"ייעול" מטרה לטווח ארוך יותר: להחליש את לכידות העובדים, ולהשלות את אלה שנותרו כי גורלם יהיה שונה מזה של חבריהם המפוטרים.

כאשר החל המשבר לא דובר על סגירת המפעל אלא על ייעולו. לשם כך נדרשו פיטוריהם של 400 עובדים ואחר־כך של עוד 400 עובדים עד שבשנה האחרונה נשארו רק 1,200 פועלים במפעל.

בסופו של דבר, מה שקרה לא היה רחוק כלל וכלל ממה שאמר בזמנו יושב־ראש ועד העובדים של אתא, איש מאבק אמיץ, פיני גרוב: "אנחנו לא ניתן לסגור את המפעל, תצטרכו להוציא אותנו חתיכות־חתיכות." וכך היה, אולי לא בצורה שגרוב ביטא זאת אלא בצורה חלקלקה עד זרא של "ייעול". הלקח ברור: צריך לדחות כבר על הסף כל צורת פיטורים בשם ה"ייעול". אילו היו כל עובדי אתא מלוכדים מלכתחילה, אולי הדברים היו נראים אחרת.

פן נוסף הוא ההיבט המשפטי של המאבק. זה אמור במיוחד לגבי התרגיל הקרוי: "פשיטת רגל" ו"כונס נכסים". בפרשת סגירתו של אתא קרה דבר שרבים לא היו מודעים לו. העובדים חשבו שמקום העבודה שלהם בטוח, עם תנאים סוציאליים. אבל כשהמפעל פשט רגל, התברר שאין הם הראשונים לקבל את המגיע להם, אלא הבנקים. יתר על כן, התברר שלפועלים לא היה כל מעמד משפטי כצד העומד על זכויותיו בעת פירוק המפעל.

בראיון שהעניק בשעתו גרוב ליומון "דבר" הוא תהה והתמרמר: "השופט הבהיר לנו פעמים רבות בישיבות הקודמות של בית המשפט, שלנו – כלומר לעובדים – אין מעמד משפטי, בניגוד לנושי החברה, בעליה ומפרקיה... מדוע בישראל, שבמשך עשרות שנים שלט בה המערך ואחר־כך הליכוד, שטען במדיניותו להיטיב עם העם, אין חוק המגדיר פועלים במפעל הנתון בקשיים כבעלי מעמד מועדף לפני הנושים ולפני הגורמים האחרים?"

כדי להבין את השגיאות שנעשו במאבק של אתא באמצע שנות השמונים כדאי לחזור להיסטוריה – לשביתה הגדולה שהתקיימה במפעל בשנת 1957.

בשעתו הייתה זו שביתה שהכתה גלים בציבור. בראשה עמד מזכיר ועד העובדים, יהודה מנדל. בראש מועצת פועלי חיפה, שתמכה בשלביה הראשונים, עמד יוסף אלמוגי, בעל מוניטין של שובר שביתות, במיוחד שבירת הימאים הידועה. הפעם הוא התייצב דווקא, עד שלב מסוים, מאחורי השביתה. ההתנגשות בינו לבין ראש־הממשלה הביאה לכך שבן־גוריון האשים את פועלי אתא בכוונה זדונית "לשרוף את המדינה", לא פחות. בזעמו כי רב הוציא את ניהול המשא־ומתן מידי מועצת הפועלים והעבירה לידי מזכ"ל ההסתדרות באותם ימים, פנחס לבון. לפועלי אתא הוכתב הסכם פשרה, שאת פירות הבאושים שלו אכלו למעשה עד פרוץ המשבר שהוביל לסגירת המפעל.

הסכם הפשרה של שנת '57 הסיר את האידיאליזציה הנוסטלגית של בעלי אתא הקודם, הנס מולר, שלא שילם קרן פנסיה. אך עדיין לא ניתן להשוות בינו לבין שאול אייזנברג, שהיה עבריין כלכלי. ביומון "חדשות" (22.11.84) כתב שלמה פרנקל כי "אייזנברג לא משלם מסים בזכות חוק אייזנברג שיזם בשעתו שר המסחר והתעשייה פנחס ספיר, המשחרר את אייזנברג מתשלום מסים על עסקיו. אייזנברג כמעט תמיד קונה מפעלים וחברות שיש להם גם שטחי קרקע מעניינים שאפשר למכור ושאפשר להנפיק ולגרוף הון בספקולציות בבורסה..."

במאבק זה ויתרה ההסתדרות על תוספת שכר של 15 אחוזים שהגיעה לעובדים בדין. הם קיבלו רק תוספת חלקית. הוויתור השני היה עוד יותר משמעותי, כיוון שגרם לפועלים עוול קשה – פגיעה בזכויות סוציאליות. העובדים דרשו אז הקמת קרן פנסיה כמקובל, אך תביעתם נדחתה, ומשום־כך, עם סגירת המפעל לא הייתה למפוטרים קרן פנסיה.

לי היה ברור שהעבריין אייזנברג קנה את המפעל במטרה לחסל אותו ולהשתמש בקרקע, בעלת הערך הרב, שעליה הוא עמד. כמו כן, הוא שאף להשתלט על רשת חנויות אתא־טתה, שעברה בינתיים מהעולם, כעל מקור הכנסה נוסף. אייזנברג לא היה מעוניין במפעל ועוד פחות

מכך בפועלי אתא. אחת ההתבטאויות המפורסמות שלו הייתה: "מה אתם רוצים ממני? אני לא מבין דבר בטקסטיל."

ב־2008 נסגר מפעל הטקסטיל "פולגת" בקרית גת. גם הפעם נטען שמדובר במפעל מיושן. והלא אם היה צורך בהכנסת מיכון חדש או בהחלפת ההנהלה הכושלת, היה צריך בכל המקרים האלה לעשות זאת. אבל, כנראה היו גורמים שלא היו מעוניינים בכך.

מאז שמעתי לא פעם מפי עובדים: "לא נהיה ילדים טובים כמו פועלי אתא." ואני שואל את עצמי גם היום, בביקורים אצל ידידי גרוב החולה, מה קרה בעצם? לדעתי, העובדים ונציגיהם העריכו נכונה, עוד בתחילת ההידרדרות של המפעל, שפני המעסיק אינן מועדות להבראתו אלא לחיסולו. הם נוכחו לדעת כי הרצון הטוב שהפגינו, נכונותם לפיטורי חלק מהעובדים כדי להבריא את המפעל – לא הייתה בה תועלת. מרגע שהבינו זאת, צריך היה לצאת למאבק אקטיבי.

ומהו למעשה מאבק אקטיבי? הרי העובדים שבתו שנה תמימה והשתלטו על המפעל. אך זאת יש לדעת: מאבק מתמשך הוא מאבק מתיש. במיוחד חשובים הרגעים שבהם מחליטים לצאת החוצה. אם מחליטים להפגין בתל־אביב, בוועד־הפועל של ההסתדרות, בירושלים, בכנסת או בכל מקום אחר ומודיעים שייאבקו עד להכרעת הדברים, ואז נסוגים ומשנים את ההחלטה על סמך הבטחות מעורפלות – המומנטום נעצר. נסיגות מסוג זה במאבקי עובדים, החוזרות על עצמן חדשות לבקרים, גורמות ירידה בתנופה ויוצרות אי־אמון בקרב העובדים.

בתקופת המאבק נשאלתי פעמים רבות על־ידי כתבים, האם ניתן להצביע על ועד העובדים כמי שמתח את המאבק יתר על המידה. עניתי שהאשמה המרכזית לכך שהמאבק לא הגיע להישגים מוחשיים, כלומר הבטחת קיומו של המפעל, רובצת על הנהגת ההסתדרות.

ההסתדרות לא נקטה צעדי סולידריות עם מאבק אתא. מבחינה זו לא השתנה דבר. כבר בשביתה ב־1957, דרשו הקומוניסטים לקיים שביתת

הזדהות ארצית שתקיף את כל הענפים והמפעלים. אולם, ההסתדרות דחתה את התביעות, כפי שנהגה עשרים שנה לאחר־מכן.

כאשר תבענו ממוסדות הוועד־הפועל לקיים שביתה ארצית בת יום אחד לפחות כדי להמחיש את הסולידריות של ציבור העובדים עם אתא – נענינו בשלילה. היו שטענו שהפועלים לא יהיו מעוניינים בכך. ולא היא; מאבקם זכה מתחילתו לתמיכה רבה בקרב העובדים. חשתי היטב גם בגלי סולידריות בציבור הרחב. הססמה שהשמענו וכתבנו בכרוזים: "היום אתא – מחר אתה" קלעה היטב.

הכל ראו בפעולותיו של אייזנברג תכסיס של גזלן וזאת הייתה הזדמנות שלא תסולא בפז גם להסתדרות ולהנהגת האיגוד המקצועי להוכיח שהן אכן מקיימות את אשר למענו הוקמו, קרי: להגן על העובדים. אלא שההסתדרות מילאה תפקיד של בלם המאבק; היא הציעה לעובדים ללכת "בדרכי נועם", להיות ילדים טובים, לגלות "אחריות" ולא לצאת לרחובות. למעשה, זו הייתה פעולה של שחרור קיטור מן הדוד הרותח. לדאבוני הרב, העובדים נפלו בפח ולא שעו לאזהרות שלנו.

אשליה נוספת הייתה השלכת היהב על פעולות שדולה לטובת אתא. אכן, קם לובי כזה והיו בו נציגי סיעות שקראו לעצמן: מפלגות פועלים. אולם, דווקא הפעילות הזאת יצרה אשליות שהשיחות עם שרים ועם חברי כנסת למיניהם יכולות להכריע את גורל המאבק. מי לא אמר שלא יאפשר לסגור את המפעל? החל בשר המסחר והתעשייה באותם ימים, אריאל שרון, שהייתה לו יד בסגירת המפעל, וכלה בציניקן האנטי־פועלי דאז, שר האוצר המנוח, יצחק מודעי, וגם משה שחל ושמעון פרס. האחרון הבטיח ערב הבחירות שאתא לא ייסגר. לובי זה מילא תפקיד הרסני; הוא פוגג את המתח של המאבק וגרם לאנשים לשבת ולחכות לשתדלנות של שר זה או אחר, בינתיים המאבק נשחק והמפעל נסגר.

גם אז וגם בפרספקטיבה של זמן אני מצר על שהמאבק לא הפך מיליטנטי יותר. סברתי שצריך לנהל אותו בראש חוצות ולא להתבצר

במפעל. גם ההסתדרות וגם מועצת הפועלים בחיפה חטאו באי־התייצבותן לניהול המאבק יחד עם עובדי המפעל.

אחת השאלות שנשאלתי באותם ימים הייתה: האם ניתן היה להציל את המפעל באמצעות התערבות ההסתדרות וחברת העובדים? מדוע שני הגופים המרכזיים הללו לא ניסו לקחת את המפעל תחת חסותם ולהחיות אותו באמצעות סיוע כלכלי ממשי? חברת העובדים באותם ימים החזיקה בכ־25 אחוזים מכלל התעשייה בארץ ומספר העובדים בה הגיע ל־300 אלף. הסיעה שלנו בוועד־הפועל הציעה שחברת העובדים תקח על עצמה את ניהולו ושיקומו של המפעל, וכי ההסתדרות תדאג לכך שאותו אייזנברג, שגזל את כספי המפעל בחסות הממשלה, ייאלץ להחזירם. בדרך זו היו נמצאים כספים להפעלתו מחדש של אתא. אילו זה היה נעשה, אפשר היה להוכיח שהכוח המשקי והניהולי שיש להסתדרות מסוגל להניע מפעל בעזרת העובדים.

מזכ"ל ההסתדרות דאז, ישראל קיסר, התריע אמנם כי ההסתדרות לא תעבור לסדר־היום נוכח החלטת ועדת השרים לסגור את המפעל. יו"ר האגף לאיגוד מקצועי, חיים הברפלד הנחה את מטה המאבק להיערך להשבתת המשק. קיסר הציע לקיים מגבית, אולם כל אלו גוועו באחת.

כאז כן עתה ניתן להפעיל מפעל ללא מעסיקים פרטיים. לצערי, ההסתדרות התחמקה מכך בטענות שווא, כמו העובדה שלחברת העובדים אין ניסיון בטקסטיל. האמת היא שברגע שבו נכבש המפעל בידי העובדים, בהחלט היה אפשר להפעיל את המכונות. ההסתדרות יכלה לספק את החומרים ולהתחיל לנהל אותו באמצעות חברת העובדים. אני משוכנע כי ההסתדרות, חברת העובדים והפועלים הנהדרים יכלו להתמודד עם אותו אייזנברג. היה מפעל, היו עובדים והיה גם שוק. אך בגלל היעדר התמיכה של ההסתדרות זה לא היה אפשרי.

גורם לא פחות משמעותי באי הפעלת אתא הייתה העובדה הקשה והמצערת שההסתדרות הייתה שבויה, כמרבית הציבור הישראלי, במנטרה

הנואלת של "קונסנזוס לאומי", כפי שבאה לידי ביטוי, בין השאר, בהקמת ממשלות "האחדות הלאומית". כאז כן עתה: הקונסנזוס הזה נועד לבלום את מעמד העובדים, להשפילו ולהכניעו.

הנהגת ההסתדרות לא זו בלבד שלא רצתה להציל את המפעל, היא גם תקעה טריז בין קבוצות שונות של עובדים, בין ותיקים לצעירים. הממשלה הקציבה לפיצויים עבור כלל מפוטרי אתא סכום של 5.7 מיליון דולר. בין המפוטרים הייתה קבוצה גדולה של עובדים ותיקים בני 57-65 שלא היה להם סיכוי למצוא עבודה במקום חדש. כדי להעניק לפועלים אלה פנסיה מוקדמת, נחוץ היה סכום של 5 מיליון דולר. הסכום שהקציבה הממשלה לא הספיק לפיצוי הוגן לכלל הפועלים, כאשר קבוצה אחת טענה כי אם מרבית הסכום יועבר לפנסיה מוקדמת עבור הוותיקים, יקופחו הצעירים.

נקודת אור במאבק השובתים הייתה התמיכה הציבורית הרחבה בה זכו. את המקום פקדו משלחות ממקומות עבודה באזור מפרץ חיפה ומחוצה לו, מקיבוצים וממושבים הובאו מגשי אוכל. עזרה רבה הגיעה מכפרים ערבים וממפעלים קרובים ורחוקים. העיתונות הקומוניסטית הגיעה דרך קבע למפעל ודיווחה נאמנה.

בכל אותם ימים קשים ולאורך כל המאבק בלטו היחסים הנהדרים בין הפועלים היהודים והערבים. הייתי עד, איך ליכד אותם המאבק המשותף. אני זוכר שבפגישה הראשונה שלי עם ועד העובדים אמר לי המזכיר גרשון פלד, שקדם לפיני גרוב, שכאשר הגיע לידיו מכתב שנשלח בידי הרב כהנא, הוא השמיד אותו מיד. "אצלנו במפעל אנחנו אחים למאבק," אמר גרוב בשעתו, "יכול להיות שפה ושם הייתה אפליה בין פועלים יהודים וערבים, אך לאורך כל המאבק רוח הסולידריות היא שקבעה."

קורי עכביש ומכוניות וולבו

כתב "הארץ" עמוס בן־ורד מתאר את אשר נגלה לעיניו כאשר נכנס לשער המפעל ימים ספורים לפני סגירתו: "השער חסום בערמת כותנה. בחדר המשמר יושבים עובדים, בשדרת הדקלים בכביש הראשי נמתחו חבלים בין העצים ונפרשו יריעות בד. תחתיהן מזרנים, כיסאות ושולחנות. בגלל גניבות וחבלות נסגרו אולמות הייצור על בריח. קונוסים של חוטים זרוקים במדפים, חתיכות שתי לא גמורות בנולים, קורי עכביש וערמות אבק. מנהלים בחוזים אישיים במכוניות וולבו זוהרות... לעומת ציבור שאינו יודע לאן לפנות. זעקותיו רמות. ובגלל המרחק שבין קריית אתא לבין קריית הממשלה בירושלים אין הן נשמעות."

בעל מסעדה מתאר בפניו את חברו המובטל: "הוא עבד במסגרייה. תמיד היה שמח, מחייך אל כולם. היום הוא הולך עם ראש שפוף. אומרים, יעקב מה נשמע? והוא לא עונה." בן־ורד, שנכח באחת האספות, מספר כי לשטח המפעל הגיעו במיניבוסים מכפרים שבאזור בעלי כיסוי ראש רקום ושפמי מברשת, נשים ערביות בתלבושות מסורתיות למחצה במטפחות משי לבנות אבל בחצאיות ג'ינס וכי חבילות הכותנה הפכו לחומת ביצורים.

תחת הכותרת "הכבשה השחורה של הקריות" כתב דוד זוהר ("מעריב", 13.9.89) ארבע שנים לאחר הסגירה: "הרחוב הראשי של קריית אתא, רחוב העצמאות, מזכיר את הרחובות בערי הגדה ועזה. קוץ ודרדר צומחים פרא בחלקים של הרחוב. חזותם של הבתים עלובה למראה. האזור המסחרי דומה לשוק – איש הישר בעיניו יעשה.

לאחר קריסת התשלובת רק מפעל דשנים וחומרים כימיים נותר בעיר. מספר המובטלים, מקבלי קצבאות אבטלה, הגיע ל־2,200. העיר סובלת מאז ממכת סמים חמורה. זוגות נשואים הפכו את הסחר בסמים לעסק משפחתי. העיר מוכת זיהום אוויר, נושמת את העשן והגזים הנפלטים

מהתעשייה הפטרוכימית ומבתי הזיקוק. את העיר פוקד תהליך איטי של התחרדות המקיף כבר שליש מהאוכלוסייה והעיר מכונה אז (אולי גם היום?) 'בני ברק של הצפון'."

פיני גרוב הולך לישון עם אתא

אני מרגיש צורך לייחד כמה מלים לפיני גרוב החולה. באחד מביקוריי האחרונים הוא אמר: "תאמין לי, בנימין, לא אכפת לי הלב, לא אכפת לי הסרטן, למרות שהוא אוכל אותי יום־יום ושעה־שעה. נכון, אני פוחד מאוד, אבל לבכות אני בוכה רק על אתא. כבר 25 שנה אני בדיכאון שלא נפסק. אני קם בבוקר עם אתא, הולך לישון עם אתא, חולם לא על המוות, רק על אתא."

גרוב, אשר היו שהגדירו אותו כמהפכן תמים ונעים הליכות, מתגורר, איך לא, בקריית אתא, ברחוב הוגו מולר (בן משפחתו של הנס מולר). הרחוב מותיר רושם של שכונת פועלים של פעם, בתים קטנים, מוזנחים, שהטיח התקלף והתפורר עם השנים ולא נמצא כסף לשפצם. פה ושם גינות קטנות במרווחים הקטנים שבין הבתים. רוב התושבים באזור פנסיונרים או מפוטרים קשישים ממפעלי תעשייה.

הוא נבחר לעמוד בראש הוועד, כאשר איום הסגירה הפך מוחשי. בבואי אליו, השיחה מתגלגלת על פני נושאים שונים, אך לבסוף מגיעה תמיד לפרשת אתא. באחת השיחות האחרונות חזר ואמר: "ויתרנו על ימי חופשה, הגענו כמעט עד פת לחם. במו ידי חתמתי על מכתבי פיטורים של חברים שלי שעמדו יחד אתי ליד המכונות עשרות בשנים וכלום לא עזר. לא היה מי שישמע. כשחתמתי על מכתב פיטורים של חבר טוב במיוחד, באותו יום גילתה אשתו שהוא תלה את עצמו. ככה נגמר הסיפור שלנו. אז פלא שאני בדיכאון מאז?"

בראיון לעיתון כלבו החיפאי (6.7.2001) אמר כך: "אני במקור ממשפחה חרדית. הגעתי מפולין כילד והייתה לי בלב הרגשה אחת שהנה אני בא הביתה, ולא סתם הביתה למדינה של יהודים אלא לחברה חדשה, שוויונית, צודקת, חברה שבה כולם הם בעצם משפחה אחת. אז אולי אני טיפש, צריך להרוג אותי, אבל ככה הרגשתי." הוא ביטא במדויק את מה שהרגישו גם חבריו: "נכנסתי כנער להיות רתך־מסגר באתא, ובמשך שנים הייתי בן־אדם מאושר. היה לי כל מה שבן־אדם יכול לרצות עלי אדמות: אישה, ילדים, פרנסה. ומעבר לכל, ההרגשה שיש טעם לחיים, טעם שבא מהעבודה מהמפעל, אתה יכול להבין? אז אני רתך וההוא עובד ליד הנול, אז מה? מה זה בכלל חשוב אם כולנו אחים, חיים יחד למען אותן מטרות. לא פלא שהקדשתי לאתא, כמו כל הפועלים, את הנשמה."

באחרונה סיפר לי, כי לחברים הבאים לבקרו הוא אומר: "תראו מה קורה במדינה מתחת לאף שלכם, הרי פה לא יעזרו דיבורים. פה צריך מהפכה כמו ברוסיה. לא עם דיקטטורה, אבל מהפכה בכוח. לעשות סוף לניצול, לפערים, לשוד ולגזל ולרמיסה של בני־אדם."

בשנות ה־50 וה־60, בתקופות של חוסר עבודה וגלי ההגירה לארץ, נקטה הממשלה מדיניות של קניית מכונות טקסטיל ישנות וזולות כדי להעסיק עובדים. בשלבים מאוחרים יותר, במקום לשפר את הטכנולוגיה, הוחלט לחסל את הענף בטענה שהוא יקר מדי. התוצאה הייתה מעבר מסיבי של מפעלים לירדן (לדוגמא, מפעלי דלתא) או חיסולם.

מאבק ההישרדות ההרואי להצלת מפעל אתא נשכח עם השנים ואת מקומו תפסו הישרדויות שונות לחלוטין, עם תחרות על הרייטינג, ושאר ביטויי תרבות השאולים מחיי התרבות האמריקניים.

פרק עשירי

אילת, דיר־חנא והבית הלבן

כיום, כבעבר, מנהלת המפלגה שלי את המאבקים בתוך ההסתדרות ומחוצה לה, בהסכמת הנהגת ההסתדרות או בהתנגדותה. בשעתו, חלק גדול משביתות העובדים הוכרזו "פראיות" ולא זכו לאישורה. יש שאנחנו משתתפים, פעילים ומעורבים, ויש שאנחנו לוקחים חלק מרכזי במסגרות חוץ־הסתדרותיות כמו שהיה, למשל, בוועדה היוזמת בשנות השישים של המאה הקודמת, ובקבוצת 13 הוועדים שעמדה במוקד ההתרחשות ביחסי העבודה בשנות השמונים.

משנות ה־50 ואילך התייצבה הסיעה שלנו בחזית השביתות וההפגנות הגדולות. שורת המפעלים ומקומות העבודה בהם לקחנו חלק פעיל היה רב. רשימה חלקית: מאבק עובדי אתא, כנזכר לעיל, מספנות ישראל בשנות השבעים, וולקן, מגה, עובדי הייעור הערביים, מפעל הטקסטיל כיתן בנצרת, עובדות ענף זה בדיר־חנא ובדימונה, פועלי הבניין באילת, בית־החרושת נון, מכלי כרמל, עובדי הדואר והמשקם, וכמובן הגנה על עובדי השטחים הכבושים, המופקרים לשרירות־לב המעסיקים בישראל.

הקמת הקואליציה עם רשימת "רם" חוללה שינויים בהנהגה. הצטרפנו לשולחן מקבלי ההחלטות לא מתוך בחירה במדיניות העבר, ובוודאי לא מתוך הסכמה מראש לכל צעדי השלטון החדש. כניסתנו נבעה מהצורך הדחוף לעודד מגמות שהסתמנו אז, והיו זקוקות לתוספת כוח בשינוי הסכמי

תוספת היוקר בצד מאבק מתמיד, על־מנת להעלות את התמורה, וכן לבצע שינויים מתבקשים בהסכמי שכר ובהסכמי מסגרת ארציים.

מיד עם הצטרפותנו להנהגה דרשנו מחיים רמון להגשים הלכה למעשה את סיסמת הבחירות שלו, כי הפועל הערבי לא יהיה עובד סוג ב׳. דרשנו להכיר באיגודים המקצועיים הפלסטיניים ולקשור אתם קשרי סולידריות. בד־בבד יצאנו נגד מגפת ההסכמים האישיים שפשתה במשק העבודה ופעלנו נגד הפגיעה בערכים המעמדיים, כמו הניסיון הנואל לבטל את חג האחד במאי.

"מלונות כלבים", קללות, סטירות ומעצרים באישון לילה

בסוף אוגוסט 1982 ירדתי עם חברי ג׳מאל מוסא לאילת כדי לעמוד מקרוב על מצבם של 5,000 עובדי הבניין והשירותים הערבים בעיר, שנחשף בטלוויזיה בעקבות כתבה מזעזעת על תנאי העסקתם ומגוריהם הירודים בצד היחס המשפיל של המשטרה המקומית כלפיהם. אילת דהיום, הריביירה הישראלית, המושכת אליה רבבות תיירים, נבנתה בחלקה על רמיסת זכויותיהם הבסיסיות של פלסטינים משני עברי הקו הירוק.

כאשר פרצה השערורייה בדבר תנאי העסקתם המחפירים של העובדים, התכנסה הנהגת ההסתדרות ופרסמה הודעה שקראה "לאווירה רגועה ולדו־קיום בכבוד, ותוך הערכה הדדית בין יהודים לערבים במדינה בכלל, ובאילת בפרט...". היא הבטיחה לפעול "ליצירת אווירה טובה בין הפועלים מבני שני העמים באילת," ולצאת בקול־קורא בשתי השפות. בהודעה נאמר עוד ש"ההסתדרות תדאג לכך שפועלים – יהודים או ערבים – לא ירדו לעבודה באילת מבלי שיובטחו להם תנאי מגורים נאותים וכלכלה סבירה, שכן עיקר הביקורת על המצב הקיים באילת לא כוון לשכר אלא לתנאי ואיכות חיים של אותם פועלים."

ההבטחות נשארו על הנייר.

הודעה מזועזעת באטימותה ובגזענותה פרסמה ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, בראשות ח"כ שושנה ארבלי־אלמוזלינו, שקבעה לאחר "בדיקה" מטעמה: "מן ההסברים ששמעה הוועדה בעת הסיור ומאשר ראו עיניה למדנו לדעת כי בעיר מועסקים למעלה מ־4000 עובדים לא מקומיים, המהווים 25 אחוזים מכלל האוכלוסייה במקום, ולמעלה מ־50 אחוזים מכוח העבודה. אחוז גבוה זה של פועלים זרים ("עובדים זרים" מכנה נציגת תנועת העבודה את העובדים הערבים, שחלקם הגדול היו תושבי מדינת ישראל...) מערער את הרקמה החברתית וגורם למתיחות ולחיכוכים. כמו כן נוכחה הוועדה לדעת כי רובם של הפועלים מתגורר בתנאי מגורים קשים ואין להם תעסוקה בשעות הפנאי, דבר המהווה גם הוא רקע לתסיסה ולמתיחות חברתית."

ללמדך שהעובדים הם האשמים במתרחש משום שאינם יודעים להעסיק את עצמם אחרי שעות העבודה. קביעה מופרכת זו מעבירה בי צמרמורת, היא מצביעה עד כמה תנועת העבודה הישראלית, על כל מרכיביה, התייחסה ועדיין מתייחסת לציבור הערבי באופן גזעני, מתנשא וצבוע.

בראיון עיתונאי אתי (פורסם ב"על המשמר") נכתב כי "גונן אשר בילה אי אלו ימים בבתי הסוהר בארץ, אומר כי בתי הסוהר הם זהב לעומת המצב של מכלאות אלה. העובדים חיים בהסתגרות כמעט מוחלטת. השוטרים רודפים אחריהם בכל פינה. גונן דוחה את עניין המחנות שהציעה הממשלה, משום שבאילת מצויות אלפי דירות פנויות. ההסתדרות חייבת להרעיש עולמות. היא צריכה לייצג את הדמות של ישראל האחרת..."

תנופת הבנייה של המלונות חשפה בפני הציבור גילויים מכוערים של העסקה ודיור. קמה זעקה ציבורית. הטלוויזיה הקדישה לכך מקום, וכן מרבית העיתונים המקומיים. ב"על המשמר" (2.2.89) נכתב: "הכנסת שלחה משלחת חקירה וגם ההסתדרות הוציאה מסקנות והמלצות וכל אלה

כדי להרגיע את המצפון. הממשלה המליצה להקים מחנות עבודה נסבלים עבור אלפי העובדים. מאז גילוי הפרשה לא נעשה דבר, העניין הציבורי בו הולך ופוחת כי קיימים נושאים חדשים על הפרק ועד הזעזוע המצפוני הבא, גם המעט שעוד קיים ישבוק חיים לכל חי."

ובהמשך: "חברי האיגוד המקצועי מטעם רק"ח, ג'מאל מוסא ובנימין גונן, ירדו לאילת ושהו מספר ימים בקרב העובדים. הם לא רק עמדו מקרוב על מצוקות העובדים אלא חיו באותם תנאים ובאותם מקומות שהם אולי העדות הברורה והחזקה ביותר כיום להידרדרות המוסרית של המדינה הציונית שקמה – כדברי מעצביה – על יסודות הצדק והמוסר של הנביאים...מוזר הדבר שרק שניים אלה חשבו לעשות כך ולא למשל אותם פטרוני המדוכאים בהסתדרות ומחוצה לה שלא נותנים לנו לשכוח אותם אף לרגע אחד." ומוסיף הכתב: "הייתי מצפה כי מזכ"ל ההסתדרות ירוחם משל, במקום להתרוצץ בדרום אמריקה או בצפונה, היה לוקח את עצמו עם כל הוועדה המרכזת כדי לעבוד ולחיות תקופת־מה עם אותם פועלים באילת."

במהלך השהות שלנו במכלאות ובמקומות העבודה קיימנו, ג'מאל ואני, שורה ארוכה של שיחות עם עובדים, עם מנהלי עבודה ואנשי ציבור. אחד הדברים הבולטים שגילינו היה הצימאון של העובדים לאוזן קשבת, בין אם יהודית בין אם ערבית, שתשמע את אשר על לבם ולקול שאולי יכול לשמש להם שופר. מוסא ואני הצענו לעובדי הבניין להקים ועד עובדים לאלתר והם פעלו כעצתנו.

מה שהרתיח את דמי הייתה השתיקה של צמרת ההסתדרות, שאמנם עשתה מספר צעדים עבור התקשורת, אך לא פעלה כמי שאמורה להגן על זכויות העובדים ללא הבדל דת, גזע ומין.

מיד עם שובנו העברנו למזכ"ל המעופף, לחברי הכנסת ולשרים דו"ח על מצבם של הפועלים הערביים באילת, שבו נאמר: "באילת עובדים, גרים ולנים כ־5,000 ערבים העובדים בבנייה בכל רחבי העיר וכן בכל ענפי השירותים. מרבית הפועלים הינם תושבי ישראל, אזרחים בעלי זכויות

מלאות, לפי כל המשתמע מזכויות האזרח. חלקם האחר – תושבי השטחים הערביים הכבושים, הגדה המערבית ורצועת עזה – נמצאים באילת על־פי הנהלים והסידורים הרשמיים הנקבעים על ידי השלטונות.״

ובהמשך: ״המשטרה רודפת את הפועלים הערבים באילת ללא כל סיבה ממשית, מלבד היותם ערבים. המשטרה פוקדת את מקומות עבודתם ביום ואת מקומות לינתם במיוחד בלילה. היא מעירה אותם משנתם, בודקת את תעודותיהם תוך איומים, קללות, בעיטות, סטירות לחי ומעצרים, ללא כל סיבה חוקית.

״אחת הדוגמאות לכך היא סיפורו של פועל בשם אחמד, שיצא בלילה מחדרו לשתות מים והוכה בידי שני שוטרים שהסתובבו במחנה המגורים, או המקרה שתואר בשידור טלוויזיה על השתוללות שוטרים באישון לילה בתואנה של חיפוש אחר חשוד באונס, בעוד השוטרים עצמם מנסים לאלץ שלושה פועלים לבצע מעשה מגונה זה בגופו של זה.

״השיטה הנפוצה ביותר של הטרדה נעשית על־ידי שוטר המבקש לראות את תעודת הזהות של פועל ערבי, תוך ירידה לפרטים בצורה פרובוקטיבית וגסה. וכשהפועל משיב לפי הבנתו, מאשימו השוטר בהתחצפות ועוצר אותו. בתחנת המשטרה מטפלים בו בבעיטות, בסטירות לחי, בקללות, בעלבונות, בהתעללויות כמו החזקתו תחת ברז מים, אילצוהו לנקות את חדריהם והחצר של התחנה. אחרי גמר הטיפול אומרים לו: ׳חזור למקומך׳. הפועל עושה את דרכו חזרה ברגל, בין ביום, בין בלילה למרחקים, ואז לעתים קרובות קורה שהוא נתקל שנית בשוטר ושוב מתחילה בדיקה עוינת וגסה ושוב מוחזר הפועל לתחנה וחוזר חלילה.

״פועל סיפר לנו כי נבדק על־ידי שוטרים שש פעמים, כל פעם במשך רבע שעה, ואז הוא אמר לאחד השוטרים: קחו את תעודת הזהות שלי ותעזבו אותי לנפשי.

״ההטרדות בזמן העבודה נעשות על־ידי עריכת מסדרים לפועלים ובדיקת ניירותיהם. יש לציין שבמקרים רבים סירבו מנהלי העבודה לשתף

פעולה עם המשטרה בעריכת מסדרים אלה, שכן דבר זה היה מפסיק את העבודה ואת הייצור וגורם להפסדים. ואכן, מנהלי העבודה והקבלנים פנו בתלונות למשטרה ולרשויות אחרות על היחס הזה לפועליהם.

"האיסור בפועל על חופש התנועה של הפועלים הערביים בעיר: לפועלים הערביים לא ניתן למעשה להסתובב חופשי מחוץ לאתר עבודתם או מגוריהם, אם כי להלכה אין חוק האוסר זאת. הדבר הגיע לידי כך שפועלים שעבדו באתר בנייה מסוים, הנמצא 200 מטרים מחדר־האוכל שלהם, לא יכלו להגיע אליו בהפסקת הצהריים בגלל הטרדות השוטרים והקבלן נאלץ לשכור אוטובוס שיסיעם מרחק של 200 מטרים כדי שהמשטרה לא תעצור אותם בדרך.

"פועלים ערביים המטיילים ברחוב או על שפת הים לאחר עמל יומם מוטרדים על־ידי שוטרים או על־ידי מתנדבים מהג"א בשל סיבות של מה בכך, כמו הליכה על הכביש, שעה שמאות יהודים ותיירים מהלכים להם בנחת על אותו כביש, וחוזר אותו סיפור על בדיקת תעודות הזהות לעיני עוברים ושבים, פעם, פעמיים ושלוש בצורה פרובוקטיבית, מחשידה ומעליבה, דבר המגביר את הלך הרוח הגזעני בציבור כלפי הערבים.

"אין, כמובן, חוק האוסר על הפועלים הערביים להתרחץ בים, אבל סיבות להיטפל למי שמעז להיכנס למים לא יחסרו. למשל, מקרה שהיינו עדים לו כאשר הוצאו מהמים שישה מתרחצים ערביים בתואנה שחצו את הגבול ושחו בשטח השייך למצרים. השישה שחו אמנם בשטח מצרי, אך יחד עמם שחו עוד עשרות יהודים ותיירים כשאיש מהם לא הוטרד. כאשר אחד מהשישה, עבד שמו, מחה על האפליה, הוא הואשם בהתחצפות ולבסוף הועלה על ניידת.

"מצב המגורים של הפועלים הערביים הוא בלתי נסבל. מחנות המגורים שזכו בעיתונות לכינויים מלונות כלבים, מכלאות וכו' נמצאים סמוך לאתרי הבנייה בהם הם עובדים. מחנה כזה, המכיל עד 100 עובדים, משתרע על שטח קטן של 300-200 מטרים. החדרים צמודים זה לזה,

גודלם כחדר בינוני בדירת מגורים, אך חיים וישנים בתוכם בין 8 ל־10 עובדים כשמיטותיהם צמודות זו לזו ללא רווח. החדרים חסרי חלונות ברובם, חשוכים ומחניקים, בחורף דולפים מי הגשם מהגג פנימה ובקיץ סובלים הפועלים מפלישת עכברים, עכברושים וחרקים שונים. בחוץ אין סידורים שיאפשרו לפועלים לשהות מחוץ לחדריהם, כמו ספסלים, שולחנות והשיממון וההזנחה שולטים בכול.

"מצבם של הפועלים הערביים מהגדה ומרצועת עזה גרוע פי כמה. יחס השלטונות אליהם, ובמיוחד של המשטרה, נוקשה הרבה יותר מאשר לערבים תושבי ישראל. הפועלים מהשטחים אינם נהנים מזכויות סוציאליות כלשהן הניתנות לפועלים אחרים. חלק מהם מועסקים על־ידי ראיסים אשר מקבלים את שכרם מהקבלן כשהם עצמם אינם יודעים כלל מהו השכר, אלא רק את הסכום שמפריש להם הראיס. שעות עבודתם מרובות ולעתים אינם נהנים מימי מנוחה. מעמדם דומה למעמדה של סחורה העוברת לסוחר בשוק בניית מלונות הפאר של אילת.

"גם מפועלים צעירים, שנאמר לנו שהם מארצות אפריקניות, לא יכולנו להשיג מידע אמין לגבי שכרם, תנאי עבודתם, מקומות מגוריהם ועוד..."

מיד עם שובנו מהדרום, שלחנו מוסא ואני שורה של מכתבים לשרים ולחברי כנסת.

באילת זכורה לי במיוחד אחת מאספות העובדים הגדולות לאחר שהחליטו להשבית את העבודה, בה אמרתי להם: "חברים, יש לכם כוח אדיר. תראו את הבניינים רבי הקומות שהקמתם כאן שלא היו יכולים להתרומם ללא עבודתכם. המעסיקים לא יכולים לבנות אפילו בית שימוש בלעדיכם. לכן עליכם להאמין בכוח שלכם. תתמידו באחדותכם ואיש לא יוכל לשבור אתכם." בהמשך סיפרתי להם ממשלי קרילוב: אב נתן לכל אחד מחמשת בניו מקל וציווה עליו לשבור אותו. ואכן, כל מקל בנפרד נשבר. אבל כאשר הצמיד האב את המקלות יחד לא היה ניתן לשוברם. הנה לכם, אמר האב, זה כוחה של אחדות."

כנאמר באחד הפרקים הקודמים, כבר בוועידת הייסוד של ההסתדרות התפתח ויכוח על אופייה היהודי־ערבי של ההסתדרות. הנציגים הקומוניסטים תבעו שהיא תהיה של כל פועלי ארץ ישראל בלי הבדל שייכות לאומית והשקפה פוליטית ושתנהל מאבק מעמדי ברור. אולם, בשאלות מכריעות אלו החליטה הוועידה, והתמידה בכך לאורך שנים רבות, לא להכליל את הפועל הערבי בהסתדרות ולא לקבל את עקרונות המאבק המעמדי.

אף כי הסיעה הקומוניסטית הייתה במיעוט, רעיונותיה ביטאו את המציאות. למרות שמנהיגי ההסתדרות דרשו "לא לערבב את הפועל הערבי בארגוננו", ניהלו פועלים יהודים וערבים מאבקים משותפים. רק בבחירות להסתדרות, שהתקיימו בשנת 1965, נכנסו נציגים ערביים לוועד־הפועל של ההסתדרות.

הן לקחו את גורלן בידיים

"כמה צריכה להרוויח פועלת היושבת מאחורי מכונת תפירה במפעל טקסטיל 180 עד 190 שעות עבודה בחודש? 1,200 שקלים? אולי 1,300? זה נשמע שכר נמוך מדי?" שאל אפרים דווידי ב"דבר השבוע" (23 באוקטובר 1992) ברשימתו על מאבק עובדות הטקסטיל בדיר־חנא שבו הייתי מעורב עם חבריי לסיעה.

שכר המינימום ששולם באותה עת במשק הישראלי הגיע ל־1,221 שקלים בחודש עבור 25 ימי עבודה או 200 שעות עבודה. בחישוב אחר: 49 שקלים ליום או 6.1 ש' לשעה. המשיך דווידי ושאל: "האם זה מעט לדעת הקוראים? חלקם יענו נכון. וכמה מרוויחה פועלת טקסטיל בדיר־חנא? על־פי התלושים של עטאף חטיב שכרה בחודש אוגוסט היה 954 שקלים ברוטו ו־776 שקלים נטו עבור 180 שעות עבודה."

הרקע לשביתה שהפתיעה את הכול, כולל את צמרת הוועד־הפועל, היו תעריפי השכר שההסתדרות חתמה עליהם. שם נקבע כי עובדי הטקסטיל יקבלו שכר של 100 אחוזים, בתנאי שייצרו 30 אחוזים פרמיה נוספת. כלומר, שכר יום העבודה יהיה למעשה 70 אחוזים. העובדות דרשו שהפרמיה לא תיכלל בשכר היסוד, אלא מעליו. עם משכורות כאלו לא פלא שפרצה שביתה, הפלא הוא שהיא הפתיעה כה רבים. הפועלות בדיר־חנא החליטו לקחת את גורלן בידיהן ולדבוק בדרישותיהן. אך הן הלכו צעד אחד קדימה: בחרו ועד שהורכב כולו מנשים. בראשן עמדה עטאף חטיב – צעירה שהתגוררה כמה צעדים מהמפעל, שהעסיק 40 עובדות.

לשביתה קדמו שש שנות מאבק לשיפור התנאים, אך ללא הועיל. אמנם גם בעבר הן שבתו, אך בשונה מפעמים קודמות, השביתה שהתקיימה ב־1992 הניבה לראשונה ועד מאורגן שעמד בקשר עם מועצת הפועלים בסכנין.

מאז החל המאבק עמדנו בקשר עם העובדות. חבריי ואני הבנו, כי החברה הערבית בישראל שברה דפוסי מסורת מסוימים, מאז קום המדינה היא עברה תהליך של פרולטריזציה. צעירים ערבים פנו לתעשייה, בניין וחקלאות. בעשור החמישי גם הנשים הצטרפו לתהליך. בתחילה היו אלו בחורות רווקות וצעירות שלא למדו בתיכון. השינוי הגדול התחולל במרוצת שנות השמונים והתשעים של המאה הקודמת, כאשר גם נשים נשואות פנו לתעשייה, לחקלאות ולשירותים, או כדברי מזכיר מועצת פועלי סכנין, טאלב חלאילה בשיחתו עם דווידי: "פעם אנשים עיקמו את האף כאשר ראו אישה עובדת. עכשיו בחורה עובדת מביאה כבוד למשפחה. כבוד ופרנסה, כי במצב האבטלה השורר בארץ, הפוגע במיוחד במגזר הערבי, כל מפרנס נוסף במשפחה מקל את המצוקה."

בשעתו טענו מנהלי מפעל הטקסטיל לודז'יה, שבבעלותם היו בתי מלאכה ומפעלים קטנים באזור הגליל, כי ההתנהלות שלהם בעניין השכר הייתה חוקית למהדרין ועמדה בקריטריונים הקבועים בהסכמים שביחסי

העבודה. מזכיר הסתדרות עובדי הטקסטיל באותם ימים, יהודה יעיש, אמר שאין זה כך, וכי התגלעו מחלוקות בין ההסתדרות לבין מעסיקים לא מעטים בפירוש המעשי של גובה הפרמיות והנורמות. פרמיה מוגדרת כשכר עידוד, תשלום הניתן לעובד או לקבוצת עובדים מעל שכרם החודשי תמורת הגדלת התפוקה. השאלה היא מי קובע את הכמות, כלומר את הנורמה. על־פי־רוב, גם ועדי העובדים שותפים בקביעת הנורמה, לא רק המנהלים/המעסיקים. במקרה דנן ההנהלה של לודז׳יה היא זו שקבעה בלעדית את הפרמיה, ולכן כל שנה פוטרו אותן עובדות שהנהיגו את המאבק מחשש לקביעת עובדות בשטח.

ליוויתי את מאבק העובדות משנת 1984 ועד השביתה הגדולה שמונה שנים מאוחר יותר. אמרתי אז לדווידי, כי לעתים השביתות הסתיימו בהישגים קטנים, לפעמים בפיטורי העובדות, אך באותה שנה נרשם חידוש מרענן בהצלחתן להתארגן ולהכריז על סכסוך עבודה כחוק. זכורני כי בשעתו קיימנו אספה כללית בהשתתפות מזכיר מועצת פועלי סכנין, סייענו במימוש הרעיון להקמת ועד הורים שהוא למעשה ועד סולידריות והזדהות בו היו חברים קרובי משפחה וידידים. אחד מחברי הוועד, עזאמי חטיב, אמר לדווידי: ״שנים היו רצות עובדות המפעל לכל מי שהיה מוכן להקשיב להן עם תלוש משכורת ביד ושואלות: ׳האם קיבלנו מה שהבטיחו? מה בדיוק קיבלנו החודש? האם קיבלנו דמי הבראה?׳ המעסיקים ניצלו את התמימות ואת היעדר הידע של העובדים.״

מה שחרה לי אז ביותר הייתה העובדה כי מי שחיפש בעבר, ומחפש בהווה, מקום עבודה בצפון, צריך להרחיק ממקום מגוריו לחיפה או למפרץ, לכרמיאל או לנצרת. בכפרים הערביים אין אזורי תעשייה. זהו ביטוי מובהק של אפליית האוכלוסייה הערבית.

כתוצאה משביתת העובדות בדיר־חנא בוטל הצורך בתוספת פרמיה של 30 אחוזים לשכר היסוד לכל עובדי הטקסטיל היהודים והערבים בארץ, שנהנו מאז ועד עתה ממאבקן של מספר נשים אמיצות בדיר־חנא.

מכל מקום, שביתת העובדות, שאמנם לא תפסה כותרות ("מי בכלל מתעניין בגורלן של נשים, נשים ערביות פועלות טקסטיל? לאיזה עורך עיתון יש עניין בסיפור כזה?" שאל דווידי בלעג) גרמה לדאגה רבה בקרב התעשיינים. במהלך השביתה פנו שני ראשי ההתאחדות שלהם, דן פרופר ויוסי גטניו אל מזכ"ל ההסתדרות דאז, חיים הברפלד, בדרישה לשים קץ לשביתה. החשש היה שהיא תצית אש בשדה קוצים.

המפעל בדיר־חנא נסגר כמה שנים לאחר אותה שביתה מרשימה. לצערי הרב, המעסיקים הצליחו לבטל את שכר המינימום במסגרת חוק ההסדרים, למרות מחאות של חבריי ושלי. עלה בידם להכניס שינויים בחוק שרוקנו אותו מכל תוכן, ולא פחות חמור, לא נעשה עד היום מחקר רציני על־ידי התעשיינים, בנק ישראל או ההסתדרות בשאלת שכר המינימום והשפעתו על המשק.

מחיר התכתיב האמריקני

אפשר לשאול, מה הקשר בין האירועים באילת ובדיר־חנא ובין הבית הלבן? לדעתי, היה וישנו קשר הדוק בין מה שמתחולל במשק הישראלי על פרטיו וחלקיו השונים לבין השעבוד של ישראל לארצות־הברית.

במאי 1984 קיים אתי ירון בקר ראיון שהתפרסם ב"ערכים", ביטאון המפלגה הקומוניסטית לשאלות תיאוריה ופרקטיקה. באותן שנים הייתי חבר הלשכה הפוליטית של המפלגה ונציג חד"ש בוועדה המתאמת של האגף לאיגוד־מקצועי. אמנם התפאורה השתנתה וגם הדמויות הפועלות, אך המהות עודנה עומדת בעינה.

שאלה: האם התלות הכלכלית בארצות־הברית מסוכנת לישראל?

תשובה: התלות הכלכלית הגוברת בארצות־הברית היא פועל יוצא של התגברות התלות הפוליטית־הצבאית בה. דבר זה בא לידי ביטוי במלחמה

שישראל פתחה ביוני 1982 בלבנון. התברר מעל לכול ספק כי ארצות־הברית מכתיבה היום לישראל להימצא בלבנון, היא המשלמת בדמים עבור דמם של חיילי ישראל, הממלאים תפקיד של חרב להשכיר עם כל המשתמע מכך. ומי שמשלם רוצה גם קבלות ודו״ח על ההוצאות. סכנה גדולה ביותר גם לכלכלה וגם לחיים. אי־אפשר לעשות כאן הפרדות.

שאלה: האם ישנן הוכחות לתכתיבים אמריקניים בתחום הכלכלי־חברתי?

תשובה: ראיות רבות מצביעות על כך שהמדיניות הכלכלית־חברתית מוכתבת על־ידי הבית הלבן. שר האוצר יגאל כהן־אורגד הכריז על ״מדיניות צנע מבוקרת״ דווקא בהיותו בוושינגטון. אין ספק שהצהרה זו באה בעקבות הכתבת התנאים על־ידי הבית הלבן לגבי המשך הסיוע הכלכלי הניתן לישראל.

בעבר רק אנחנו התרענו, אבל כיום מסכימים לכך רבים. ארצות־הברית היא זו הקובעת מה יהיו ממדי האבטלה בישראל וכמה צריך לקצץ ברמת־החיים של העובדים. אנשי ממשל בכירים אומרים זאת באופן הברור ביותר: לא ייתכן שבמצב הנוכחי, כאשר ארצות־הברית נמצאת במשבר כלכלי, ניתן לישראל סיוע על חשבון משלם המסים האמריקני שרמת חייו יורדת בעוד שרמת־החיים של הישראלי, לדבריהם, אינה יורדת. על הלחץ האמריקני, המופעל על הממשלה, ניתן ללמוד גם מהכותרת ב״דבר״ (2.3.84). האמריקנים אמרו לאורגד: ״הגדילו את האבטלה, אנו לא נגדיל את הסיוע ובינתיים מבטיח מנכ״ל שירות התעסוקה משבר חמור תוך שנה״. (המשבר של שנת 85׳, שכמעט דרדר את המשק אל עברי פי פחת) ומוסיף הכתב זאב סטרומינסקי: ״פקידים ממחלקת המדינה דורשים מישראל להעמיק את המיתון בכלכלתה ולגרום לאבטלה עמוקה יותר כדי לרפא את המשק...

הפקידים אמרו בעת הדיונים עם כהן־אורגד כי יכולתה של ארצות־הברית להגדיל את הסיוע היא שולית בלבד ולכן אין מנוס מצעדים מרסנים דרסטיים יותר מאלה הננקטים כעת על־ידי הממשלה בירושלים.״

כאשר יצמצמו את ההוצאות הללו, לא יהיה צורך בכל הצעדים הדרסטיים המכוונים רשמית להוריד את רמת החיים בשיעור של 12 אחוזים ולהעלות את שיעור האבטלה ל־9 אחוזים מכוח העבודה, כלומר ל־120 אלף מובטלים.

ואכן, הממשלה הציבה אז את היעד להוריד את רמת החיים ב־12 אחוזים וזה דבר חדש. כאשר ממשלה מדברת על הורדת רמת־חיים, כוונתה לרמת־חייהם של השכירים.

התעשיינים מצידם ניסחו את עמדתם בצורה שונה במקצת, אך הם שואפים לאותה מטרה: קיצוץ השכר והורדת רמת החיים. הם קראו לכך: להחזיר את רמת החיים של השכירים לרמה שהייתה בשנת 1981. לראשונה מזה עשר שנים מציעים המעסיקים לבטל את עיקרון השמירה על השכר הריאלי.

ההסתדרות דיברה על "שמירת השכר הריאלי" והצהירה שאין צורך לדרוש את העלאת השכר, כי "אנו חלק מן המשק ולנו אחריות ממלכתית לאומית לגורלה של החברה הישראלית. כדי לחזק את הטיעון מביאים את הנימוק, כאילו השכר גורם לאינפלציה. בשנים שבין 1976 ל־1983 תרמה תוספת היוקר בין 54 ל־82 אחוז בלבד מתוספת השכר. בנוסף: המיסוי הגבוה הרובץ על שכמם של השכירים לעומת הפיגור המתמיד של המיסוי הנגבה מבעלי ההון וכן שחיקת הקצבאות של הביטוח הלאומי, אי־התאמת מדרגות המס לקצב האינפלציה; השכר לשעת עבודה של פועל ייצור בתעשייה בישראל הוא כשליש מהשכר המקביל בארצות מתועשות. שכיר נאלץ במשך השנה האחרונה לעבוד פרק זמן כפול כמעט כדי לממן קניית ק"ג בשר או ק"ג עוף, ולהשקיע, למשל, ברכישת דירה בת שלושה חדרים בחולון 170 משכורות חודשיות – 15 שנות עבודה.

שאלה: הממשלה והמעסיקים טוענים שעליית השכר צריכה להיות מותנית בפריון העבודה ובצמיחת המשק.

תשובה: הנתונים הרשמיים מלמדים שאכן יש קיפאון במשק. אין צמיחה, אין גידול בפריון העבודה. אך במי האשם? האשמה רובצת על

הממשלה על מדיניות המלחמה שהיא הסיבה הראשית לאי־הגידול בתוצר הלאומי. בגלל המשך המלחמה בלבנון איבד המשק הישראלי כ־10 אלפים שנות עבודה שיכלו לקדם את הצמיחה הכלכלית. אך הממשלה ממשיכה לטפול על העובדים שהם אשמים כביכול בפריון העבודה הנמוך.

עבור מה משלמת ארצות־הברית לישראל? אני אומר זאת חד־משמעית: דולרים אלו טבולים בדם של מאות ואלפי חללים בלבנון, יהודים וערבים.

פרק אחד־עשר

אופוזציה בקואליציה

"במשטר כלכלי המבוסס על ניגודי מעמדות, כל הרוצה לעקור את העבדות, לא במליצות בלבד אלא במעשים, חייב להיות בעד מאבק מעמדי. כדי להעריך נכונה את ערך השביתות וההתאגדויות הפועליות, אסור לנו להירתע רק משום שהישגיהן הכלכליים קטנים, לכאורה. אנו חייבים להביא בחשבון את התוצאות המוסריות והפוליטיות." (קרל מארקס)

לאחר הבחירות לוועידת ההסתדרות ולמועצות הפועלים בשנת 1989 הצטרפה סיעת חד"ש לראשונה לקואליציות בכמה מועצות פועלים. בין השנים 1994-2007 הייתה חד"ש חברה בקואליציה בהסתדרות, והיו לה שני נציגים בהנהגה. לאחר הוועידה האחרונה, ה־20, שהתקיימה בשנת 2007, התנהל משא־ומתן, אך בסופו של דבר לא הצטרפה הסיעה לקואליציה בוועד־הפועל.

כאשר הצטרפתי להנהגת ההסתדרות נשאלתי כיצד אני רואה את מקומי בגוף שהרבה שנים פעל בניגוד מוחלט לתפישת עולמנו. חזרתי ואמרתי והדגשתי שהמהפך שהתחולל עם בחירת רמון לתפקיד יושב ראש ההסתדרות מצביע על שינוי בקרב ציבור העובדים. במתן ההסכמה להצטרפותנו לא נאמר כי מעתה ואילך נהיה אומרי הן לכל החלטה או מגמה. הבחירה שנטלנו על עצמנו להצטרף לסיעת רם נבעה מהמטלה שלקחנו על עצמנו לשמש פה לציבור השכירים ולקשי־יום שבקרב העובדים, ולהיות, על־פי הצורך, אופוזיציה למדיניות של ההסתדרות.

בבחירות "המהפך ההסתדרותי" אמר ציבור העובדים את דברו: מיאוס מוחלט בשלטון הנוקשה של מפא"י במסדרונות הוועד־הפועל, בשימוש בהסתדרות, על זרועותיה השונות, למטרות מפלגתיות, וערעור על הקיפאון המתמשך בהתנהלות מוסד האמור לשמש פה לציבור הפועלים.

ב־94', עם היוודע תוצאות הבחירות להסתדרות בהן איבדה מפלגת העבודה את ההגמוניה שלה, זימן אותי לשיחה המזכ"ל הנבחר, חיים רמון, והציע לסיעתנו להצטרף לקואליציה. שאלתי אותו, מה קרה שהוא מציע לי הצעה מעניינת שכזו. הוא ענה ששמע עלינו, שאנחנו עוסקים בבעיות במקומות עבודה קטנים שההסתדרות לא מטפלת בהן עד היום. ואכן, ההסתדרות עוסקת רק בגדולים: אל על, כלל, בל"ל, נמל. כל מה שנגמר באל. לאלה החזקים הוא פחות דואג, הם יכולים לדאוג לעצמם, אמר. עוד אמר שהחליט כי די באפליה כלפי הפועל הערבי. שקלנו במפלגה היטב את המהלך ואת ההשלכות והחלטנו להצטרף לקואליציה. לראשונה בהיסטוריה הארוכה והמפותלת של חיי העובדים הצטרפה מק"י להנהגת ההסתדרות במסגרת הרשימה המשותפת.

שנותיי בהנהגת ההסתדרות מתחלקות לשתיים: בראשות חיים רמון ובראשות עמיר פרץ. בזמן הנהגתו של רמון ניהלנו מאבק מתמשך למניעת חיסולם של ערכים וסמלים חברתיים, היסטוריים, וסוציאליסטיים. למשל הדגל האדום והאחד במאי. רמון הודיע כי הוא מתכוון לעבוד ב־1 במאי. קיימנו הפגנה קולנית מול חדרו, והגיבור הזה חמק למעלית ויצא את בניין הוועד־הפועל. לאחר דיונים בנושא הושגה החלטה בכתובים המאשרת את סגירת מוסדות ההסתדרות בחג זה.

בזמן שרותנו באופוזיציה לא קראתי בדקדקנות את כל ספרי התקציב שהונחו על שולחננו. כשהרגשתי אחריות קואליציונית, קראתי גם קראתי את ספרי התקציב וגיליתי עשרות תפקידים מתוקצבים שלא ידעתי על קיומם. כשפניתי לרמון בנדון הוא ענה שאינו מבין אותי, "או שאתה נאיבי או שאני לא יודע מה. הסעיפים עליהם אתה מדבר שייכים לרחוב

הירקון 110" (מרכז מפלגת העבודה שנים רבות. מאוחר יותר עבר לשכונת התקווה בתל־אביב).

עם כניסתו לתפקיד הצהיר רמון כי בכוונתו לחסל את השחיתות במנגנון ההסתדרות, המשרת את מפלגת העבודה. בשיחות עמי אמר שזהו דבר קשה למדי, אך הוא ישתדל לעשות זאת במרוצת הקדנציה שלו, אותה לא השלים.

תוך כדי עיון יסודי בפרטי התקציב גיליתי שמשרדי הוועד־הפועל מעסיקים עובדי קבלן בעבודות ניקיון ושמירה. לאחר דין ודברים הצלחתי לבטל זאת.

רמון מיעט לבקר במקומות עבודה. הוא הביא עימו רוח אחרת מזו ששלטה בתקופת מפא"י. כאשר העלינו בכל הזדמנות את הצורך בהקמת מועצות פועלים נבחרות ולא ממונות, תקפו אותנו ראשי סיעת המערך. המזכ"ל לשעבר, ישראל קיסר, הגיב בטון מתנשא ולעגני: "לא אתן להפוך את מועצות הפועלים לקן צרעות של מק"י," חזר ואמר לקול מחיאות כפיים של חבריו. רמון דיבר אחרת לחלוטין. הוא הבטיח לדאוג לעריכת בחירות במועצות הפועלים הערביות, (דבר שהתקיים בחלקו), להקמת בתי תרבות ביישובים הערביים ולקבלת רופאים ערביים, שסיימו את לימודיהם בחוץ־לארץ, בעיקר בגוש המזרחי, למשרות בקופת־חולים הכללית. במשך שנים נמנע המעשה, דבר ששרת את קופת חולים לאומית, שהשכילה להקים סניפים ביישובים רבים ולהעסיק רופאים ערביים.

בישיבות ההנהגה נהגתי להקשות שאלות לא כדי לצאת ידי חובה, אלא כדי לקבל תשובות. בעיני רבים מהנוכחים זה לא מצא חן. התחלתי גם למסור לעיתונות נושאים שנדונו ושהיה בהם עניין לציבור. חברים באו לישיבות וטענו שאני מדליף. עניתי שאני מודה באשמה, ואני עושה זאת מתוך הכרה והבנה. מה, אנחנו ועדת חוץ וביטחון? אנחנו שליחי עובדים ועליהם לדעת מה קורה בין קירות הבית הזה. אם דובר ההסתדרות לא עושה זאת – אעשה זאת אני!

בעקבות ה"שיעור" שנתתי לחברי ההנהגה, השתנתה פה ושם מגמת הדיווח לעיתונות, אבל עדיין היה גם צורך בהדלפות ובסיפורים מאחורי הקלעים, אותם מצאתי לנכון להעביר, על־פי צורך ועניין, לכלי התקשורת.

בתקופה שבה היה עמיר פרץ יו"ר ההסתדרות, הוא ידע להעריך את הפעילות שלנו במקומות העבודה ונתן לנו יד חופשית. הוא עצמו ביקר במקומות עבודה רבים, בין אם נמצאו במאבק בין אם לאו. מזכירי איגודים מקצועיים התלוננו עליי לא אחת בפני פרץ, שאני מתערב בעניינים שלהם. פרץ זימן אותם לפגישה ואמר להם: "במקום לבוא בתלונות, שתפו אתו פעולה. אולי תצליחו ללמוד ממנו משהו."

אני מוצא לנכון לשוב ולהדגיש, כי הצטרפותנו לקואליציה ולהנהגת ההסתדרות לא הייתה ביטוי של תמיכה במדיניות ההסתדרות וגם לא הסכמה מראש לצעדים שנקט הרוב בהנהגה. גם בשנים שנציגינו היו חברים בהנהגתה, הופענו בעקביות נגד החלפתם של הסכמים קיבוציים בהסכמים אישיים, נגד ההפרטה של חברות ממשלתיות והסתדרותיות, נגד ניתוק קופת חולים מההסתדרות, סגירת עיתון ההסתדרות "דבר" ונגד הפגיעה המתמשכת בערכים מעמדיים. במקביל תמכנו בכל צעד לטובת העובדים, לרבות השגתם של הסכמי תוספת יוקר, של הסכמי שכר ושל הסכמי מסגרת ארציים.

מעולם לא ראיתי בהשתתפותי בהנהגה עניין של כיסא וכבוד. התפקיד חייב לעמוד על משמר זכויות העובדים והגנתן ביתר שאת, מאבק יום־יומי בכר נרחב של פעילויות שדרש תשומת לב גם לפרטים הקטנים לכאורה, ידע, נחישות, מרץ ועמידה על עקרונות.

סיימתי את עבודתי בהרגשה נפלאה. זכיתי לשיתוף פעולה מצד עובדים, נציגי עובדים, פעילי שטח וחלק מאנשי ההנהגה, בראשם פרץ.

בעשורים האחרונים חלו שינויים רבים במבנה החברה הישראלית, ברמת הקיטוב החברתי, בריכוז העושר ומנגד בהעמקת העוני והתחזקות

כוחות הימין. אך המשימות העיקריות של הקומוניסטים בתחום המעמדי־חברתי נותרו בעינן.

כל אלו הנחו אותנו בהחלטתנו להצטרף לראשונה בהיסטוריה לקואליציה בהסתדרות.

האחד במאי ומדיניות הרווחה במאה ה־21

חלפו יותר ממאה שנה מאז 1887, כאשר פועלי שיקגו נאבקו למען יום עבודה של שמונה שעות ושינוי בתנאי עבודתם המחפירים. הם הפגינו ברחובות העיר וחיילים פיזרו אותם באלימות רבה. אחד המפגינים הסיר את חולצתו הלבנה שהאדימה מדם וחבריו הניפו אותה כדגל. חולצתו של אותו פועל הפכה לדגל – והדגל האדום היה לנס המאבק לזכויות עובדים ולצדק חברתי.

ב־1898 התכנסה בפריז הוועידה הבינלאומית לחידוש אינטרנציונל העובדים וקבעה את ה־1 במאי כיום הפגנה וסולידריות של פועלי כל העולם. בהפגנה הראשונה שערכו פועלי פריז ב־1890, כדי להגיש את דרישותיהם לפרלמנט, השתתפו מאות אלפים. היא פוזרה בכוח בידי חיל הפרשים הצרפתי. חלפו למעלה ממאה שנה מאז ש"פועלי ציון" ציינו לראשונה את ה־1 במאי בארץ בשנת 1906. בשנת 1921 הכריזה ההסתדרות באופן רשמי שזהו חגה.

מדוע גם בתחילת המאה ה־21 מוסיפים עובדים ברחבי תבל לציין את האחד במאי? ייתכן שהסיבה נעוצה בכך שחלק גדול מהדרישות שהיו דרישותיהם של העובדים בסוף המאה ה־19 טרם מולאו. לא פסק ניצול העובדים בידי בעלי ההון, ולא יושמה הדרישה ליום עבודה של שמונה שעות. למרות השפע שהפועלים יכולים לייצר במספר קטן של שעות לעומת מה שהעובדים יכלו לייצר לפני מאה שנה באמצעות מכונות

ישנות – רוב השכירים נאלצים לעבוד הרבה יותר משמונה שעות כדי לפרנס את משפחותיהם.

רוב העובדים בישראל, למשל, חייבים לעבוד שעות נוספות רבות ככל האפשר אם ברצונם לשלם את המשכנתא או להתגבר על האוברדרפט המעיק בבנק. כאשר אחד מכל שני עובדים משתכר עד שכר מינימום, מה פלא שהעובדים נאלצים לעבוד יותר ויותר שעות ולפעמים ביותר מאשר במקום עבודה אחד כדי להגיע לסוף החודש?

הנפת הדגל האדום באחד במאי על התורן המרכזי בבית הוועד־הפועל בתל־אביב

ה־1 במאי הפך יום מבחן עבור העובדים בכל מקום ומקום. תביעותיהם הבסיסיות עומדות בעינן: תוספות שכר, הטבת תנאי העבודה, מאבק באבטלה וביוקר המחיה. אף מעבר לדרישות הבסיסיות, האחד במאי הוא יום בו באים לידי ביטוי כל מרכיבי הזהות המעמדית של העובד: סולידריות חברתית, מאבק לשלום, נגד לאומנות ואפליה, דרישה לצדק חברתי, דרישה לחברה סוציאליסטית.

מיום לידתו של ה־1 במאי דאגו מעסיקים וממשלותיהם לחבל ברעיונות, בסמלים ובדגלים שלו. לעתים הצליחו מפלגות הימין לפלג את העובדים ולהעמיד חלק מהם בסתירה עם האינטרסים של עצמם בעזרת דמגוגיה ודיכוי. כוונותיהם היו שקופות: לחסל את ארגוני העובדים, לחסל את האיגודים המקצועיים ואת ועדי העובדים כדי לנצל את הפרט הבודד והבלתי מאורגן.

ההפגנות שנערכו לפני מספר שנים בקוויבק שבקנדה, ואלה שקדמו להן בסיאטל ובפראג והתמוטטות של בורסות העולם, ניפצו את האשליה שהגלובליזציה פועלת לצמצום פערים ולשיפור רמת החיים. במדינות קפיטליסטיות מובהקות (ארצות־הברית, האיחוד האירופי ויפן) מספר המובטלים גדל ומניינם עשרות מיליונים. בארצות העולם השלישי גובים הרעב, העוני והמחלות מחיר כבד בחיי אדם. על פי נתוני האו"ם, שליש מהאנושות מתקיים מהכנסה שאינה עולה על דולר אחד (4 שקלים) ליום.

בגלל הגלובליזציה סובל העולם מתהליך של ניצול הרסני של משאבי הטבע, זיהום הסביבה והרס הים והנוף. החלטתו של ג'ורג' בוש, נשיא ארצות־הברית לשעבר, להוציא את ארצו מהאמנה הבינלאומית שנועדה להפחית את זיהום האוויר, היא הוכחה לקו המנחה של בעלי ההון: ניצול משאבי הכלל למטרות רווח. כך עושות הממשלות יד אחת עם חברות רב־לאומיות ועם בעלי ההון כדי להחליש את הזכויות הבסיסיות של רוב האנושות לרווחה, לשוויון ולפיתוח לטובת הכלל. מה טבעי יותר מכך שביום הסולידריות הבינלאומי של העובדים יתקיימו הפגנות ברחבי העולם למען חברה צודקת יותר?

יש הסבורים שאנו חיים בעידן חדש של טכנולוגיות חדישות, של כלכלה חדשה, של אתגרים חדשים, אך ביסודו של דבר זהו עולם בו מיעוט קטן שולט על אמצעי הייצור והרוב המוחלט מוכר את כוח עבודתו.

מיעוט קטן של בעלי הון, המנצח על הגלובליזציה, הכריז מלחמה על האיגודים המקצועיים בכל העולם. ה־1 במאי הוא הזדמנות להוכיח

שיש המוכנים להיאבק למען זכויותיהם ולהשיב מלחמה שערה ברוח הסולידריות בין העובדים.

הפגנת האחד במאי בשיתוף עם עובדים פלסטינים בצומת א־ראם

פרק שנים־עשר

המשרד שלי היה במקומות העבודה

אם חלודה בה יש – עת לנקות
ואם אבק – יש לנער כדת.
אך אין היא כבר מסוג התינוקות
שקל אותם לשפוך עם האמבט.
נתן אלתרמן, מתוך הטור השביעי

הבחירות להסתדרות ב־1994 היו שונות מאלו שקדמו להן. אמנם גם בעבר היו רסיסי מפלגות וקבוצות שחברו לגוף אחד, אלא שהפעם הופיעה רשימה שהדביקה את מפ"ם ומרצ (רצ ושינוי) עם ש"ס, כשמעל כל אלו מנצחים חיים רמון ועמיר פרץ, אנשי מפלגת העבודה, המבקשים לנגח את הגוורדיה הישנה.

במרוצת החודשים שקדמו לבחירות פנתה הרשימה המשותפת ביוזמתנו למפ"ם ולמרצ בהצעה להקמת חזית שמאלית־יונית. הבהרנו שהצעתנו היא מבחן לרצינות כוונותיהם של כל אלה המעלים סיסמאות להגנת העובדים ולמען השלום. אך מפ"ם ומרצ דחו את ההצעה, ובכך הבהירו כי בכוונתן להמשיך ולסייע למנגנון העבודה בהסתדרות. יצוין, כי בוועידת מפ"ם הצביע כשליש מהצירים בעד הליכה ברשימה משותפת עם חד"ש.

על אף שניהלנו את המגעים עם מפ"ם ומרצ בשם הרשימה המשותפת (בה נכללה קבוצתם של חברי הכנסת לשעבר דראושה ומיעארי) ניסו הללו במקביל וללא ידיעתנו להקים רשימה עם מרצ, וניהלו גם מו"מ אינטנסיווי עם העבודה. בפגישת הנהלת הסיעה הודיעו נציגי מד"ע, שהם כבר פנו להסתדרות והודיעו על פירוק הרשימה המשותפת. בגלל התנהגות זו, בגלל העמדות הפוליטיות של מד"ע ופזילתה לתנועה האיסלמית

ולמפלגת העבודה, ומשום חוצפתה לדרוש שמשקלה של חד״ש ברשימה ירד ל־50 אחוזים, סיכמנו שמד״ע איננה עוד בעלת ברית שלנו.

בהרצאה במועצת מק״י, שהתקיימה ב־2 אפריל 1994, אמרתי שבמהלך הקדנציה הקודמת שותפינו ברשימה המשותפת לא נקפו אצבע בתחום האיגוד המקצועי. אפילו בבחירות עצמן, רוב מצביעי מד״ע והמתקדמת לא הצביעו עבור הרשימה המשותפת. במשך ארבע וחצי שנים, נציגיהם לא לקחו חלק בפעילות, וחלקם לא באו אפילו לישיבות הוועד־הפועל.

הבעתי גם את אי־שביעות רצוננו מפעילות האיגוד המקצועי של סניפי מק״י. ציינתי שבסניפי המפלגה אין מתעניינים במאבקים המתנהלים באותו ישוב, ואין כמעט פעילים איגוד־מקצועיים.

ב־10 במאי, יממה לפני הבחירות, נכתב בדבר המערכת של ״הארץ״: ״הבחירות לוועידת ההסתדרות שונות מקודמותיהן. בצד רשימות בעלות ותק נכבד מתייצבת הפעם רשימה המציגה את עצמה כעל־מפלגתית וקוראת להצביע בעד חיים חדשים בהסתדרות. צריך להצביע על הסממנים המפלגתיים הנמצאים ברשימת רמון המצדיקים את הכינוי שנועד להבליט את הניגוד בינה לבין רשימות, כעבודה, מח״ל (ליכוד יחד עם צומת) וחד״ש.״

במדגם הטלוויזיה זכתה הסיעה שלנו ב־1.62 אחוז. אמרתי לחבריי בהנהגה – לרודיינה ג׳ראייסי, ראש סניף נעמת בנצרת, ג׳מיל אבו־ראס, מזכיר מועצת פועלי טייבה, ד״ר אילן פפה וג׳יהאד עקל, כתב לענייני עבודה באותם ימים וכיום ראש הסיעה, יפקה גביש ושאר הפעילים – שהתוצאות ישתנו לטובתנו ואמנם כך היה. קיבלנו בסופו של דבר 3.78 אחוז. סיעת רם של רמון קיבלה 46.09, הליכוד 17.33 והעבודה 32.8 אחוז. סיעתנו נקראה הרשימה המשותפת.

עם כניסת הסיעה המשותפת להנהגת ההסתדרות, סגרתי עשרים ושש שנים רצופות של חברות בוועד־הפועל של ההסתדרות ובוועדה המתאמת של האגף לאיגוד מקצועי – מעין קבינט בעל חשיבות לא מבוטלת –

באמצעותו הלכתי לאינספור מקומות עבודה, ודיברתי בשם ההסתדרות. תקופה ארוכה פעלתי יחד עם נציג הפנתרים השחורים, נעים גלעדי. הייתה זו תקופה פורייה למדי.

ברוח האמרה, "יהללך זר ולא פיך", הנה ציטוט מרשימה שהופיעה בעיתון "ועדים" (יולי 88') שכתב אבי אפרתי: "בישיבות הוועד־הפועל מקום מרכזי ליו"ר סיעת חד"ש, בנימין גונן. הוא נחשב לאחד הפעילים המרכזיים הן בשטח והן בישיבות הוועד־הפועל. כל דובר זוכה להתייחסות של גונן מהאגף השמאלי של אולם הישיבות."

בניגוד למרבית חברי הוועדה המתאמת לא הייתי סמוך לשולחן יושבי־הראש של האגף לאיגוד מקצועי כמו רחביה אופק, אוריאל אברמוביץ', ישראל קיסר, חיים הברפלד ואחרים. לא פעם ולא פעמיים פתחתי עליהם את הפה והתערבתי במאבקים מקצועיים. כיום, כשאני מטייל בארץ, ניגשים אליי רבים ומזכירים לי את הימים בהם הכירו אותי במאבקיהם. את חלקם אני זוכר, אחרים מזכירים לי נשכחות. מה שאני זוכר היטב היא התמיהה של רבים שאמרו לי באותם ימים: "בנימין, איך זה יכול להיות שאתה נמצא אתנו בימים הקשים. אנחנו רגילים שנציגי ההסתדרות מגיעים אלינו פעמיים בשנה, בחגים, למסירת השי ובשאר ימי השנה הם יוק אחד גדול."

שיתוף הפעולה הטוב והיעיל ביותר היה לי עם פועלי אגודת ישראל ועם העומד בראשה, הרב גרשום הרפנס. הוא היה בעיני רבים קומוניסט לא פחות ממני. היו לנו הרבה עמדות ופעילויות משותפות, כדי לקדם את ענייני העובדים כמו גם לעצור מהלכים שיפגעו בהם.

מועצות פועלים נבחרות

כאמור, רמון הבהיר לנו מיד עם תחילת המשא־ומתן על הצטרפותנו האפשרית, כי הוא מוכן לשתף אותנו בניהול מוסדות ההסתדרות, כולל

הוועדה המרכזת וכי יפעל לביטול האפליה של האוכלוסייה הערבית. תנאי מרכזי להצטרפותנו היה: אי־צירוף הליכוד לקואליציה. הבהרנו שנבוא לוועדה המרכזת עם כל המטען הרעיוני שלנו.

ראש המטה הערבי של רם בבחירות, סייף עיראקי אמר בשיחה עם סופר "הארץ", חיים ביאור: "טרם גובשה תוכנית מפורטת אך על דעתם של רמון וח"כ עמיר פרץ אני יכול להודיע כי במסגרת הדמוקרטיזציה הפנימית של ההסתדרות נפנה משאבים הסתדרותיים לפיתוח המערכת הקהילתית ביישובים ערביים ונסייע ביוזמות תעסוקה במאבק נגד האבטלה, הפוגעת בצורה קשה מאד ביישובים הערביים."

כבר בישיבת הפתיחה של המשא־ומתן הקואליציוני בינינו לבין רשימת רמון סוכם כי בחירות למועצות פועלים יתקיימו באופן מיידי באום אל־פחם, סכנין, טמרה, רהט וטירה – יישובים שעד אז מונו בהם מועצות פועלים על־ידי הנהגת ההסתדרות.

וזאת יש להבהיר: בקרב התושבים הערביים היה מעמדו של ועד פועלים רופף ונטול סמכות לחתום על הסכמי עבודה או לאשר שביתות. לדוגמה: בדצמבר 1993 פוטרו ממפעל הטקסטיל לודז'יה־רוטקס 8 עובדות שעמדו בראש אחת השביתות מני רבות שהן ניהלו. המאבק לא זכה לתמיכתו של ועד הפועלים הממונה בסכנין. לו הייתה מועצה נבחרת הן לא היו מפוטרות. זאת ועוד: מאז צורפו ערביי ישראל להסתדרות, רק במגזר היהודי יושם התקנון הקובע כי בכל יישוב שבו מתגוררים לפחות חמשת אלפים חברי הסתדרות תוקם מועצת פועלים. כך קרה שביישובים יהודיים קטנים כגבעת עדה, למשל, הייתה קיימת מועצת פועלים ואילו ביישובים גדולים כאום אל־פחם ורהט היו ועדי פועלים ממונים.

נוסף על תיקון העוול ההיסטורי, היה בהחלטה זו מעין ניצחון אישי על מזכ"ל ההסתדרות לשעבר, ישראל קיסר (בשנת 94' היה לשר התחבורה בממשלת רבין. לאחר מכן פרש מהחיים הפוליטיים ונמוג ללא הכר), שנאבק בנו עד חורמה בעיקר בשנים שבהן היה יו"ר האגף לאיגוד

מקצועי. בכל פעם שהעלינו את נושא האפליה כלפי ציבור העובדים הערבי, הוא ואחרים יצאו בהתקפה מרושעת עלינו. "מי אתה בכלל?" נהג רחביה אופק להטיח כלפיי בכל פעם שהנחתי את נושא המועצות הערביות על שולחן הדיונים. קיסר היה הנבזה בכולם: הוא חזר וטען כי מועצות פועלים נבחרות במגזר הערבי ישמשו "בסיסים של חד"ש" ו"קנים נגד המדינה". עד כדי כך.

אחת הפעולות הראשונות שלנו בשותפות החדשה הייתה להוציא את השם "ארץ־ישראל" משמה של ההסתדרות. הלוגו שונה ל"ההסתדרות הכללית של העובדים בישראל". סוכם שהשפה הערבית תהיה שפה רשמית בהסתדרות. הבחירות לאותן מועצות התקיימו, בסופו של דבר, אם כי התהליך התארך לא במעט.

סוס טרויאני

מיד עם היוודע תוצאות הבחירות להסתדרות אמר רמון: "הוכחנו שאנחנו האנשים שנעשה את המהפך ונעשה את זה כמו שצריך. בעוד שבועיים יביא עמיר פרץ את חוק ביטוח בריאות לכנסת והוא יעבור כמו שרצינו כל הזמן. נעביר את חוק הפנסיה הממלכתית. דדי צוקר (חבר כנסת לשעבר מטעם רצ) יכפיף את ההסתדרות למבקרת המדינה כמו שהבטחנו ואפילו בהפועל נעשה שינויים... כשיצאנו לדרך הרעיון נראה בלתי אפשרי, מטורף. לקום מול מנגנון אימתני כשל מפלגת העבודה. הצלחנו, כי עבדנו עם הרבה חברים, וכולם לקחו סיכונים. הכו בנו מכל הכיוונים, בצורה מכוערת ביותר והאחראים לכך עוד ישלמו את המחיר" ("הארץ", 11 במאי 94').

בראיון אתי ב"כל העיר" (29.5.98) נשאלתי האם רמון, בתקופת חברותי בהנהגת ההסתדרות ובתוקף תפקידי כממלא מקום יו"ר האגף לאיגוד מקצועי, עמד בהבטחות? עניתי לכתב חן שליטא: "רמון צפצף

על הכול. נאומים טובים היו לו, כמו נאום הלווייתנים, ואולי יש לבחור הזה כוונות טובות, אבל הוא פשוט הרס. כמו פיל בחנות חרסינה. דבר ראשון רצה לחסל את כל הערכים. את הדגל האדום, האחד במאי, העיתון "דבר" (נסגר בשנת 96'). ואני טענתי שאם רוצים לשמור קצת על ערכים ההסתדרות צריכה שיהיה לה עיתון משלה כי שאר העיתונים לא מייצגים אלא את בעלי ההון ("על המשמר" נסגר שנה קודם).

רמון היה נטע זר בהסתדרות ובמקומות העבודה. היה זה אך סמלי שבבואו יום אחד למספנות ישראל בשעת מאבק הוא לבש חליפה מחויטת.

לי היה ברור מהרגע הראשון שבו נתקלתי באיש, כי ההסתדרות לא מעניינת אותו. ואכן, בדצמבר 1995 הועבר השרביט לידיו של עמיר פרץ, שאמר בראיון עיתונאי: "קיבלתי לידיי הסתדרות חלשה, מסוכסכת מבפנים וחלשה מבחוץ."

אנשי רמון התייחסו לנציגי מפלגת העבודה בהנהגה בגסות. רמון עשה מהם עפר ואפר. הם שתקו, חששו להתנגח איתו, פחדו להתייצב מולו. אני הייתי היחיד שיכול היה להתמודד אתו. כך, למשל, הייתי חבר ההנהגה היחידי שהתנגד למעבר לירושלים. טענו שאני מתנגד מבחינה פוליטית. אמרתי: "זה נכון, הסכם אוסלו עדיין צולע וירושלים זו בעיה הזקוקה לפתרון. מה, אתם רוצים להתחרות בביבי?" המעבר לירושלים עלה מיליוני שקלים ומבנה ההסתדרות עמד שומם. בהתגנבות יחידים הם חזרו לתל־אביב, למרות שרוב העסקנים והעובדים בעצם אף פעם לא ממש עברו, כי לכל אחד היה משרד גם בירושלים וגם בתל־אביב.

כל הפיאסקו הזה עלה למשלם המסים ההסתדרותי בין 50 ל־100 מיליון שקל. רמון סירב בכל אותה תקופה לנקוב בסכום שהוצא. הוא נקט בעמימות כספית ואולי מוטב לומר אטימות כספית. זו הייתה השיטה המקובלת על ראשי מפא"י לאורך כל השנים. רם בהנהגת רמון רק העמיקה ושכללה אותה."

רשימתו של רמון הייתה למעשה סוס טרויאני. עליי לציין כי עמיר פרץ השתדל לתקן חלק מהשגיאות החמורות שעשה רמון בתקופת ה"בליץ" שלו שלא התארכה, לשמחתי.

כך מצאתי את עצמי בודד באפלה שירדה על ההסתדרות. שורה של צעדים הגבירו את החשכה מסביב: הונהגה גבייה של דמי ביטוח בריאות ממלכתי: זו שקטעה באחת את המשאבים שאפשרו שורה ארוכה של פעילויות בתחומים שונים ומגוונים, אשר הפכו את ההסתדרות למוסד יחיד ומיוחד בעולם, ל"מעצמת עובדים" בתוך המדינה. על כך יש להוסיף את המשברים שפקדו את חברת העובדים, שהחלו עשור קודם־לכן. גרעונות כבדים בקונצרן כור, התמוטטות מפעלים בחברת העובדים, התמוטטות מושבים וכן גרעונות כבדים בסולל בונה; בקופת־חולים הכשירו את הקרקע לגישה הדורסנית של רמון וחבריו. מלבד ניהול כושל, הסיבה העיקרית להפסדים הייתה התמקדות מוחלטת של כור ומפעלים נוספים בשוק התעשיות הביטחוניות. הניהול הועבר לגנרלים גדולים כמו מאיר עמית וישעיהו גביש, שנכשלו בתפקידם.

ההסתדרות נאלצה למכור את אחזקותיה בבנק הפועלים (3.5 אחוזים) בכור (23 אחוזים) שיכון ובינוי (100 אחוזים). רמון טען אז ששכרם של ראשי ההסתדרות הוא שערורייתי. לא ראיתי אותו יוצא באותה חימה שפוכה נגד השכר ששולם ומשולם עתה לבכירים במשק.

טלפונים באמצע הלילה

יום העבודה שלי בוועד־הפועל התחיל מוקדם מאוד. בשבע כבר התייצבתי במשרד, לאחר שעליתי לאחת הרכבות הראשונות בקו חיפה־תל־אביב. כך היה בקדנציה הראשונה וגם בשנייה, בה ניהלתי את חדר המצב ושימשתי ממלא מקום יו"ר האגף לאיגוד מקצועי. סירבתי לקבל מכונית צמודה,

הסברתי לחברי ההנהגה שאני יכול להגיע ברכבת. היא מהירה ונוחה. במשך שנים הייתי זה שפתח את בניין ההסתדרות וזה שנעל אותו. לא אחת הזעיקו אותי גם בלילה.

באחת הפעמים צלצל הטלפון בשתיים בלילה. מזכירת ועד מסוף הדלק הודיעה לי כי אנשי משטרה בריונים צרים על עובדי המסוף בחיפה, ובכוונתם להכות בעובדים שובתים. לבשתי על הפיז'מה מכנסיים וחולצה ודהרתי למקום. בראש קבוצת חברת השמירה עמד אז בנו של אחד מאנשי מפלגת העבודה, מוניה אדמתי. ניגשתי אליו ואמרתי לו שאני מכיר את אביו שנים רבות. אני לא יודע מה המפא"יניק הזה היה אומר לו, אבל אני מודיע שעליו להסתלק מכאן יחד עם הבריונים שלו. הוא טען שהוזעק למקום על־ידי ההנהלה, החוששת כי בכוונת העובדים להצית את מכלי הדלק. הודעתי לו שאני אחראי על ביטחון המקום. הם התקפלו ועזבו את המקום. אחד העובדים הביא לי שמיכה. נשארתי ללון אתם בשטח.

אירוע דומה חוו נהגי חברת ההובלה ליבוביץ בעפולה. שעתיים אחר חצות התנפלו מספר בריונים על העובדים השובתים – נהגים שכירים שתבעו להעלות את שכרם. התקשרתי עם ראש הוועד והצעתי לו לצאת מיד לבניין הוועד־הפועל, שם יקצו להם מקום וגם אוכל. אני אגיע השכם בבוקר לטפל בעניין שלהם. והייתה קבוצה של עובדים סיניים בבת־ים, שמעסיקיה לא עמדו בתשלומים שהובטחו. אמרו לעובדים: מצדנו, תלכו להסתדרות. והם אכן הלכו ברגל מבת־ים לבניין הוועד־הפועל. דאגתי שיקבלו אותם כמו שצריך ואחר־כך נטלתי את הטיפול בעניינם עם מזכיר מועצת פועלי בת־ים.

אחד המשברים החמורים בהם טיפלתי יחד עם משה סבן, מחזיק תיק המזון באגף לאיגוד־מקצועי היה במפעל סנפרוסט באשדוד. העובדים שהועסקו בתנאים קשים דרשו תוספת שכר והקלה בעומס הרב. סבן ואני היינו במקום יום ולילה עד שהצלחנו, אחרי מאמצים לא מבוטלים, להרגיע את הרוחות ולהביא לפתרון הולם.

בישיבת ההנהגה (12.2.95) אמר יו"ר האגף לאיגוד מקצועי עמיר פרץ: "היה לנו ניסיון באשדוד בשבוע שעבר שבו ביקשתי מגונן לרדת ולהישאר שם במפעל. הנוכחות שלו די פרקה את המתחים. אולי החברים ליד השולחן אינם יודעים, אך היה שם מתח רב בין ועד העובדים לבין מועצת הפועלים ואני שמח שאיכשהו הדברים הולכים ומסתדרים. המפעל חזר לפעילות תקינה ועלינו לפתור את עניין השעיית הוועדים שנעשתה בתמיכת מועצת הפועלים..."

באותה ישיבה הוחלט על הקמת שלוש ועדות הנהגה לארגון מפעלים. אחת מהן הייתה בראשותי. ועדה זו הייתה רק חלק מהפעילויות השוטפות שקיבלתי על עצמי במסגרת ההנהגה לפני שקיבלתי לידי את ניהול חדר המצב, שהיה אחראי לטפל בכל האירועים שהתרחשו ביחסי העבודה במשק.

ההסתדרות צריכה אותם

בצד העיסוק היומיומי ברמה המפעלית והמקומית הקדשתי חלק מזמני להדיפת הניסיונות החוזרים ונשנים לפגוע בהסכמים קיבוציים. נאבקנו, בכלים שעמדו לרשותנו, נגד המגמה לפגוע בוועדים גדולים וחזקים ולחסל אותם. לפי הבנתי, הוועדים הגדולים במשק לא זקוקים להסתדרות, להפך, ההסתדרות היא שצריכה אותם.

בתקופת חברותי בהנהגה לא יכלה ההסתדרות לקיים שום שביתה ארצית בלי הוועדים האלו. ראש הממשלה שדאז, בנימין נתניהו, ושר האוצר, יעקב נאמן, ניסו להחליש את אותן קבוצות עובדים, והם ממשיכים בכך גם בשעת כתיבת שורות אלו.

היו שטענו, בצדק, כי בוועדים הגדולים קיימת הסתאבות, לכן חתרתי לכך שראשי הוועדים ייבחרו לכל היותר לשתי קדנציות ולא יראו בכך נחלה לכל החיים.

טוב ורצוי שוועד יהיה חזק. במרוצת שתי הקדנציות בוועד־הפועל הייתי מעורב במספר ניכר של מאבקים שנוהלו לא רק סביב שכר ותנאים סוציאליים אלא גם נגד ניסיונות חוזרים ונשנים למשוך את השטיח מתחת רגלי הוועדים ולהחלישם. כך היו פני הדברים במאבקים של עובדי מקורות, הנמלים, רכבת ישראל, קלדניות בתי המשפט, הנכים והסטודנטים. דאגתי להעניק סיוע לכל מאבק של עובדים.

בשעתו פעלתי למתן תמיכה של ההסתדרות בסטודנטים ובמאבקם הצודק. ראיתי חשיבות רבה לכך שעובדים זרים יהיו חברי הסתדרות, אך לצערי הדבר לא הסתייע. בדיונים השונים הבאתי כדוגמה איגודים מקצועיים בצרפת ובמקומות אחרים בעולם, בהם משמשים בתפקידים מרכזיים לא רק ילידי אותה ארץ.

מאז היותי בהנהגת ההסתדרות המשרד שלי היה במקומות העבודה. טלפנתי למזכירי מועצות פועלים ולראשי ועדים ויצאתי מיד לשטח כשהתברר שקיים סכסוך כלשהו, ולו קטן, גם במקומות הנידחים ביותר. בעשותי את הדרך לשם, השתדלתי לדלות פרטים רבים ככל האפשר, כדי להגיע מצויד במידע הדרוש ולעזור בפתרון הבעיות. מזכיר מועצת פועלים שפגשתי לא כבר, אמר לי: "איפה אתה לא היית? בכל מקום היית ראשון להגיע, עושה ברור קצר, נפגש לא רק עם נציגות העובדים אלא גם עם המעסיקים ומנחה את נציגות העובדים בדרכי הפעולה."

קבעתי דפוסים למאבק מקצועי, השרירים וקיימים גם כיום. הוכחתי, ככל שהדבר ניתן, כי אנשי ההסתדרות אינם רק פקידים היושבים בחדרים ממוזגים וממתינים לעגלת התה, כפי שנהוג לומר.

כך סברתי גם כאשר תמכתי במאבקם של עובדי ההסתדרות; לאחר אישור חוק ביטוח בריאות ממלכתי, מצאו רבים מהם את עצמם מועמדים לפיטורים בתוך הוועד־הפועל ובמוסדות הקשורים להסתדרות, כמו מועצות פועלים ולשכת המס. התייצבתי בחזית משותפת עם העובדים נגד הנהגת ההסתדרות.

צ'ופרים ובדיחות ביידיש

לא אהבתי את התנהלותו של ישראל קיסר בתקופת כהונתו כיו"ר האגף לאיגוד מקצועי וכמזכ"ל ההסתדרות. באחת מישיבות הוועד־הפועל עלבתי בו באומרי שאני מתגעגע לירוחם משל. לשאלתו, מדוע, עניתי: "משל היה מגמגם, אבל בין משפט למשפט הוא חשב. אתה מדבר כמו רכבת אקספרס בלי לחשוב."

קיסר היה תכסיסן, מפא"יניק שרוף במלוא מובן המילה. ראה את עצמו נושא הדגל האנטי־קומוניסטי. לא אחת הטחתי בו כי הוא ואנשיו באים לשטח לקבל כל מיני צ'ופרים ולא בזמן של מאבק, כאשר זקוקים להם. דברים אלו הכעיסו אותו כמו גם את יו"ר האגף לאיגוד מקצועי בשעתו, רחביה אופק. כל דבר הוא פטר באיזו בדיחה ביידיש והיה לו יחס מנוכר לחלוטין לציבור העובדים הערבי. כתב "על המשמר" שפרסם באותם ימים רשימה בנושא זה ספג ממנו איום.

ירוחם משל – המזכ"ל שקדם לקיסר, היה הגון. כלפיי, כמו כלפי אחרים, היה לו יחס אבהי. הייתה ועודנה יש לי יראת כבוד כלפיו, אף כי חלקתי עליו בנושאים רבים. בניגוד לקיסר ולהתחכמויות שלו, משל התנהל בהגינות רבה ובכובד ראש. אמנם, הכול לעגו להופעתו, לסגנון דיבורו ולתדמיתו, אך בכל בחירות בהן עמד בראש הסיעה הוא הכה את מפלגתו, שבזה לו, בנשק הסודי של כל פוליטיקאי – בניצחון במגרש הביתי שלו.

רמון נטש את הספינה ומסר את המושכות לעמיר פרץ. גם חיים (ג'ומס) אורון, הגזבר, עזב אחריו. הברפלד חלה ושקע במרה שחורה. לפני שהעביר את המפתחות למאיר גת, הוא אמר בכינוס מיוחד של מזכירי מועצות פועלים כי עליהם לדחות את הנחיית ראשי מפלגת העבודה רבין ווווילי שלא לחתום על הסכמים קואליציוניים עם סיעות הליכוד באשר הן. הוא צוטט על־ידי חיים ביאור ב"הארץ" (13.5.94) כמי

שאמר: ״בכל מקום שאתם יכולים עשו קואליציה כדי לשמור על הרוב, אפילו עם השטן.״

הברפלד נסע באותם ימים לגרמניה כדי להשתתף בהלוויית ראש האיגודים המקצועיים שם, היינץ ורנר מאייר. הוא נועד עם 90 ראשי איגודים מקצועיים כדי להסביר את סיבת המהפך. לפני יציאתו אמר גרישה אלרואי־ארלוזור, מחזיק תיק יחסי החוץ של ההסתדרות: ״האיגודים המקצועיים בעולם יהיו מוכנים להגיש כל סיוע שנדרש כדי להציל את ההסתדרות, את האיגודים ואת העובדים בישראל.״

חיים הברפלד, בשעתו איש התעשייה הצבאית ויושב ראש ועד העובדים, יו״ר התאחדות הכדורגל, יו״ר האגף לאיגוד מקצועי ומזכ״ל ההסתדרות לאחר פרישת קיסר, לא התאושש מהמכה שספג בבחירות מאי 94׳. רמון התעלל בו.

בזמן מחלתו התנפלו עליו מכל הצדדים בצורה לא הגונה ולא מכובדת. הוא קיבל חדר ליד חדר המצב בו ישבתי אני. ניהלתי אתו שיחות רבות על העבר, בעיקר על ענייני עבודה ועובדים. הוא הצטער על לא מעט דברים שעשה. כל בוקר דאגתי להיכנס ולשאול לשלומו. בחגיגות ראש השנה ופסח הזמנתי אותו לציין את האירוע בחברת עובדי חדר המצב, עובדות הניקיון והשומרים שהזמנתי. ברגעים אלו אורו פניו.

רק עם העברת השרביט לפרץ, הצטרף הברפלד לשולחן הוועדה המרכזת כחבר הנהגה ללא תיק, אך הוא היה כבר חולה ומותש. אנשיו נטשו אותו. הוא מת ונקבר בקיבוץ משמר העמק שנים ספורות לאחר מהפך רמון.

לא אהבתי את העבודה עם רמון. הוא לא ידע להקשיב וגם כשעשה זאת, מיהר לנגח אותי במנטרה הקבועה: ״בנימין, עם כל הכבוד לך, אתה בסך־הכול מיעוט!״ באחד הדיונים שעסקו בגרעון, טענתי שמגרש החניה של בית־חולים בילינסון שווה מיליונים וניתן למכור אותו ולצמצם במשהו את החובות. רמון הביט לעברי בלעג ואמר: ״הצעה לא רעה. מה

שנשאר עכשיו לעשות זה לספור גם את המגבות ואת הצלחות שיש בבית־החולים..." ואף טרח להוסיף: "כן, כן בנימין, אני יודע שאתה מגן על העובדים ואני לא. מה אפשר לעשות? כזה אני!"

חיים אורון, שנחשב פרלמנטר מעולה, נמעך אל מול רמון ומשוגותיו בהיותו בוועד־הפועל. לא פעם ביקשתי ממנו לשתף פעולה על ערכים מעמדיים כמו סמל והמנון, אך לא קיבלתי ממנו כל סיוע, פרט למשפט: "בנימין, אל תעמיד אותי במצב לא נעים."

מול השליליות של רמון בלט עמיר פרץ בחיוביות שבו, אם כי גם אתו הלכתי לפעמים ראש בראש כמו למשל בעניין הסכמים אישיים בהסתדרות.

לפני אחת הישיבות שעסקו בכך, דרשתי לדעת כמה עובדים בהסתדרות נכללים בחוזים אישיים. נציג מפ"ם, מיכאל רועה, ראש מחלקת הארגון באותו זמן, אמר כי התברר שבאותה תקופה נקלטו בהסתדרות 46 עובדים בחוזים אישיים, 13 מתוכם עובדי לשכת המס. פרץ נזעק וצעק: "לפני שבוע הנחיתי אותך ואת ז'ילוני (אז מ"מ יו"ר האגף לאיגוד מקצועי, תפקיד אותו מלאתי גם אני). אמרתי שאני מבקש שכל העובדים ייכללו בהסכמים קיבוציים, כולם ללא יוצא מהכלל."

המגעים וההתנהלות עם פרץ היו סיפור אחר לגמרי; הוא יצא לשטח, הוא אדם היודע להקשיב. הוא רצה מאוד להצליח ועשה מספר פעולות חיוביות. היה מזמין אותי להתייעצויות. פרץ יצא פעם להגנתי כאשר חבר ההנהגה קבל בפניו שאני מתערב באחד הסכסוכים שהוא ניהל. הוא כתב לאותו עסקן: "אני שמח שיש חברי הנהגה הנוהגים כפי שגונן מתנהג." בניגוד לישיבות הקצרות והעצבניות של רמון, פרץ שיתף את כל הסיעות בהתייעצויות מוקדמות.

בזמן חברותי בהנהגה מצאתי בני ברית בין מזכירי האיגודים המקצועיים, בעיקר שיתפתי פעולה עם מזכיר הסתדרות הפקידים, ליאון מורוזובסקי, עם איש בזק בצפון, בני גולדרינג, ועם חברי להנהגה, מישל אלמליח.

כשאנשי מפ"ם ומרצ מתביישים

בבחירות שהתקיימו ארבע שנים מאוחר יותר הפתיעה סיעתנו בגדול: הכפלנו את כוחנו ל־7.7 אחוז. עמיר פרץ, שעמד בראש סיעת עם, זכה ב־77.7 אחוז. הייתה זו מערכת הבחירות הראשונה בהסתדרות שבה התמודדו בבחירות ישירות לראשות ההסתדרות. שינוי זה בשיטה מיקד את תשומת הלב הציבורית וגם את מסע התעמולה של הרשימות הגדולות במועמדים לראשות ההסתדרות, בעוד שהרשימות עצמן כמעט לא זכו לחשיפה, דבר המסביר את הפער בין התחזית המוקדמת שנבאה לנו מפלה, לבין התוצאה.

עם היוודע תוצאות הבחירות כתב חיים ביאור ב"הארץ" ש"הגדלת כוחה של חד"ש בהסתדרות משמעותית למדי נוכח העובדה ששיעור החברים הערבים בהסתדרות ירד בארבע השנים האחרונות מ־17 אחוזים ל־8.5. פירוש הדבר שחד"ש התחזקה בעיקר במגזר היהודי."

לקראת אותן בחירות קיימנו מגעים לצירופנו לרשימת גשר־מרצ. ניהלתי, יחד עם ג'יהאד עאקל, משא־ומתן עם מקסים לוי (גשר) ועם מזכ"ל מרצ, חנן ארז. הם שברו את הכלים בגלל איומו של ח"כ מיכאל קליינר, איש גשר, לפרוש אם חד"ש, שאיננה תנועה ציונית, תצורף לרשימה. מזכירות המפלגה התכנסה והחליטה על הליכה עצמאית. תוצאות הבחירות היו בגדר הפתעה גדולה גם לנו.

חודשיים ימים קודם לבחירות שהתקיימו במאי 98', פורקה הקואליציה בין סיעת רם, מרצ וחיים חדשים בעקבות מתיחות שנוצרה בין סיעת מרצ לבין יו"ר ההסתדרות, עמיר פרץ ונציגי מפלגת העבודה בארגון, בעקבות החלטת מרצ לתמוך במועמדתו של מקסים לוי לראשות ההסתדרות ויצירת רשימה משותפת לגשר ולמרצ. הקרע בין מרצ לפרץ והעבודה החמיר לאחר שבדיון סוער של הצוות הבין־סיעתי לא נמצאה נוסחה שתאפשר ל־24 אלף חברי הקיבוץ הארצי להיכלל בספר הבוחרים.

התאכזבתי גם ממרצ. הם קיבלו בשעתו החלטה ללכת אתנו ופנו אליי להצטרף אליהם. ראיתי בזה ניסיון שיכול להביא לתוצאות טובות ולחזק את השמאל בהסתדרות. מיד נעניתי. לא הצבתי תנאים. היו פגישות שהגיעו עד חתימה, ומקסים לוי המנוח רצה מאוד שנצטרף. ברגע האחרון הודיעו לי שדוד לוי – אחיו של מקסים – חושב מחדש. למה הוא חשב מחדש? כי מיכאל קליינר ודוד מגן הודיעו לו שאם הקומוניסטים בפנים, אזי הם מתפלגים מסיעת גשר. מקסים לוי אמר לנו: מה, אני אפלג את המפלגה שלי בשביל זה? אני לא בטוח שאקח את ההסתדרות. אם הייתי בטוח זה משהו אחר. אמרתי להם: תשמעו, אני לא פילגש ואני לא ידועה בציבור. אם אתם לא רוצים – לא צריך. את לוי הבנתי, אבל לא את מפ"ם ולא את מרצ. אמרתי לנציגיהם: אתם קיבלתם החלטה כמעט־פה אחד לצרף את חד"ש, החלטה שנותנת לתנועה הזו ממד אחר לגמרי, ואם אתם נכנעים לקליינר ולמגן, זו כבר בעיה שלכם. הם התביישו ולא מצאו דרך אפילו לענות לי.

לקראת הבחירות פנה אליי פרץ – שהקים את סיעת עם, בה היו חברים אנשי העבודה, הליכוד, ישראל בעלייה וסיעה של ועדי עובדים – בהצעה להצטרף אליו. סירבתי, בנימוק שחד"ש לא מוכנה להתמודד ברשימה הכוללת את הליכוד, המייצג את תפישת העולם של ממשלת נתניהו (הראשונה).

בתחילת מערכת הבחירות התייצבו להתמודדות שני גושים, אשר הוקמו במיוחד לצורך הבחירות האלה. גושים אלה יצרו מבוכה מסוימת, שכן הם ערערו את החלוקה המוכרת בין מפלגות ימין ושמאל; בעוד פרץ איחד תחת כנפי רשימתו את העבודה, הליכוד, ישראל בעלייה, ש"ס ומד"ע, מקסים לוי עמד בראש גוש שכלל את מרצ וגשר.

ההרכב מלא הסתירות של שתי הרשימות הגדולות אילצו אותן, למעשה, לברוח מכל אמירה פוליטית וחברתית ברורה. הן הסתפקו בססמאות כלליות, המתאימות גם לימין וגם לשמאל, כמו "כוח לעובדים"

ו"המחנה החברתי". הרשימות האלה גם לא טרחו לפרסם מצע בחירות. שני הגושים וגם רשימת הוועדים עוז העלו את הססמה המקוממת: להוציא את המפלגות (או: להוציא את הפוליטיקה) מההסתדרות.

על רקע זה בלטה חד"ש בהיותה הרשימה הפוליטית־מפלגתית היחידה שיצאה להתמודדות בהסתדרות ובנעמת בשמה המפורש, עם עמדותיה המדיניות והחברתיות הברורות, והציגה לא בריחה מפוליטיקה, אלא פוליטיקה אחרת: פוליטיקה של שלום, שוויון וצדק חברתי.

התחלנו את מערכת הבחירות בתנאים קשים: שינוי יסודי בהרכב חברי ההסתדרות ונעמת, היעדר תקציב בחירות, איחור בהוצאת חומר הסברה ואי־התגייסות מספקת של הסניפים לצירוף תומכי חד"ש להסתדרות. אך למרות נתוני פתיחה לא מעודדים, ההתגייסות המסורה של חברי מק"י, של פעילי חד"ש ושל הצעירים חברי בנק"י יצרה תנופה שהובילה להצלחה הגדולה.

ראיתי בתוצאות הבחירות האלה הזדמנות לחזק את השפעת מק"י בציבור היהודי והערבי, בקרב נשים, בקרב צעירים וסטודנטים ובכלל, במוקדי המצוקה החברתית. לשם כך נדרש להשקיע בתחום הרעיוני ולהעמיק את הידע של החברים לגבי החברה הקפיטליסטית בת זמננו וסתירותיה.

מזכיר ההסתדרות לשעבר, יצחק בן־אהרון, נשאל באותו זמן האם ההסתדרות מסוגלת כיום לענות על צורכי המדינה. תשובתו הייתה: "בוודאי. ההסתדרות מסוגלת לכך יותר מאשר המדינה... לגבי ההסתדרות יש איזשהו עיוות נורא, שאינני יודע אם הוא נובע מסתם רשעות או מבורות; כולם מדברים על הקומה החמישית, השישית. אך יש לזכור כי לקלפי הלכו מיליון וחצי חברים. הסתדרות זה אני ואתה... ודאי שההסתדרות רלוונטית ובלעדיה יהיה תוהו ובוהו..."

בן־אהרון היה סמל למזכיר כללי הנאמן לציבור העובדים. הוא המחיש זאת באופן הברור ביותר בזמן מלחמת ההתשה, עת עמד לצד מאבקם

של פועלי נמל אשדוד, בראשות יהושע פרץ. כאשר הוטחו בו טענות כי הוא מעודד שביתות בזמן חרום, השיב בן־אהרון: ״טייסי חיל־האוויר נלחמים כדי שפרץ וחבריו ינהלו מאבק מקצועי.״ עד סוף ימיו המשיך לדבוק בעמדותיו הסוציאליסטיות כשהוא מכנה את הקפיטליזם: ״אבי אבות הטומאה.״

פגישותיי עמו היו אקראיות. באחת ממועצות ההסתדרות ניגש אליי לאחר דברים שנשאתי, ואני צעיר לימים וחסר ניסיון פומבי, ולחץ את ידיי בחום. פגשתי אותו כאשר הוקמה ההסתדרות החדשה. בשיחה עמי גילה אהדה לדעותיי והביע הערכה רבה לעמיר פרץ.

אני מקווה מאוד שדמותו לא תישכח והוא ישמש דוגמה ומופת למנהיג עובדים אותנטי ונאמן.

מון ג׳נרל וחמשת הממים של ז׳בוטינסקי

בתקופת כהונתו של פרץ התקיימה חגיגה גדולה לראש־הממשלה אריאל שרון שנועדה, בין השאר, להעניק לו קבל עם ועולם פנקס אדום לציון קבלתו כחבר מן המניין בהסתדרות. ביום המקודש השתלטו על בניין הוועד־הפועל אנשי שב״כ כשהם מרכיבים משקפי שמש ומצוידים במבטים מזרי אימה. העובדים נצטוו שלא לעבוד באותו יום, אך בה בעת נשלחו לאוהל הגדול שהוקם על הדשא למרגלות הבניין לשמש סטטיסטים בקבלת הפנים המיועדת להתקיים לאחר הופעתו בפני הנהגת ההסתדרות. הכניסות נחסמו ואיש לא יצא ולא נכנס בשעה שהוד מעלתו שרון החנה את מכוניתו ופסע לעבר המעלית השמורה היטב שתעלה אותו לקומה החמישית.

פרץ חלק מחמאות לשרון, והלה סיפר, בין השאר, כיצד אמו החקלאית, שישנה כשאקדח טמון תחת הכרית שלה, הייתה חברת הסתדרות נאמנה

ובעלת הכרה. האווירה בחדר הדיונים, שהוכשר במיוחד לכבוד האירוע, הייתה חנפנית ומתקתקה עד זרא. הרמתי את ידי כדי לבקש רשות דיבור. היושבים סביבי לחשו שזה לא בא בחשבון, הרי פרץ הודיע כבר שרק הוא ישא דברים. לא ויתרתי. פרץ פסק: רק בנימין ישאל שאלה! לפני שדיברתי הוא הציג אותי.

בתחילת דבריי ציטטתי את נשיא ארצות־הברית לשעבר, מגיבורי מלחמת העולם השנייה, הגנרל אייזנהאואר שאמר: "הדרך היחידה לנצח במלחמה היא למנוע אותה." ואז שאלתי: "מון ג'נרל (כך כינה אותו בגין) האם היית מסכים לזה? ואולי אתה מסכים לדאוג לחמשת הממים הידועים (מזון, מעון, מלבוש, מרפא, מורה) של ז'בוטינסקי?" וסיימתי באומרי שצריך לצאת מהשטחים ולהשכין שלום בינינו לבין הפלסטינים.

ניכר בשרון שדבריי לא נעמו לו, בלשון המעטה. הוא הסתודד עם פרץ ולפני שסיימתי איבד את העשתונות, דפק על השולחן ואמר: "אני לא רוצה לשמוע אותך יותר!" הניף את ידיו, קם כעוס ויצא את החדר, כשכל הכבודה ההסתדרותית, לרבות אנשי מפ"ם ששתקו כמו דגים, פוסעים אחריו לעבר האוהל הגדול.

למטה פגשתי את יוסי שריד שלחץ את ידי ואמר: "בנימין, כל הכבוד! אתה הצלת את כבודנו!"

במסיבת עיתונאים ערב הבחירות, 1998

לא יגיד: "עייפנו, יש לסגת..."

עם סיום עבודתי קיבלתי מספר לא מבוטל של ברכות ומכתבי פרדה. להלן כמה, שריגשו אותי במיוחד.
אנשי חדר המצב כתבו לי:

11.8.2002

לבנימין היקר

הננו באירוע מרגש ומיוחד
כאן ביחד באופן מלוכד
יודעים שאתה מאלה שלהם תמיד אכפת
בכל עת חושב על כל אחד
על עקרונות ונאמנות
על אמיתות צודקות וחברות.

בנימין מתייצב בכל ההפגנות
פעיל בכל השביתות
גרונו ניחר כשהוא נלחם
עבור זכויות העובדים ועבור שכרם.

בימים ובלילות הקרים
הוא מצטרף אל הנאבקים שבמפעלים מתבצרים
"אביר הצדק האדום" לעולם לא יוותר
לא יגיד: "עייפנו, יש לסגת" או סתם "להיזהר".

נואם נאומים חוצבי להבות
שהם חלק מדרכיו הנחרצות.
ומבחינתו, בפעמים מיוחדות
אפילו טוב שיש חילוקי דעות.
הוא הסמן השמאלי של הנהגת ההסתדרות
שחרת על ליבו – עבודה, פרנסה, כבוד אדם, שלום וחרות.

כשהוא צועד בבית ההסתדרות בפרוזדורים הארוכים
עולים לקראתו הרבה שירים
האינטרנציונל ושירי תנועות הנוער שאולי נשכחו והועם הזוהר,
אך לא בלב בנימין הצעיר שבצעירים
הרץ למרחקים ארוכים
בהתמדה, במסירות
וכל זאת ללא לאות.

זו אולי סיומה של תקופה
אך זו לחלוטין לא פרידה
זה רגע חשוב לומר לך תודה.
בנימין, בכול שתפעל תמשיך כפי שהנך
אנחנו תמיד בעדך ואיתך.

***

צוות חדר המצב עם סיום עבודתי

6.5.2001

חברי הנכבד!

עם קבלת מכתבך בדבר סיום תפקידך כיו״ר חדר מצב, יכול אני אך להביע את צערי על כי אינך ממשיך לכהן בו.

סבורני כי מילאת תפקידך על הצד הטוב ביותר ותרמת רבות למען שמירת זכויותיהם של העובדים במקומות העבודה שלהם, וללא ספק תרמת למאבק למען חיים טובים וצודקים יותר, מאבק אותו ניהלת בדרכך השלווה, וזאת עשית ביד רמה ובהצלחה מרובה תוך שמירה על חוזקה וחוסנה של ההסתדרות הכללית החדשה, בעיקר לנוכח הקשיים הרבים והמכשולים אשר עמדו ועומדים בדרכנו.

אשר שמואלי

יו״ר ההסתדרות במרחב גליל מערבי

***

8.04.2000

הנדון: הבעת תודה.

אנו ועד עובדי שירות תדיראן מבקשים להודות בשמנו ובשם ציבור העובדים, לך עמיר פרץ, מזכ"ל ההסתדרות, ליו"ר האגף לאיגוד מקצועי, שלמה שני על הטיפול המסור והמקצועי לשמירה ולהבטחת זכויות העובדים בעת המיזוג עם חברת אמפא.

... תודה לחדר מצב ובמיוחד לבנימין גונן – איש יקר. מי ייתן וירבו שכמותו.

בכבוד רב

ועד עובדי שירות תדיראן

***

8.04.2000

לכבוד בנימין גונן – חדר מצב

ידידי,

הרשה לי להודות לך בשמי ובשם ציבור הנכים על תמיכתך המוסרית בנו והרגישות הרבה שגילית כלפינו במהלך שבעים ושבעה ימי מאבקנו הקשים, אך החשובים.

עמדנו כמעט בודדים במערכה מול מימסד אטום אשר רמס את זכויותינו, ועמדנו על זכותנו להיקרא בני אדם.

אתה ברגישותך הרבה הבנת, כי אין הבדל בין אדם לאדם, וגם אנו נבראנו בצלם אלוהים, ומתוך כך נחלצת לסייע לנו במאבקנו. עמידתך לצדנו אפשרה לנו לצעוד צעד חשוב בדרך להשתלבותנו המלאה בחיי החברה, התרבות והכלכלה בישראל, ואילו אתה נתת משנה תוקף לפסוק: "כל ישראל ערבים זה לזה."

אנשים כמוך הם הנוטעים בנו את הכוח ואת האמונה להמשיך הלאה, אושרנו שזכינו בשכמותך.

אריה צודקביץ
יו"ר הסתדרות הנכים
מטה מאבק הנכים בישראל

פרק שלושה־עשר

התמוטטות ברית־המועצות: היכן הייתה הספירלה?

בראשית 1992 פסקה ברית־המועצות להתקיים.

תהליך ההתפרקות לא נפל עליי כרעם ביום בהיר, אך המכה הייתה קשה ויחד אתה הלכו וגברו השאלות, שבמידה מסוימת הזכירו לי את הימים של הפילוג במפלגה. הרגשתי אז שמשהו מתרחש, אך לא ידעתי מה וכשפניתי לחברים כמו מאיר וילנר וסשה חנין, זכיתי לתשובה שהכל בסדר. זמן קצר לאחר־מכן התכנס הוועד המרכזי וקיבל את החלטת הפילוג.

בדומה למה שהתחולל במפלגה שלנו, הכילה התמוטטות המשטר בברית־המועצות סוגיות בעלות חשיבות עליונה עבור כל קומוניסט באשר הוא: כיצד ייתכן מצב של חוסר קשר בין הוועד המרכזי לחברי מפלגה? האם הצנטרליזם הדמוקרטי הפך לרעה חולה, שלא אפשרה העברת אינפורמציה חיונית לחברים? מדוע מנעה ההנהגה מהעם את המידע הדרוש? היכן הייתה אותה ספירלה סביב ההנהגה שהכילה עשרות אלפים איש ואישה שנהנו ממנעמי השלטון? וכיצד זה נאלמו דום? מדוע לא נערכו עד כה דיונים במפלגות האחיות שלנו במזרח־התיכון ובאגן הים התיכון לברור שורה של סוגיות הנוגעות להתמוטטות ברית־המועצות ושיתוקה המוחלט של המפלגה הקומוניסטית?

למעשה, כבר בוועידה העשרים של המפלגה בברית־המועצות בשנת 1956 היה דבר דומה כאשר המזכיר הכללי, ניקיטה חרושצ׳וב הטיל את

פצצת הפשעים של סטאלין. היכן הייתה אז המפלגה? היכן היו המוני העם? היכן היו הדיון והסקת המסקנות המתבקשות מכל אלו?

המנהיג שאכזב

במחצית השנייה של שנות ה־70׳ החלה ירידה דרמתית בגידול הכלכלה בברית־המועצות. רשויות ושרים כלכליים שונים לא היו מסוגלים להעלות את הכמות והאיכות של הייצור באמצעות פיקוח על המפעלים. כדי לזכות בהצלחות בנו ללא־הרף בתי־חרושת חדשים, במקום להכניס מודרניזציה בישנים. במפעלים שהלכו והתייקרו ייצרו פחות ופחות. משבר הניהול הכושל כפה הכרה שבאה כהלם: מערכת התכנון הסובייטית משמשת רק לריכוז האמצעים, אך אינה עושה דבר למען האינטגרציה של הכלכלה.

הלם זה חולל את לחץ הרפורמות למען הפרסטרויקה (בנייה מחדש) ההתחדשות. במהלך החודשים שקדמו לקריסה התברר כי התוכנית הכלכלית הנציחה את מערכת הניהול באמצעות צווים ואינה מסייעת לבחירה בין חלופות. רוב האזרחים הרוסיים והבירוקרטיה המרכזית מאוחדים היו בשאיפה לא לשנות את התנאים. מטרתה של הפרסטרויקה לפרק את מערכת הפקידות הקיימת, ולהחליפה במערכת מסחרית, עוררה ברוב האוכלוסייה אהדה מועטה ביותר.

הנשיא מיכאל גורבצ׳וב דרש ״התחדשות בהולה״ בצמרת המפלגה. פרצו שביתות, בעיקר של כורים. אלימות לאומנית התפשטה בכל רחבי האימפריה. חלה ירידה מסחררת ביוקרת המפלגה ועימה חשש שאין היא מסוגלת לעמוד בקצב השינויים הנדרשים. באחד מנאומיו אמר גורבצ׳וב: ״השורות צריכות חידוש, זרימה של כוחות רעננים, והם צריכים להתחדש בדרג של קולקטיב העבודה, של המחוז, של העיר, של האזור, של הטריטוריה, של הרפובליקה, של הוועד המרכזי ושל הפוליטביורו. זה נוגע לכול. בכל מקום. בכל דרג.״

ההמונים לא ״קנו״ זאת. כמו כל המנהיגות הסובייטית, גם גורבצ׳וב – הכוכב הזוהר שנבחר למזכיר הכללי ולנשיא בגיל 54 – היה מודע לעובדה שברית־המועצות נחשלת מבחינה כלכלית. המהפכה התעשייתית שהנהיגו הקומוניסטים נעצרה. המערכת הכלכלית לא הצליחה למצוא דרך להמשיך ולהתקדם ולספק בו־זמנית את צורכי המדינה, צורכי האוכלוסייה, שדרשה להגביר אספקה שוטפת של מוצרי צריכה. המלחמה הקרה, מירוץ החימוש מול המערב שיבשו את המערכת הכלכלית והתעשייתית.

גורבצ׳וב הבין שאין ביכולתה של ברית־המועצות להגיע לפרסטרויקה כלכלית ללא שינויים חברתיים שישנו את החברה הסובייטית ויביאו להצלחת השינויים הכלכליים. הוא טבע מושג נוסף – את הגלסנוסט, שפירושו פתיחות. מבחינת מדיניות־החוץ היה ברור לגורבצ׳וב שאין להמשיך במדיניות של מלחמה קרה ותחרות, וכי יש לשנות את המדיניות באופן מהותי ולנהל אותה כך שתתבסס על הסדרים לצמצום החימוש (28 אחוז מהתל״ג הופנו לתעשייה הצבאית) וההוצאות הכספיות הקשורות למתחים פוליטיים בין־לאומיים.

אולם, גורבצ׳וב הלך ואיבד שליטה על האירועים, הפופולריות הרבה לה זכה בתחילת דרכו נשחקה כליל, האופוזיציה השמרנית והליברלית ראתה בו מנהיג כושל ומכשיל, מנותק ממה שקורה בתוך ארצו, אדם שנפל בשבי תענוגות היח״צנות המערבית, כמי שאינו מבחין בין עיקר לטפל, וכי מדיניותו, המבוססת על הריסות העבר והמוסדות הקיימים, איננה מצליחה לעבור לשלב של בנייה ויצירה.

בשנת 1898 היה ברור שהמנהיג איבד את השליטה על המאורעות. הם קיבלו דינמיקה משלהם והשתלטו עליו. המנהיג הכול־יכול הפך קורבן הרפורמות, שהובילו להתמוטטות המערכת כולה.

ואף־על־פי־כן

במונולוג שהעניקה בתה של לה־פסיונרה – הלא היא דולורוס איברורי (1989-1895), מנהיגה קומוניסטית, מהדמויות הבולטות במלחמת האזרחים בספרד – לסופר הספרדי אנטוניו מוניוס מולינה ("ספרד", הוצאת עם עובד, 2008), אני מוצא נקודות דמיון רבות ובהירות מחשבתית לגבי שורה ארוכה של אירועים ומאורעות הנוגעים בקשר העמוק שיש לי לברית־המועצות.

וכך היא אמרה: "זה כבר לא כמו שהיה כשהיינו יוצאים, אחי ואני עם אמי ואבי. היינו מציצים בהם מהצד כדי להרים את האגרוף בדיוק כמוהם, לפני המלחמה, ברחוב אלקלה שהיה ים של אנשים ושל דגלים אדומים, ואחר־כך בברית־המועצות, בכיכר האדומה, באחד במאי של השנה שבה נגמרה המלחמה לא היה מקום להכניס לשם יותר אפילו אדם אחד, ולא צעקות ולא דגלים ולא שירים ולא התלהבות, מיליוני בני אדם הריעו לסטאלין, ואני, דחוסה בתוך ההמון, גם אני הרעתי לו, על היציע מעל המאוזוליום של לנין, זה הוא, בכיתי משמחה, ומהכרת טובה, כי הוא הוביל אותנו אל הניצחון על גרמניה, שעלה במיליוני חללים סובייטיים, ביניהם אחי המסכן, אם כי כיום נדמה שבמלחמה ההיא ניצחו האמריקנים, כאילו רק הם נלחמו, והאנשים יודעים על הפלישה לנורמנדי ולא יודעים מה קרה בסטאלינגרד, שבה הצבא הגרמני הובס לראשונה בקרב הכי עקוב מדם והכי הרואי של המלחמה, ואפילו לא יודעים שהייתה עיר ששמה היה סטאלינגרד, איך הזדרזו להחליף את השם, בדיוק כמו בלנינגרד, איזו בושה שעכשיו קוראים לה סנט־פטרבורג כמו בתקופת הצאר ושרוצים להעניק מעמד של קדוש לניקולאי השני, שציווה לרסס במכונות ירייה את העם שעמד לפני ארמון החורף. אבל אני רואה שאתה מעקם את הפרצוף, אפילו שאתה מנסה להסתיר את זה, אל תחשוב שאני לא יודעת מה אתה חושב, כל הסיפורים האלה על מחנות הריכוז ועל הפשעים של סטאלין, כאילו סטאלין לא עשה שום דבר חוץ מלרצוח, כאילו כל מי שריצו עונש

במחנות האלה היו חפים מפשע. נעשו שגיאות, המפלגה עצמה הכירה בזה בוועידה העשרים והוקיעה את פולחן האישיות ועשתה ככל האפשר לתקן את העוול ולטהר את שמם של מי שלא היו אשמים, אבל איך אפשר שלא יהיה פולחן אישיות אם סטאלין עשה כל־כך הרבה למעננו, למען העם הסובייטי ולמען הפועלים בכל העולם, אם הוביל את הקפיצה הענקית מהנחשלות אל התיעוש, את תוכניות החומש, שעוררו קנאה והערצה בכל העולם, הרי בתוך עשרים שנה ברית־המועצות הפסיקה להיות מדינה חקלאית מפגרת ונהפכה למעצמה עולמית. וכל זה בנסיבות הכי גרועות, אחרי מלחמה שיזמו האימפריאליסטים, בתוך הבידוד והמצור הבינלאומי, בארץ שלא היה בה שום דבר, שהרוב המוחלט של האוכלוסייה לא ידעו קרוא וכתוב והיו משועבדים לצאר ולכמרים. תחשוב מה הם היו, מה אנחנו היינו, בעצם, הרי הייתי אזרחית סובייטית, ותראה מה המצב שם עכשיו, איך בתוך כמה שנים הרסו מה שנבנה במשך דורות..."

בעקבות התמוטטות ברית־המועצות ומשטרי מזרח אירופה יש מי שמנסה לשכנע אותנו שאי־אפשר לשנות את העולם, או אי־אפשר לשנותו באופן מהפכני. אינני מסכים עם עמדה זו. במציאות המאה העשרים ואחת ברור לנו לחלוטין: המצב החברתי בעולם, פערים כלכליים־חברתיים איומים, מצוקה, עוני, מלחמות, מסחור היחסים האנושיים, הרס רשת הביטחון הסוציאלי, חורבן סביבתי – המצב הנורא הזה מחייב שינוי מהפכני. מהניסיון ההיסטורי של המאה העשרים למדנו שצריך לעשות את השינוי המהפכני הזה באופן טוב יותר, באופן דמוקרטי שיאריך ימים.

חיפוש אשמים והתפרקות רחבה

לקראת הוועידה ה־22 של מפלגתנו, שהתכנסה בגבעת חביבה שנה לאחר התמוטטות ברית־המועצות, הורה הוועד המרכזי ללשכה הפוליטית לקבוע

את הצוות להכנת החומר לקראתה. המשימה הוטלה על מאיר וילנר, אחמד סעד ועליי. וילנר הגיש באיחור הצעה משלו, שלא נראתה לי ולכן בחרתי להגיש הצעה למבנה חומר בצורה שונה משלו. בישיבה משותפת של הצוות קיבל וילנר תיקונים מסוימים לחומר שהגיש, אבל למעשה במהות הוא נשאר כשהיה. לצערי, לא התקיים כלל דיון על הצעותיי, ועל כן החלטתי להציג בפני חברי הוועד המרכזי הצעות משלי.

ההצעות כללו תשעה סעיפים. בין השאר קבעתי כי "דווקא מכיוון שהנושא חשוב, אסור לסכם אותו בפזיזות ובצורה שטחית אלא יש להמשיך בדיונים רעיוניים בתוך המפלגה, וגם לנהל דיאלוג עם חוגים שמאליים וסוציאל־דמוקרטיים בארץ.

הקביעה שההתמוטטות נבעה מ"בגידה של מנהיג או מנהיגים", היא דוגמה לסיכום שטחי, המתעלם מגורמים אובייקטיביים היסטוריים ומונע הפקת לקחים מעמיקה. חיפוש אשמים בכישלון, במקום ניתוח הדגם שקרס, איננו מתיישב עם ניתוח מרקסיסטי של ההיסטוריה. המטריאליזם ההיסטורי מסביר תופעות חברתיות וכלכליות על־ידי ניתוח מבנים חברתיים ופוליטיים בסיסיים ולא במעשים של אישים (שכמובן נושאים באחריות). לכן, נוכל להסיק מסקנות נכונות רק לאחר שנבצע ניתוח מעמיק של ההתפתחות בחברה הסובייטית והמזרח־אירופית.

מחובתנו להשקיע מאמץ בניתוח מעמדי ולהצביע על הכוחות המעמדיים הפעילים בסתירות החריפות שנתגלו בתוך המשטר הסוציאליסטי. ניסיון להסביר את המשבר בפעילות בוגדנית של אישים איננה מתיישבת עם העובדה שהתמוטטו גם משטרים שלא היה להם קשר לברית־המועצות (אלבניה, יוגוסלביה ואפילו רומניה) וגם משטרים שלא יישמו כלל את הפרסטרויקה ואת הגלסנוסט, והתנגדו להם באופן פעיל (מזרח גרמניה, צ'כוסלובקיה, רומניה). חלה התמוטטות גם של מדינות בעולם השלישי כמו אפגניסטן, אתיופיה, אנגולה, מוזמביק, גיניאה דהומיי, בהן היו מפלגות שצידדו רשמית בסוציאליזם. היא פגעה

גם בארצות בשלבי התפתחות כלכלית שונים: במונגוליה, שעדיין עסקה בהנחת יסודות הסוציאליזם, בבולגריה, ברומניה ובפולין (רמה כלכלית בינונית), צ'כסלובקיה ומזרח גרמניה שהיו ברמה כלכלית ותעשייתית גבוהה, כלומר ההתפרקות הייתה בקנה מידה רחב והקיפה מגוון של ארצות סוציאליסטיות או בעלות כיוון סוציאליסטי.

עלינו לנתח כיצד קרה שההתפרקות הייתה כה חלקה וכה מהירה, ללא כל התנגדות עממית ממשית, ובדרך־כלל תוך תמיכה או אי־מעורבות של ההמונים. לכן, קשה ולא נכון לתלות את הקולר באדם אחד או בקבוצת אנשים.

אסור להחליף ניתוח מדעי־כלכלי־חברתי בעמדה רגשית, בתחושת כאב או כעס שיש לנו כלפי אנשים לא מעטים כמו גורבצ'וב, למשל. מפלגתנו תמכה בפרסטרויקה ובגלסנוסט כדרך להתחדשות הסוציאליזם. עלינו לנתח מדוע נכשלה הפרסטרויקה ולא להתחמק מכך בהדבקת תווית של בוגד בגורבצ'וב. וגם אם נניח שבראשות המפלגה בברית־המועצות היה עומד מישהו אחר, האם ההתמוטטות לא הייתה מתרחשת?

בוועידה ה־21 סיכמנו את העיקר: מודל הסוציאליזם, שהיה בברית־המועצות ובמזרח אירופה, לא עמד במבחן ההיסטוריה, למרות שהיו לו הישגים בתקופות מסוימות. זהו דבר ברור ואין כל אפשרות להכחישו.

בוועידה ה־21 התייחסנו למאפייני הסוציאליזם לפי תפישתנו. המאפיינים החשובים כדמוקרטיה עמוקה, כיבוד זכויות האדם ופלורליזם של דעות לא היו מנת־חלקם של משטרים במזרח אירופה. לכן, לקח חיוני לגבינו הוא שאי־אפשר להפריד סוציאליזם מדמוקרטיה. ללא דמוקרטיה ובלי כיבוד זכויות האדם והאזרח והחירויות הפוליטיות, בלתי אפשרית התפתחות סוציאליסטית. החברה במצב שכזה נקלעת לעיוותים קשים ולמציאות של ניכור מהשלטון: המוני העם בברית־המועצות ובמזרח אירופה היו מנוכרים לשלטון (הניכור היה במקרים מסוימים חריף יותר מהניכור בחברה הקפיטליסטית) וגם לכלכלה, לפעילות היצרנית, לרכוש

הכלל התייחסו כאל רכוש של אף אחד. הדבר בא לידי ביטוי בתמיכה העצומה בתנועות המחאה שקמו, ובהיעדר תמיכה ציבורית בשלטון עצמו, שהתמוטט ממש כמו בניין קלפים.

פיתוח ייחודנו האידיאולוגי והפוליטי דורש מאתנו קווי הפרדה לשני הכיוונים (כמו שבעבר דחינו גם דוגמתיזם מצד אחד, וגם את הרוויזיוניזם, מצד שני).

קווי ההבחנה שקבעו לעצמם הקומוניסטים הצרפתיים, למשל, יכולים להתאים גם לנו:

לא סטאליניזם ולא סוציאל־דמוקרטיה.

יש להמשיך ולפתח את תפישתנו הרעיונית כתנועה קומוניסטית מהפכנית ומתחדשת הנבדלת משני הזרמים הרעיוניים והפוליטיים הללו."

אינני מסתכל לאחור בנוסטלגיה או בגעגועים. אני מביט קדימה. מהפכת אוקטובר באה להתמודד עם בעיות קשות ואמיתיות: עוני, פערים חברתיים, הידרדרות של תנאי העבודה, מלחמות בלתי פוסקות. רבות מהבעיות האלה עדיין אתנו. הקפיטליזם לא מציע להן כל תשובה, ולבעיות העבר מצטרפים איומים חדשים ובעיות חדשות.

אני מאמין שעולם חדש, המבטל את ניצול האדם בידי אדם, את המלחמות ואת כל סוגי הדיכוי אמנם אפשרי. עולם כזה יהפוך מציאות אם נלמד מהניסיון ההיסטורי, אם נתארגן באופן יעיל ונבון, אם נגלה נחישות ואורך רוח, אם נדע לשלב את כוחות העובדים, פעילי הסביבה והשלום, תנועות הנשים וכלל קורבנות הניצול והדיכוי.

פרק ארבעה־עשר

ראיונות

עמיר פרץ: את הפס האדום של גונן אף אחד לא יקח

עמיר פרץ, לימים יו"ר ההסתדרות ושר הביטחון, נולד במארס 1952 במרוקו. משפחתו עלתה לישראל בשנת 56', ולאחר תקופה במעברה התיישבה בשדרות. פרץ למד תיכון בשער הנגב. באפריל 74', בעת ששרת כקצין חימוש בדרגת סרן בחטיבת הצנחנים, נפצע קשה בתאונת נגמ"שים. תקופת אשפוזו נמשכה שנתיים. לאחר־מכן כיהן במשך חמש שנים כראש העיר שדרות ובהמשך מילא תפקידים מרכזיים במפלגת העבודה.

שאלה: מה מתוך הביוגרפיה שלך היית רוצה להדגיש?

תשובה: ראשית לכול, את ילדותי בשדרות, בה עיצבתי את תכונותיי ותפישת עולמי, ומשם אני שואב את האנרגיות לפעילותי הציבורית. פרק נוסף בעל חשיבות היה תקופת החלמתי בבית־חולים סורוקה בבאר־שבע. השהייה שם חידדה אצלי את הצורך להילחם למען השלום. לאחר יציאתי מבית־החולים נשאתי לאשה את אחלמה והקמנו משק חקלאי, בו עבדנו חמש שנים, עד שנקראתי על־ידי חבורה של צעירים להנהיג את המהפכה המוניציפלית בשדרות. בשנת 83' נבחרתי לראש העיר ובאמת עשינו מהפכה. זו אחת התקופות שתושבי העיר מתגעגעים אליה. באותה עת

גם חידדתי את עמדותיי בנושא דו־קיום בין יהודים לערבים. בזמן כהונתי כראש עיר יזמתי פרויקט לשיתוף פעולה בין שדרות לבין טייבה.

שאלה: בשיחה שקיימת בשעתו עם איש הוועד־הפועל, מוניה אדמתי לצורכי עבודת מסטר בנושא ההסתדרות, אמרת ש"אם הייתי מצליח בפריימריס במפלגת העבודה (בשנת 1992 מונה למזכיר ההסתדרות, ישראל קיסר לשר התחבורה. פרץ התמודד על התפקיד מול חיים הברפלד, שנבחר על־ידי המפלגה. שנתיים לאחר־מכן חברו חיים רמון ופרץ, הקימו את סיעת רם וזכו בניצחון סוחף בבחירות להסתדרות) אין כל ספק שתהליך ההשתלשלות ההיסטורית היה שונה."

האם במרחק של זמן אתה עדיין דבק בכך?

תשובה: בהחלט. מפלגת העבודה הייתה זקוקה לשינוי עמוק. חבריי במפלגה העדיפו את חיים הברפלד על פניי. מאוחר יותר חברתי לרמון וניצחנו. שנינו עשינו אז את אשר נדרש וזאת תוך ויתורים אישיים. אמרתי אז שעמדות רמון ושלי היו שונות בתחומים שונים כגון הפרטות, אך הייתה בינינו הסכמה שיש להבריא את ההסתדרות. אילו נבחרתי בשנת 92' על־ידי מפלגת העבודה, אין לי ספק שהשינויים הקשים שעברו על ההסתדרות ועל חברת העובדים היו נמנעים, משום שהיינו מקדימים תרופה למכה.

לאחר שרמון פרש, קיבלתי עליי לנהל את ההסתדרות, שנמצאה בתקופת משבר לא פשוטה. הצלחתי לייצב את מעמדה הכלכלי והציבורי. ולשמחתי, לאחר עזיבתי את הוועד־הפועל השארתי אחריי ארגון עם יתרונות כספיים המאפשרים מדיניות של יד פתוחה וגלויה של מאבקים. במקום התנהלות בחדרים סגורים, דגלתי בקו של מאבקים מקצועיים.

שאלה: עם כינון הנהגה חדשה בהסתדרות בהנהגת רמון קיבלת לידיך את תפקיד יו"ר האגף לאיגוד מקצועי ואז לראשונה נפגשת עם בנימין גונן, שלא עשה חיים קלים לאלה שקדמו לך.

תשובה: נכון. שמעתי על גונן לפני שנכנסתי לתפקיד וידעתי שאני עומד לפגוש אדם עם ניסיון רב, הנאבק על עמדותיו. עם כניסתי לתפקיד

נוצרה בינינו כימיה טובה באופן מיידי. מצאתי לצדי אדם בעל אמונות עמוקות, שלזכותו ייאמר כי המילים הכתובות שלו מתורגמות לחיים ציבוריים ענפים. העובדה שבעת הפילוג במפלגה הקומוניסטית החליט להישאר ברק"ח מצביעה על אמונתו בדו־קיום. יש הבדל בין ערבי שהחליט אז להצטרף לרק"ח לבין יהודי. בעיניי זה צעד של גבורה ולכן ההערכה שלי אליו הייתה גדולה ואף גברה כאשר נוכחתי מקרוב במאבקים שניהל. דוגמה לכך, אמנם סמלית אך בעלת חשיבות מרכזית, היא מאבקו על הדגל החדש שיהיה בו לפחות הפס אדום. אף אחד לא ייקח את זה ממנו. אמנם בהפגנת האחד במאי שלו בוועד־הפועל חלקתי על הדרך, אך ידעתי אז, כמו שאני יודע היום, שהיא נבעה מהאמונה בצדקת דרכו.

שאלה: במרחק של זמן, איזה מתוך התפקידים שלו בולט לעין והיכן אתה יכול לומר שהטביע את חותמו?

תשובה: בעניין זה אין ספק: חדר המצב בתקופתו היה לגורם מרכזי ומעצב. גונן הפך את חדר המצב בהסתדרות לאחד מהסמלים היותר מהותיים של פתיחות ורצון להעניק שרות אמיתי. לדעתי, חדר המצב, כפי שעיצב אותו, הוא אחת ההצלחות שהיו והנם להסתדרות. אני חושב שהוא ידע לתרגם היטב את קריאות העזרה שהגיעו מהשטח ולהציג אינפורמציה מדויקת שאפשרה בשעתו גיבוש החלטות מעשיות.

שאלה: ואיך אתה קורא את האדם שבו מעבר לחבר הנהגה?

תשובה: גונן סימל עבורי את המצב האוטופי איך בני־אדם אמורים לנהוג ולהתנהג. כי מעבר לשאלות הפוליטיות קיימת בעיניי חשיבות רבה לדו־קיום אמיתי, והוא עונה על ההגדרה של אהבת האדם כערך עליון. סיפורו האישי, המקפל את הטיפול של אשתו ושלו בילדיהם, הוא סיפור הקרבה בלתי־שגרתי.

סאלם ג׳ובראן: בנימין מדבר בגובה העיניים

בשנת 1965, בימי הפילוג הגדול נבחן בנימין גונן מבחן קשה, אומר המשורר, הסופר והעורך סאלם ג׳ובראן. קומוניסטים רבים וטובים לא עמדו בכך. קיימנו אתו בחיפה מספר פגישות במסגרת בנק״י. אני זוכר היטב את דבריו: ״גם אם לא חושבים על כל הפרטים מסביב, הרי מה שהכי חשוב מבחינתי, שהצד המפלגתי בו חוברים יחד יהודים וערבים צודק לאין־שיעור מהחלק שבו נמצאים רק יהודים.״ זו דוגמה מובהקת לאינטרנציונליזם אמיתי, הנבחן לא בימי רווחה אלא דווקא בתקופות קשות. בקרב הזה ניצח המצפון הקומוניסטי־הומניסטי, ולבנימין חלק חשוב בו. ועל כך יש להוסיף את המאבקים הרבים שניהל ביחסי העבודה, בהם באה לידי ביטוי נאמנותו האמיתית לפשוטי העם, לעובדים ולנדכאים. אותו מצפון בתחום זה הוא שהדריך אותו בהתבוננות ובפעילות בסוגיות הרבות שבין יהודים לערבים. לדעתי, הוא פטריוט אמיתי האוהב את עמו.

ספרות ומרד

ג׳ובראן, לו שישה אחים ושתי אחיות, נולד בפקיעין בשנת 1941. אביו התייתם בגיל שלוש ומאז התנהלו חייו במאבק מתמיד. אף כי לימודיו של האב לא היו סדירים, הוא היה צמא דעת, חילוני מובהק, ביקורתי, שהנחיל זאת לבניו ולבנותיו. ג׳ובראן גדל במשפחה נוצרית שהתפרנסה מגידול זיתים ובעיקר טבק. לילדיו נהג האב לומר: ״לי לא ניתנה אפשרות ללמוד, אבל אעשה הכול כדי שאתם תזכו בכך. אנצח את הגורל שמונה פעמים ולא רק פעם אחת או פעמיים.״

שאלה: באיזה גיל התחלת בכתיבת שירה ומי היו אלו שסייעו לך בכך?

תשובה: התחלתי בכתיבת שירה כבר בבית־הספר העממי בפקיעין. כתבתי על הכפר, על נופים ועל אהבת מולדת. את התיכון עשיתי בכפר יאסיף. מגיל צעיר גיליתי בעצמי את אהבת הספרות והשפות. מלבד הערבית, שפת אמי, בסוף התיכון ידעתי עברית על בוריה וכמו כן ידעתי היטב אנגלית, בעיקר מתרגול עצמי.

מי שהשפיע עליי במיוחד בעניין הכתיבה והספרות היה המורה לערבית, מיטאנס מיטאנס שמו. הוא אשר טיפח את הכישרונות הספרותיים שצמחו בכפר יאסיף וסביבתה, ביניהם מחמוד דרוויש. הוא זה אשר עודד אותנו לשילוב שבין ספרות ומרד. אין לשכוח שהיו אלו ימי הממשל הצבאי המדכאים. ולמרות הגורל לחיות תחת ממשל שכזה, הוא יצק בנו חום פנימי וחום סביבתי. כתבנו על כפרים ושדות ועליי לומר שהוא זה אשר עשה אותנו לגברים.

מי שעוד תרם לנו הייתה מורה יהודייה בשם שושנה כץ מרחובות. היא הייתה מדהימה. אביה היה פרופסור במכון ויצמן. היא לימדה עברית. בתחילה התייחסנו אליה בחשדנות, אך אט־אט גילינו שהיא מתנגדת חריפה לממשל הצבאי. היא לימדה אותנו מכיתה י' עד י"ב ועשתה זאת ביסודיות ולא רק באמצעות טקסטים יבשים. כך התוודעתי לטשרניחובסקי, אותו העדיפה על פני ביאליק, ואת אחד העם.

שאלה: מתי הצטרפת למפלגה?

תשובה: בעניין הזה, כמו בתחום הספרות, לא הייתי לבד. קבוצה של חברים הצטרפה בכיתה י' למפלגה. מחמוד דרוויש ואני הוזמנו יום אחד למועדון ספרותי שפעל בכפר יאסיף להקריא שירים יחד עם משוררים אחרים. כאשר נכנסנו אמרו לנו לשבת מאחור. איש מהם לא תיאר לעצמו שתוך שעה יזמינו את מחמוד ואותי להקריא מפרי עטנו. המשכנו לפקוד חוג זה שעסק גם בנושאים פוליטיים וחברתיים, והוא השפיע עליי השפעה מכרעת. הייתה בו אווירה קומוניסטית מהפכנית לוהטת.

מאז עמדתי על דעתי בערה בי תשוקה לידע ולקריאה. אם לכמת זאת באחוזים, אז עליי לומר כי הידע שצברתי עד גיל 18, שהיה לא מבוטל, כלל רק עשרים אחוזים של לימודים פורמליים, ואילו השאר בא מידע אישי ולימוד עצמי בהיסטוריה ערבית, שירה לבנונית ועיראקית.

שאלה: לאן פנית לאחר סיום בית־הספר התיכון?

תשובה: בתחילה הייתי מובטל, אבל לאחר זמן התחלתי לעבוד. קודם, במסעדה בנהריה ולאחר־מכן בבניין בחיפה. התחלתי גם לפרסם שירים והייתי מוזמן להקריא מפרי עטי במועדונים ובהפגנות. בחיפה הצטרפתי לבנק״י וכך גם פגשתי את בנימין לראשונה. למרות שעבד משרה מלאה בחברת חשמל, הקדיש בנימין זמן רב לא רק לתנועה, הוא הסתובב גם בין הכפרים, היה מעורב בין קבוצות של נערים ונערות בוואדי ניסנאס ובמקומות אחרים, בכרמל ובצפון.

מהרגע הראשון השתכנעתי ביושרו, בפשטותו, בפרולטריות שבו ובעממיות הטבעית הקורנת ממנו. תראה, היו מנהיגים במפלגה שאם רצית לדבר אתם היית צריך להגיש בקשה. כמובן, אין דבר זר יותר מזה בקשר לבנימין. הביטוי בגובה העיניים, נוצר במיוחד בשבילו.

אמנם היה ועודנו איש שטח, המקדיש שעות ארוכות לנושאים מפלגתיים ואחרים, אבל עם זאת אני זוכר אותו כמי שקורא ספרות ומתעניין בתחומים רבים. הוא משכיל וקורא הרבה, אבל מדבר כפלח, וזו גדולה שלא תסולא בפז. האופי יותר חזק מהתוכן. ואם אומרים שהעיניים מדברות יותר מאשר הלשון, הרי אפשר לומר בשקט שבנימין מדבר עם העיניים.

שאלה: כיצד הפכת מפועל בניין בחיפה לעורך ״אל־אתיחאד״?

תשובה: זו דרך ארוכה. בתחילה הייתי מזכיר ירחון בשם ״אל־ראד״ (המחר) בתפקיד זה עשיתי חמש שנים. משרד הירחון היה בחיפה. בד־בבד התחלתי לפרסם כתבות ושירים ב״אל־אתיחאד״. לאחר ״אל־ראד״ ערכתי ירחון שנקרא ״אל־ג׳דיד״. מכאן עברתי לשמש סגן עורך ב״אל־אתיחאד״ בהנהגתם של אמיל תומא ואמיל חביבי. כשחביבי עזב את המפלגה

בטריקת דלת, נתמניתי לעורך ראשי. בתפקיד זה שימשתי שש שנים עד המשבר שפקד את המפלגה בשנת 1992.

שאלה: מה היו הסיבות לקרע בינך לבין המפלגה?

תשובה: הייתי חבר במפלגה במשך 34 שנים. כאשר אשתי כרעה ללדת את בננו הראשון השתתפתי בישיבת המזכירות בתל־אביב. חברים התפלאו כיצד אני נוהג כך, אבל עבורי הנאמנות והמסירות למפלגה קדמו לכול. מה שאפיין את המנהיגים בתקופת הקומוניזם ה"קדום" היה מעין התנזרות מהפכנית ונוקשות עצמית. הזמן שלך נתון למעשה בידי המפלגה. כך ראיתי אז את הדברים.

זה היה יפה מאוד עד שהפרט מגלה שיש מישהו ששותה ויסקי, חי חיי מותרות בעוד אתה מת ברעב. יותר מזה; הקשר החזק והדינמי חייב להיות עם ציבור הפועלים. חוץ מבנימין ועוד כמה חברים אני לא רואה מישהו שמקיים זאת. לו המפלגה הייתה שומרת על השקפת עולם מטריאליסטית־דמוקרטית־אינטרנציונלית, ופועלת לפיה, היא לא הייתה נופלת. וכאן אני יכול לגעת בצד העיתונאי־פומבי: על המפלגה להקנות לקוראיה באמצעות הביטאונים שבידיה השקפת עולם מוצקה, אינפורמציה, ספרות יפה וגישה פילוסופית מטריאליסטית. אם העורך מטושטש ואינו מבחין בין טוב לבין רע, אזי איבדנו דבר חשוב. אני לא יצאתי מהמפלגה הקומוניסטית. היא יצאה ממני. במרוצת השנים האחרונות לא שיניתי דבר. אני מצר שלא היה לי העוז לעמוד מול הבירוקרטיה, הסטיות מהדרך והלכלוך. המשבר אליו נקלעתי לאחר עזיבתי את המפלגה עשה לי גם טוב, הוא גרם לי להעמיק את חדות הרגש לכל הערכים והאידיאלים של השמאל.

עם זאת, אין לשכוח כי לזכותה של המפלגה עומדות הרבה מאוד זכויות: מיד לאחר קום המדינה היא הייתה המפלגה היחידה שפנתה לטפל באוכלוסייה הכפרית הערבית, היא טיפחה בוגרי ותלמידי תיכון וכן אינטליגנציה מנהיגותית. דמויות מפתח כמו אמיל תומא, סליבה חמיס,

דאוד ורמזי חורי וכן אמיל חביבי היו למעשה חלופה למשרד החינוך. לדעתי, הם אלו שהחזירו את האיזון העצמי של הציבור הערבי בארץ בשנים ההן. המפלגה ביטאה את החזון של המיעוט הערבי להישאר במולדת. וזה מביא אותי לומר כי בימי הזוהר של המפלגה, מהקמת המדינה ועד שנות השבעים, יכולתי לסמוך על חברים כמו בנימין שלא יפקירו את האינטרס שלי, ובה בעת ידעו לשמור על האינטרסים של הצד היהודי.

נימר מורקוס: קול קורא במדבר

שאלה: מהו הרקע שלך?

תשובה: נולדתי בכפר יאסיף בשנת 1930. אבי היה פלח ואמי עקרת בית. הם למדו בבתי־ספר של מיסיונרים אנגלים ורוסים. את בית־הספר היסודי סיימתי בכפרי ותיכון עיוני – בעכו. בתום לימודיי פניתי להוראה.

שאלה: איך הגעת למפלגה הקומוניסטית?

תשובה: עד שנת 1948 לא הייתה פעילות קומוניסטית בכפר. לאחר־מכן החלו בהפצה מחתרתית של פמפלטים וכרוזים של המפלגות הקומוניסטיות הערביות: הסורית, הלבנונית, העיראקית וברית השחרור הפלסטיני, וכך התוודעתי למפלגה. בני הכפר שעבדו בעכו, בחיפה ובמפרץ חיפה היו פעילים במפלגה במחתרת, ביניהם היו עובדי בתי זיקוק, ובעוד שורה של מפעלי תעשייה. עליי לציין שהכרוזים והפמפלטים פתחו לי את העיניים, שלא נעצמו עד היום בתחומים שונים.

שאלה: במה עסקת בשנות הממשל הצבאי?

תשובה: עבדתי במשך שנתיים כמורה בדליית אל־כרמל. את המשכורת קיבלתי בחיפה ולשם כך היה עליי לעשות את דרכי בזמן הפגזות לכיכר פלמר בחיפה. בנס לא נהרגתי אז. בין השנים 1951 ל־

1958 עבדתי בהוראה בעראבה, בדיר אל־אסד, בכפר יאסיף ובברטעה שבמשולש. בשנת 1952 עלו עליי. הקמנו תא סודי שביקש לפעול בצורות שונות נגד הדיכוי וההזנחה הנוראה בבתי־הספר במגזר הערבי. מי שקישר בינינו לבין המפלגה היה רמזי חורי. כל שביקשנו אז לעשות הוא להגן על בתי־הספר, על התלמידים ועלינו. השיטה של הממשל הצבאי ושל השב"כ הייתה להרחיק אנשים כמונו למקומות נידחים ולפזר אותנו. זה היה קו המחשבה שלהם. בשנת 1954 עבדתי בכפר יאסיף, אבל אחרי שגילו שאני קומוניסט, הגלו אותי לברטעה. הכפר היה מחולק בין ירדן לישראל. התגוררו בו אולי חמש־מאות נפשות. בית־הספר היה בתווך – בין הכדורים הישראליים לירדניים. חיילים משני הצדדים היו מביימים מעשי איבה ואנחנו באמצע חוטפים מכל צד. כמה אלגורי.

שאלה: מתי היה המפגש הישיר שלך עם המפלגה ללא צורך בסודיות ובהסתרה?

תשובה: בשנת 1955 הוכרז על בחירות להסתדרות המורים. המפלגה החליטה לאחד את המורים הקומוניסטים והדמוקרטים ברשימה אחת. התקיימה ישיבה בתל־אביב, שם פגשתי לראשונה את דני פתר. הפכנו לידידים טובים. מאחר שלא יכולתי לחזור באותו לילה לברטעה, כי נאסר עלינו להסתובב בלילות, וגם בימים, ביישובים היהודיים ללא רישיון מיוחד, ישנתי אצלו. בישיבות הקבועות של רשימת המורים שלנו בראשות דני, יכולתי גם לשפר את העברית שבפי.

שאלה: קראתי באיזה מקום שהיית בין המגורשים לצפת בגלל הפגנת אחד במאי שהתקיימה בנצרת בשנת 1958. מה אתה זוכר מאותה תקופה?

תשובה: לא רק הוגליתי לצפת, גם פיטרו אותי מהוראה ללא פיצויים. המשטרה עצרה אותי ועוד שניים מחבריי בטענה שלקחנו חלק באותה הפגנה. נכון, הגעתי לנצרת, אבל היה זה לאחר שההפגנה הסתיימה. הגלו אותי ועוד שבעה חברי מפלגה פעילים לשלושה חודשים באשמה מפוברקת ששרפנו דגלי לאום ועוד כהנה וכהנה. למיטב ידיעתי, ההתנפלות על

החברים באחד במאי בנצרת נבעה מרצון השלטון לפגוע במפלגה ולהפחיד את הציבור הערבי שלא יעשה בעיות במלאות עשר שנים לקיום המדינה, דבר שכלל לא עלה על דעתנו. בהקשר לכך אני זוכר שבאו לראש המועצה בכפר יאסיף וביקשו ממנו לארגן חגיגות לכבוד יום העצמאות. הוא השיב לאנשי הממשל הצבאי: איך אתם רוצים שאארגן מסיבת עצמאות כאשר האח שלי בלבנון ואתם לא נותנים לו לחזור? בקיצור, חיינו תחת משטר טרור של השלטון הציוני. ובצד השני היו היהודים והערבים שהגיעו לכפר יאסיף ולכפרים אחרים כדי לעזור למשפחות שנקלעו לקשיים. אני זוכר שלפני ההגליה לצפת הגיעה משלחת ובה היו בנימין גונן, תמר ויורם גוז'נסקי. הו, כמה צעירים היינו באותם ימים.

שאלה: מה קרה לאחר שובך מצפת?

תשובה: לשוב לעבודה בהוראה לא אפשרו לי. האשימו אותנו שבמעשינו בנצרת פגענו במעביד, במשרד החינוך. מה שהרגיז את אנשי השב"כ, שבחשו אז בכל תחומי החיים של האזרחים הערבים, שפרסמנו עלון בענייני חינוך וכל פעם חתמנו בשמות אחרים. היינו אז שלושה מורים שעשו זאת, ובמחלקה הערבית של הסתדרות המורים הוחלט לפטר אותנו.

בשנת 1959 החליטו במוסדות המפלגה לצרף אותי לבנק"י כמדריך, מארגן ומרצה. עד שנת 1974 הייתי פונקציונר של המפלגה. לאחר־מכן הייתה דרישה של המחוז לשחרר אותי מבנק"י כדי לעבוד במפלגה, לארגן סניפים. בתפקיד זה שימשתי עד 1978. אז הוחלט שעליי להעמיד את עצמי כמועמד המפלגה לראשות המועצה בכפר יאסיף. נבחרתי לתפקיד, בו עשיתי ארבע קדנציות שנמשכו עשרים שנים.

שאלה: האם במרוצת השנים היחס של השלטון למנהיגים מקומיים כמוך ואחרים השתנה במשהו?

תשובה: היחס לא השתנה כלל. השנים הללו היו עבורי מעמסה גדולה, אבל יכולתי לה. לא שתקתי על שום דבר שנגע לעניינים המוניציפליים. נבחרתי למזכיר הוועד הארצי של השלטון המקומי במגזר הערבי. כל מה

שהשגנו היה תוצאה של מאבק מתמיד ומשותף. היכן שיכולנו לאחד את כל הכוחות שם גם הצלחנו ביותר.

שאלה: מה היה טיב הקשרים בינך לבין בנימין לאורך השנים?

תשובה: תראה, אמנם הייתי עסוק ביותר באזור שלי, אבל היה בינינו שיתוף פעולה פורה מאוד. נעזרתי בו. קשרנו קשרים הדוקים. אני לא זוכר אי־פעם מריבה בינינו. מה שמאפיין את בנימין הוא אינטרנציונליזם ברור ובהיר, יחס של אכפתיות לעובדים. עם זאת, בשנים האחרונות אני רואה בו בעיקר מעין קול קורא במדבר. למרות שאנחנו חברים במפלגה קומוניסטית, האמורה לדאוג בראש־ובראשונה לציבור העובדים באשר הוא, אין הדבר כך, ולא פעם אני שומע את בנימין המנסה בכל כוחו – והוא כבר לא איש צעיר לימים – לשנות דברים, להשיב את המפלגה לתפקידה העיקרי: מאבק למען שיפור חיי השכירים ותנאי עבודתם. צר לי, אבל הוא כמעט לבד במערכה החשובה הזאת.

שאלה: בזמן האחרון ניכר שינוי בקרב צעירים. אולי יש בכל זאת תקווה?

תשובה: עד כמה שאני שומע, זה נכון. אבל הם מעטים ואין להם, לצערי, השפעה גדולה לא במפלגה ולא מחוצה לה. לדעתי, אין מפלט מהרעיון הקומוניסטי. מה שאנחנו חווים כיום, הקפיטליזם המכונה חזירי, זאת תקופת מעבר קשה. יש כאלו שאינם מבינים מה זה בכלל קומוניזם. רבים מייחסים לנו רק את האנטי וזו כמובן טעות גדולה. השינוי, לדעתי, הוא בדרך. יקח זמן. הנפילה של ברית־המועצות היא בעוכרינו. גם העיתונות הידרדרה. השמאל בארץ נפל. הוא הוכיח את האופורטוניזם שלו. שני העמים חייבים להיות כל הזמן ערניים. על המפלגה להתארגן מחדש, כדי שתוכל לשמש חוד חנית כאשר השינוי יבוא. לארגון טוב השפעה על דברים אחרים ואני מאמין שזה יקרה במוקדם או במאוחר.

הרב גרשום הרפנס: אני מעריץ את הכנות והמסירות של בני

בפיו של הרב גרשום הרפנס, נציג פועלי אגודת ישראל בוועד־הפועל במשך עשרים שנה, בנימין גונן הוא בני. "אני מעריץ את הכנות, הרצינות, המסירות והדבקות של בני. היו אמנם שהרימו גבה נוכח שיתוף הפעולה בינינו," אומר הרב בביתו שבבני־ברק, "אבל מי שהכיר את שנינו היטב ידע שאנחנו מתכוונים ברצינות לכל מה שאנחנו עושים ומייצגים. השנים שלי בהסתדרות הן היפות בחיי. אין לי טענות לריבון העולמים. תמיד הייתי מאושר במה שעשיתי."

הרפנס נולד בשנת 1927 בטרנסילבניה. בין השנים 1940 ל־1943 היה תלמידו של אחת הדמויות האנטי־ציוניות המובהקות ביותר דאז, הרבי מסאטמר. עסק בחינוך, בשליחויות מטעם המפלגה ובפעילויות נוספות. הוא מילא בהסתדרות שורה של תפקידים: חבר האגף לאיגוד מקצועי, חבר הוועדה המרכזת ומחזיק תיק עובדי הסעד והניקיון, וכן נציב תלונות. את ההסתדרות נטש בשנת 94', משנוכח לדעת, כדבריו: "עד כמה חיים רמון הוא אדם שלילי."

שאלה: אדם שלילי, עד כדי כך?

תשובה: יותר משלילי. הוא מנוול גדול. כואב הלב לראות כיצד מפעל מפואר שהוקם במשך שלושה דורות על־ידי אנשים טובים, חשובים וגדולים, נהרס. רמון גרם נזק גדול לעם ישראל.

שאלה: אבל רמון לא היה לבד. מאחוריו עמד ציבור גדול, הלא כן?

תשובה: שמע, כאשר רמון נבחר נשלחתי לבית־חולים לעשות ניתוח. שאלתי את אחת האחיות שטיפלה בי למי הצביעה. היא ענתה: לחיים רמון, למפלגה שלו חיים חדשים בהסתדרות. שאלתי אותה אם היא יודעת מה המצע של המפלגה שלו. היא ענתה לי שהיא אוהבת דברים חדשים. וזהו.

שאלה: ומה לגבי עמיר פרץ?

תשובה: כמובן, פרץ איננו שלילי כמו רמון. אבל אני גם אינני חסיד שלו. הכרתי אותו בדיונים בוועדת העבודה והרווחה בכנסת ולא יצאתי משם חסיד גדול שלו. פרץ לטש את עיניו לראשות ההסתדרות כבר אז. ואני הייתי ונשארתי ידיד נאמן של ישראל קיסר, חיים הברפלד ולפניהם של ירוחם משל.

שאלה: כאדם ירא שמים, איך הרגשת באחד המעוזים של החילוניות הישראלית?

תשובה: הרגשתי מצוין. הייתי מוקף ידידים. ביניהם, כמובן, אני כולל את בני. בתור יהודי־חרדי מצאתי את הטכניקה לגלות את הנקודות התואמות ביני לבין הסובבים אותי. למשל, אהבתי את בני בגלל שראיתי את הנכונות שלו לסייע לאדם החלש. הייתי חלוק עליו ביחס לערבים, אבל על כך אני לא רוצה להרחיב את הדיבור. במהלך החיים המשותפים שלנו בהסתדרות לא דיברנו בנושא זה, וטוב שכך.

שאלה: לטענת רבים, ביניהם בנימין, הנהגת ההסתדרות הפקירה במרוצת העשורים האחרונים את העובדים ואחת התוצאות היא הסתדרות חלשה. האם גם אתה סבור כך?

תשובה: אני חושב שהשבר הגדול נעשה בתקופת רמון. אינני חושב כך על תקופת הנהגתם של משל, קיסר והברפלד.

שאלה: שיתוף הפעולה בינך כיהודי חרדי ובין בנימין הקומוניסט הוא יוצא דופן או שיש במקרה זה הרבה יותר מאחדות ניגודים לשמה?

תשובה: שמע, ביני לבין בני היה הבדל של שמים וארץ. אך בסופו של דבר הוא יצא מנקודה מסוימת ואני מנקודה מסוימת ובקצה הדרך נפגשנו. אז אפשר להגיד אלף פעמים סטאלין ועוד כהנה וכהנה. סטאלין לא היה אידיאל קומוניסטי, בסופו של דבר. תראה, בעולם החרדי שלנו ישנם סופרי פוסקים ומולם סופרי שו"ת – שאלות ותשובות. ההכרעה נתונה בידי האחרונים. וכך גם היה במאבקים שניהלנו במסגרת האגף לאיגוד מקצועי. לדעתי, הפרקטולוגיה היא הקובעת את ערכה האמיתי של האידיאולוגיה.

שאלה: בשעתו התפרסמת כמי שהקים את ארגון הסעד שבא במקום עובדי מט"ב. זה היה מאבק לא פשוט בוודאי.

תשובה: בהחלט, בהחלט. עובדות ועובדי מט"ב נוצלו על־ידי המעסיקים שלהם בצורה מכאיבה. בפגישה שקיימתי עם הנציגות שלהם הצעתי לשבות. הן הרימו גבה ואמרו: הכיצד נוכל לעשות זאת לזקן שאנו מטפלות בו? בחורות יקרות היו. אמרתי להן: חברות, הגענו לקצה הדרך. בלי שביתה לא נוכל לשנות את המצב הירוד של המועסקים בענף. זה לא היה פשוט כלל ועיקר גם עבורי. לבסוף השגנו ניצחון ועד היום אני מאוד שמח על כך.

שאלה: מה אתה עושה כיום?

תשובה: הייתי כמובן שמח להמשיך בשעתו בהסתדרות. אך מיד עם כניסת רמון הבנתי שאני והוא איננו יכולים לדור בכפיפה אחת. כיום אני בפנסיה. נותן שיעורים בישיבה וכותב ספרים. את השיעור הראשון אני נותן בארבע בבוקר. חלק מהתלמידים הם אנשים מבוגרים, אבל יש ביניהם גם עובדים האומרים לי מדי פעם: "רב הרפנס, דע לך שאין דבר נחמד יותר בחיים מאשר לפתוח את יום העבודה בדף גמרא."

חנן ארז: "לגונן היה יתרון גדול על כולנו"

חנן ארז, יליד 1939, לשעבר יו"ר ומזכ"ל מפ"ם וחבר שנים רבות בסיעה בוועד־הפועל, שימש בשורה של תפקידים במוסד זה. בעת קיום הראיון (מארס 2009) משמש ראש המועצה האזורית מגידו. הוא חבר קיבוץ הזורע, אליו הגיע כשמלאו לו תשע שנים. ב־1992 נבחר מטעם מרצ לכנסת, אך ויתר על מקומו לטובת חבר הכנסת הערבי, וליד צאדק. ארז התנגד להקמת רם: "אמרתי בשעתו שניצחון רם בבחירות להסתדרות הוא ניצחון פירוס. היו לי ויכוחים מרים עם חבריי, שלאחר־מכן באו והודו ששגו. טענתי אז שסיעת רם תרסק את תנועת העבודה וכך היה."

שאלה: מקריאה בדפי ההיסטוריה עולה כי בין מפ״ם לבין המפלגה הקומוניסטית הייתה עוינות רבה במישורים רבים, אם־כי בהסתדרות זה לא היה כל־כך חמור, האם זה נכון?

תשובה: הייתי מעורב ומעורה בחיי ההסתדרות משנת 1982 ועד 2002. בתקופה האחרונה שימשתי ממלא מקום יו״ר ההסתדרות ועסקתי בתחום הביקורת. עליי לציין כי בשני העשורים הללו לא הייתה כלל עוינות בין שתי הסיעות, ובמבט לאחור אני יכול לומר בביטחון רב שלגונן היה חלק מרכזי בכך. אמנם הוא היה ועודנו חבר מפלגה נאמן ואדוק ויש בו שורשיות וזיקה בלתי אמצעיות כלפי העובדים. ביחסים בינינו התנהג, על פי זיכרוני וראות עיניי, בצורה פרגמתית ביותר.

שאלה: מפ״ם בתקופתך עברה שינוי לא מבוטל. הקמתם את ועד אחד (גוף בראשו עמדו פיני גרוב ומישל אלמליח, שפעל בקרב ציבור העובדים להטבת תנאיו. הוא החזיק מעמד שנים ספורות בלבד) ויצאתם בססמה: מפ״ם עם העובדים. כיצד התייחסה לכך הסיעה שבמרכזה היו נציגי המפלגה הקומוניסטית?

תשובה: לאחר שנות השישים איבדה מפ״ם את הקשר שלה לעובדים ולא הצליחה ליצור קשר מחודש. היה קושי עצום להזדהות עם עובדים שחלקם הגדול נטה ימינה. עשינו מספר ניסיונות לשבור את הכלים, כמו שאומרים, ולחפש דרכים חדשות. הקושי הגדול בביצוע המהלך בא דווקא מצד חברי מפ״ם הוותיקים בהסתדרות. יצאנו לדרך חדשה, נחושים, והצלחנו בכך. אחד האנשים שהבינו את המהלך שלנו היה גונן. בחנתי אותו גם על עמדתו זו, גם על המאבקים שניהל ועל שיתוף הפעולה אתנו ואני מוכרח לציין שבין שתי הסיעות נוצרו יחסים תקינים ושיתוף פעולה, בעיקר בזכותו. עד כמה שידיעותיי מגיעות, חבריו להנהגה במפלגה שפשפו עיניים. גונן ליווה באמפתיה ובהערכה את פועלנו ואני מעריך ומוקיר אותו על כך.

שאלה: מלבד האמפתיה, האם אתה יכול לציין דברים נוספים הראויים לציון במעשיו בוועד־הפועל?

תשובה: בהחלט, בהחלט. הוא ניהל את חדר המצב באופן כישרוני ביותר. אחריו התמנה לתפקיד אדם מטעמנו, מישל אלמליח. לזכותו של עמיר פרץ ייאמר שהוא אפשר הפגנות בשטח ומאבקים. ולגונן, שהיה בקשר רצוף עם הוועדים, היה יתרון גדול על כולנו, כלומר על הנהגת ההסתדרות. מעשיו בתחום הזה הם בעיניי ציון דרך חשוב ביותר.

ארנת טורין: עמידה, נחישות, טוטליות

שאלה: מה הביא אותך להצטרף למפלגה?

תשובה: אני בת חיפה. מרצה לתקשורת במכללת גורדון. הצטרפתי למפלגה בשנת 1996 לאחר פעילות פוליטית בשמאל. הייתה בי כמיהה להשתייך לקבוצה ולאנשים הרואים כמוני את פני המציאות. באתי לעיסאם מחול ואמרתי לו שאני מבקשת להצטרף. הוא הביט בי בתמיהה גדולה. כנראה שאני משתייכת לסוג אחר, שונה. הייתי אז בת 32 ואם לילד קטן. כשהכרתי את יוכבד גונן, סיפוריה הדהימו אותי.

שאלה: את מלאה טמפרמנט מהפכני. מהיכן התעצומות?

תשובה: ההורים שלי היו מנויים על "העולם הזה". קראתי מגיל צעיר כל דבר, כל אות. בכלל, קראתי בבית כל דבר. פתקי תרופות. כל מה שאפשר לחשוב.

שאלה: היה משהו מסוים ב"עולם הזה" שמשך את לבך?

תשובה: ודאי. מכתבי קוראים. בלעתי כל מילה.

שאלה: במה את פעילה כיום?

תשובה: אני חברה במק"י בסניף חיפה, וכן בתנועת הנשים תנד"י. אני יו"ר ועד העובדים במכללת גורדון וצירה בנעמת.

שאלה: מה יוכבד ובנימין מסמלים בעינייך?

תשובה: עמידה, נחישות, טוטליות. אנחנו דור דהוי. הם גואש. פסטלים. אנשים נדירים.

כשאנחנו נכנסים למסעדה אני חושבת על אוכל. בנימין חושב על המלצר. זה דור של נפילים. נפילים אחרונים. בנימין אדם נדיב. כספית ונפשית. רואה את הסביבה, מודע לה. איפה אפשר למצוא אנשים כאלו? הם הקדישו את חייהם למטרה נעלה, לא פרקטית. על גבול הקדושה. לא ביקשו לעצמם דבר.

שאלה: האם את משתתפת בפעילות קבועה?

תשובה: פה ושם כן. אבל אני לא מגיעה לקרסוליים של יוכבד. תראה, היא בשעה ארבע אחרי־הצהריים מפגינה בסולל בונה, בחמש בצים. אחר־כך עולה לאוטובוס ונוסעת שבע שעות להפגנה במקום אחר. ובמסגרת "נשים בשחור" היא עומדת יחד עם חברותיה תחת שמש קופחת, בגשם, תחת מטר של קללות ויריקות. לא שבוע, לא שבועיים. שנים.

שאלה: בנימין נלהב ומאמין בדור הצעיר. את שותפה לו בכך?

תשובה: לא. חסרה לדור הצעיר מסה קריטית. לחצים בתוך המפלגה מונעים את ההתקדמות שלהם. הם מלאים טללי נעורים עבריים. הם נחמדים, תוססים, בעלי רעיונות מקוריים, מרדניים, אך מתקשים להיקלט במוסדות המפלגה וצר לי מאוד על כך.

פרק חמישה־עשר

חיים, אורח חיים ומה שביניהם

ראיון עם יוכבד ובנימין

שאלה: תחילה תספרו אולי על המשפחה.

בנימין: ב־1953 החלטנו, יוכבד ואני, להינשא ולבנות את ביתנו בחיפה. כעבור שנה נולד הבן שלנו יוסי, אבל יוכבד המשיכה לעבוד. כעבור שנתיים, עם פרוץ המגפה הגדולה של שיתוק ילדים, נפגע יוסי בצורה קשה בחלק גופו השמאלי והחל מרוץ קשה של טיפולים והשגחה.

גרנו עם אמי שהייתה שותפה לסבל ולמעמסה. תוך זמן קצר התברר שהוא סובל לא רק מנכות פיזית אלא גם מוחית, ושוב היה צריך להיעזר ברופאים, במרפאים בעיסוק ובהדרכה בלתי פוסקת כיצד לקדם את התפתחותו. לשם כך היה צורך להרחיק לבית־חולים בעפולה, שם נמצאו המומחים המתאימים.

כשנולדה סמדר כעבור שלוש שנים, הייתה שמחה גדולה. תינוקת יפהפייה ועליזה. עם השנים התברר, לרוע המזל, כי פגם גנטי פגע גם בה.

מאחר שכל השנים לא רצינו לוותר על התפקוד החברתי והפוליטי שלנו, החלטנו להמשיך בכל פעילות. יוכבד טענה שכשם שהיא הצליחה בנעוריה ללמוד, לעבוד אחר־הצהריים בבית מלון כדי לממן את לימודיה בתיכון, לתת שיעורים לתלמידים חלשים, לעזור בעבודות הבית במשפחה שמנתה שש נפשות וגם להדריך בקבוצת בני־עמל, היא תוכל גם עכשיו לעמוד בכל המשימות.

לא חסכנו מהילדים שלנו שום טיפול אפשרי, בין שנעשה על־ידינו, בין שנעשה באמצעות מומחים. היה צורך להמשיך לעבוד ולפרנס את המשפחה. מאחר שהתנכלו ליוכבד בעבודתה כמורה – היה זה בתקופה בה מורים בעלי השקפות שמאליות נרדפו על ידי משרד החינוך – היא עברה הסבה מקצועית ולמדה טכנאות רנטגן ועבדה במקצוע זה עד צאתה לפנסיה. מהר מאוד הפכה לפעילה מרכזית גם במקום עבודתה.

משפחת גונן: יוכבד, בנימין, סמדר ויוסי

ההתייחסות שלנו אל הילדים כרגילים ושיתופם בחיינו, בשכונה, במשפחה ובחברה סייעה להם להשתלב ולפעול ככל יכולתם. סמדר ויוסי היו בשבילנו במקום ראשון. סייעו בכך חברינו הטובים שהתייחסו אליהם באהבה.

היה לנו ברור שהענקה מקסימלית לילדים עם צרכים מיוחדים היא חובת המדינה. ולכן, דווקא כקומוניסטים נאבקנו גם בעניין זה ותבענו את המגיע להם, תוך מתן דוגמה להורים מסורים, ואף מעבר לזה, כדי שיתפתחו.

"קן הציפור" של יוכבד

בנימין: החברה יוכבד. מישהו פה רוצה לשאול כמה שאלות.

יוכבד: תיכף. תיכף. אני כבר באה. (נכנסת לחדר בו מתקיימת השיחה).

שאלה: בנימין, בשיחה מוקדמת אמרת לי שיוכבד היא המבקרת החריפה שלך.

בנימין: נכון. יוכבד היא המבקרת הכי קשה שלי. בכנסים לא מעטים ניגשו אליי אנשים ואמרו: היית מצוין. והיא לעומת זאת הצביעה לא אחת על דברים שלא ראיתי ולא אמרתי. דבר אחד ברור לי: הביקורת שלה עניינית ואובייקטיבית. היא תפרגן כשזה מגיע לי, ואם תחשוב אחרת היא לא תהסס לומר את דעתה.

שאלה: אתה נוהג להתייעץ אתה לפני ישיבות, פגישות והכרעות למיניהן?

בנימין: בהחלט. יש נושאים שאני נעזר בה ומתייעץ אתה. ויש נושאים שאני עושה זאת עם עצמי בלבד. ואשר לשאלה הקודמת, אני רוצה להוסיף שלא אחת אמרתי לה שאני מפחד מהביקורת שלה. מפחד במרכאות כפולות ומכופלות, כמובן. ובעניין עצה: כמה וכמה פעמים יוכבד אמרה לי: כשאתה מרצה בלי נייר לפניך, אתה מדבר הרבה יותר טוב.

יוכבד: אם אני חושבת שמשהו לא בסדר, אני אומרת ישר. אבל אני לא מקבלת את עניין הפחד.

בנימין: מה, את לא אדם ביקורתי?

יוכבד: לא, אני לא חושבת כך.

בנימין: אני חושב שכן. את לא ביקורתית לשם הביקורת. זה נכון. את עניינית. אם את רואה דבר לא נכון, שלא לומר דבר עוול, את מיד מעירה ומתקוממת. את אומרת דברים דוגרי.

יוכבד: לפעמים אני מצטערת על דברים שאמרתי.

שאלה: האם החיים הפוליטיים־מפלגתיים שניהלתם, ואתם מנהלים גם כיום, לא תבעו מכם ויתורים כבדים, כמו למשל במקרה של בנימין שלא פנה ללימודים גבוהים, דבר שהשתוקק להם מאוד?

יוכבד: כן, אבל לא ראינו בזה קורבן גדול. נכון, היו ויתורים. כשגרתי בירושלים בתחילת שנות החמישים, אליה עברתי לצורך לימודים באוניברסיטה, נאלצתי לעבוד לפרנסתי, והייתי צריכה להחליט מה נחוץ לעשות: האם ללכת ללמוד או להדריך בבנק"י. התחלתי אמנם ללמוד, אבל הפסקתי לפי בקשת המפלגה.

בנימין: היא ריכזה את סניף בנק"י בירושלים בה היו חברים יוסף דן, לימים פרופסור באוניברסיטה וצבי טימור־קליין, עורך "על המשמר" לשעבר. יוכבד הקימה קבוצה לתפארת ובאותו זמן עבדה כמזכירה וחיה בצניעות רבה.

יוכבד: נכון. החיים שלי, כמו של אחרים, היו צנועים מאוד. היה לי חדר קטן בקומת גג בירושלים. היה לו שם כינוי: "קן הציפור של יוכבד".

שאלה: ומתי עזבת את ירושלים?

יוכבד: כשהתחתנו חשבתי שאז אבוא הביתה לחיפה. אבל המפלגה החליטה שעליי לשמש מזכירה של מחוז בנק"י בתל־אביב.

בנימין: יושקה ולרשטיין היה חניך שלה.

יוכבד: כן, זה לא היה פשוט להתעסק עם כל מרכזי הסניפים של מחוז תל־אביב. עד החודש השישי להריוני עבדתי בתל־אביב. חזרתי כל ערב הביתה לחיפה. זה היה לא כל־כך נורמלי.

בנימין: ורק בגיל 70 היא סיימה תואר ראשון במדעי החברה.

יוכבד: בהפוגה הראשונה בשנת 48' הגעתי לירושלים כדי ללמוד... כן, זה לקח זמן ר רב. התואר.

בנימין: כשאני מגיע כיום לאוניברסיטה אני מרגיש צביטה בלב. לא עברתי את אותו המסלול שעשו רבים אחרים. עניין הלימודים הגבוהים הציק ומציק לי. אמנם, בזמן חברותי בוועדה המתאמת של האגף לאיגוד

מקצועי התחלנו ללמוד באוניברסיטה הפתוחה יחסי עבודה והיסטוריה כללית, אבל לא עברתי את החוויה הסטודנטיאלית וצר לי על כך. לעומת זאת, מעטים בצמרת המפלגה חוו את עולם העבודה והעובדים כמוני. בתא הנוער הייתי אני העובד היחיד – עבדתי מגיל 14 בחברת חשמל, כשכולם סביבי תיכוניסטים. את הבגרות השלמתי בלימודי ערב.

שאלה: כשנכנסים הביתה אתם סוגרים את הדלת בפני המפלגה?

יוכבד: לא. הדלת נסגרת בפני המפלגה רק כשעוצמים את העיניים. אתה צריך להבין שלהיות חבר מפלגה זה אורח חיים. אתה לא יכול להיות "יהודי בביתך וגוי בצאתך". קומוניסט טוב הוא כזה כל הזמן, בכל רגע ובכל מקום. אבל בנימין, גם כשהוא ישן, הוא חולם על פעילות.

שאלה: אם החיים המפלגתיים הם כל־כך אינטנסיוויים, אז היכן ההפסקות? רק אל תגידו לי שאין צורך בכך. הרי לפי התיאורים שלכם ולפי מה שאני מבין, להיות מעורב כמוכם זהו סוג של עבודת פרך, לא?

בנימין: היו גם חופשות. טיילנו הרבה לא רק ברחבי הארץ, ביקרנו גם במדינות רבות. שלא יתקבל הרושם שאנחנו אוכלים, שותים ורק חושבים מפלגה. זה בהחלט לא כך. אנחנו הולכים באופן קבוע לתיאטרון, קוראים ספרים, מאזינים לקונצרטים ובסך הכול נהנים מחוויות רבות.

שאלה: האם יש לכם חברים מחוץ למפלגה?

יוכבד: לי יש חברים מילדות, מהשכונה ומהתקופה בה עבדתי בתור רנטגנאית. וכך גם לבנימין. יש לי חברות וחברויות שנוצרו בפעילות הבינלאומית כמו למשל באנגליה, אן לילבורן, פעילה נהדרת שעמדה בראש ארגוני הנשים שפעלו לצד הכורים בזמן השביתה בארצה; ג'אנט ג'אגן, נשיאת גיניאה הבריטית, אותה הכרתי בוועידת נשים והפכנו לידידות קרובות. היא נפטרה ב־2009, וכן נשים שונות בעולם, אותן הכרתי במפגשי שלום ברחבי העולם.

עיקר המעמסה – על יוכבד

שאלה: איך עמדתם במטלות הרבות וגם הצלחתם לגדל שני ילדים בעלי צרכים מיוחדים?

יוכבד: מאוד קשה, אבל לא ויתרנו. לא היה דבר שניתן היה לעשות למענם ולא עשינו. יוסי וסמדר גדלו והתפתחו למרות המגבלות. חיפשנו שיטות כאלו ואחרות כדי לקדם אותם.

שאלה: בנימין אמר לי פעם שאחד הדברים החשובים היה לקום אתם כל בוקר...

בנימין: לכן, דחיתי מספר תפקידים כמו חברות בכנסת בשנת 1974. דחיתי הצעה להיות מזכ״ל בנק״י עוד לפני יאיר צבן, אבל החלטתי לא לקבל תפקידים שימנעו ממני להיות עם הילדים. כשאני עושה משהו – אני עושה זאת עד הסוף. לא רציתי להגיע למצב שבו אצא מהבית בבוקר מבלי לומר בוקר טוב לילדים, ומבלי לנצל כל שעה כדי להיות אתם. אבל יוכבד היא שנשאה בעיקר העול של גידול וחינוך הילדים.

שאלה: בכל זאת, אני מבין שהיו תקופות שנאלצת לשהות רבות מחוץ לבית.

בנימין: נכון, אבל אני מקווה שהם לא הרגישו בחסרוני כי דאגתי להיות אתם כמה שיותר. וגם כשנסענו לחו״ל לקחנו אותם, כמו גם לטיולים ולחברים. הם קשורים מאוד לחברים שלנו, ומאוד־מאוד מקובלים עליהם ועל בני משפחתנו. חוץ מזה, יש להם עניין בפוליטיקה ומדי פעם גם נותנים לי עצות מעשיות טובות למדי.

שאלה: איך התייחסו מנהיגי המפלגה אל הילדים?

בנימין: כולם ללא יוצא מהכלל התייחסו יפה מאוד. מאיר וילנר, למשל, נהג לשחק כדורגל עם יוסי. אז הכרתי את וילנר האחר. אולי זו הזדמנות בשבילי לחזור ולהדגיש, ללא קשר לעניין הילדים, שלמנהיג יש חובות־יתר ולא זכויות־יתר. יש מנהיגים שיודעים ללכת רק בשורות

הראשונות ולשבת על הבמות השונות. לדעתי, יש לאפשר לחברים לפגוש את המנהיג כשהוא ב"פיז'מה" ולבחון אותו ביחסו היומיומי לנושאים שעל הפרק כמו גם ביחסו האישי לכל חבר.

שאלה: האם, בכל זאת, האינטנסיוויות של חיי המפלגה לא הפריעה בגידול הילדים?

יוכבד: השתדלנו שלא. זה הלך תמיד יחד. אני זוכרת את הזמנים שהם זחלו ובקושי ישבו וכבר היו יחד אתנו במועדון. הצלחנו לשלב בין גידולם לבין חיי המפלגה.

קבלת אות יקיר העיר מידי ראש עיריית חיפה, יונה יהב, 2008

הגיבורים הצעירים של ימינו

שאלה: בשנים האחרונות השתנו פני הפוליטיקה, גם זו הפנימית במפלגה, ואילו אתם נשארתם עם אותה רוח צעירה שפעמה בכם בעבר, או שזה רק נדמה לי?

יוכבד: נכון, בשנים האחרונות חלו שינויים גדולים וגם אופי הפעילות בעניינים רבים השתנה לגמרי. ולגבי הרוח הצעירה זה נכון. רבים אומרים לנו ככה.

שאלה: עברתם תקופות קשות ונשארתם אופטימיים. מהיכן הכוח?

יוכבד: מהחינוך בנוער הקומוניסטי. מגיבורי ספרות כמו אלו המופיעים ב"כיצד נתחשלה הפלדה" וב"אנשי פאנפילוב", הגיבורים של מלחמת העולם השנייה ושל מהפכנים בעולם, בדרום אמריקה ובסין. הספרים והסרטים השפיעו עלינו מאוד. עד היום. תמיד קיימת המחשבה עליהם: אם הם הצליחו להתגבר על קשיים רבים, אז גם אנחנו יכולים, מה גם שהקשיים שלהם היו חמורים שבעתיים מאלו שלנו. כך חשבתי אז וכך אני חושבת גם היום.

שאלה: ומה היא התשובה שלך, בנימין?

בנימין: תאר לעצמך שאני מסכים אתה. בתקופות קשות בחיי חשבתי רבות על הדמויות ממלחמת העולם השנייה. כך היה כשהתנכלו לי בחברת החשמל. עמדתי במבחן כשאני שואל את עצמי: האם הם ישברו אותי או שאני אתגבר עליהם?

יוכבד: כשיוסי למד בבית־הספר פגשתי ניצולת שואה, אם לילד מוגבל. היא עברה במספר מחנות ריכוז והשמדה וגם בארץ חייה לא היו קלים. יום אחד היא אמרה לי: "אין דרך אחרת אלא להיאבק יום יום, שעה שעה, למען הילדים, המשפחה ועולם טוב יותר." אישה פשוטה הייתה, והנה היא אומרת משפט מבלי שגדלה בהוויה הקומוניסטית: אין דרך אחרת אלא להיאבק יום־יום ושעה־שעה.

שאלה: איך אתם רואים את הצעירים של היום?

בנימין: אני מתפעל מהצעירים היהודים והערבים הבאים בקהלנו בשנים האחרונות. יש לי הערכה רבה לחברים החדשים והצעירים בחיפה, בתל־אביב, בירושלים, בנצרת ובכפרים. כשאני אומר הערכה, אין זה מהשפה אל החוץ. בעיניי הם הגיבורים החדשים של תקופתנו. עליך

להבין: אנחנו גדלנו עם דגם של עולם סוציאליסטי ועם תקווה ממשית שספגנו בבנק"י, ואחר־כך במפלגה. היום אין דגם, יש תיאוריה. הצעירים מתמודדים יפה מאוד עם מצב חדש, שהוא לגמרי לא פשוט. הכלים נשברו, הנסיבות השתנו והם באים, משתתפים, מגלים רצון עז לדעת וללמוד, ואני מסיר בפניהם את הכובע. הם שואבים השראה מהמתחולל בדרום־אמריקה וממאבקי העובדים ברחבי העולם נגד הגלובליזציה והקפיטליזם. ההערכה בין הוותיקים לבין הצעירים היא דו־צדדית. במכתב שקיבלתי לאחרונה כותב חבר מירושלים: "טוב שיש לחברים הצעירים את הוותיקים שנותנים לנו כוח."

הומור עצמי והיכן המפלגה שלי?

שאלה: יוכבד, יצא לי פה ושם להכיר אנשי ציבור ומנהיגים. בניגוד לרובם גיליתי שלבנימין הומור לא מבוטל וגם הומור עצמי...

בנימין: ככה אומרים עליי. אתה לא הראשון... טוב, בואו נעבור הלאה. אני מבין שאנחנו עומדים לסיים את השיחה אז אני מבקש לומר משהו. בימים האחרונים ביקרתי במספר מפעלים השרויים במצוקה ובמשבר, ביניהם עוף העמק ופרי הגליל. נכון למארס 2009 – פרי הגליל עומד להימכר לידיים חדשות, בעוד עוף העמק, הממוקם על שטח יקר, עומד להיסגר. ואני שואל את עצמי הרבה שאלות לגבי תפקוד ההסתדרות, אבל לא פחות מכך אני שואל היכן המפלגה: מדוע אין יותר מעורבות בחיי העובדים? לדעתי, רק בפעילות בשטח ובמאבקים ניתן לחזק את התיאוריה.

הראיונות נערכו בידי אבשלום קווה

הספר שלפניכם מגולל פרקים נבחרים בחייו של בנימין גונן, החל בילדותו בפולין שלפני מלחמת העולם השנייה ועד פרישתו מהנהגת ההסתדרות, לאחר שתי קדנציות "אופוזיציוניות" סוערות ופוריות תחת שרביטם של חיים רמון ועמיר פרץ.

בפשטות ובבהירות מוביל גונן את הקוראים מהאישי אל הכללי, מימי ילדותו ונעוריו ברחובות חיפה המנדטורית לתנועת הנוער הקומוניסטי, לחברותו באגף לאיגוד מקצועי של ההסתדרות, למעורבותו באינספור מאבקים מעמדיים ומקצועיים. זהו סיפורה של תקופה ארוכה ומפותלת, רצופת משברים פוליטיים וחברתיים.

זהו גם סיפור אהבה של זוגיות ואבהות, ושל מסירות מופתית לציבור העובדים היהודי והערבי כאחד.

גונן גילה אומץ ונחישות לנוכח התנכלות הממסד המפא"ניקי אליו במקום עבודתו, חווה את השבר הגדול בעקבות הפילוג במק"י בשנת 1965, נאבק לצירוף העובד הערבי להסתדרות ולהקמת מועצות פועלים נבחרות במגזר הערבי.

הוא רואה בבגידת ההסתדרות ותנועת העבודה בערכיהן הבסיסיים, תוך הכפפתם לסדר יום ציוני־בורגני, מעשה אשר גרם לקריסת הסולידריות ולקוטביות חברתית־כלכלית מסוכנת.

בצד אלו מאמין המחבר כי יסודות בריאים בדור הצעיר ימשיכו במסע המאתגר לחברה סוציאליסטית בישראל.

בנימין גונן, יליד 1928, החל לעבוד בנעוריו בחברת החשמל בחיפה, ומאז הוא מעורב ופעיל בענייני עובדים. בשנת 1964 נבחר למועצת פועלי חיפה, ב־1965 נבחר למוסדות המרכזיים של מק"י ולמזכ"ל בנק"י, ומ־1972 היה חבר הוועד־הפועל של ההסתדרות. עם הקמת חד"ש נבחר למוסדות המרכזיים שלה ומונה לנציגה בהסתדרות. מ־1994 שימש כחבר הנהגת ההסתדרות וממלא מקום יו"ר האגף לאיגוד מקצועי ויו"ר חדר המצב.

בשנת 2008 קיבל את עיטור "יקיר העיר" לאות הוקרה על תרומתו רבת השנים לשיפור המעמד הכלכלי והחברתי של ציבור העובדים בעירו, ועל תמיכה וסעד לעובדים במצבי משבר ועל היותו "המתריע בשער" בכל הנוגע להרעת תנאי העבודה של עובדי המפעלים בחיפה ובארץ כולה.

π
פרדס הוצאה לאור
רח' מסדה 30, ת"ד 45855, חיפה 31458
www.pardes.co.il